

Rakennetun ympäristön suojelun muuttuvat arvot

Siuronkallion työväenasutus ja kulttuuriperintökäsitteen monimuotoistuminen

Anni-Riina Wallenius
Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Taidehistoria
Syksy 2012

1. JOHDANTO	2
2. KESKEISET KÄSITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	4
2.1 Kulttuuriperinnön käsite	4
2.2 Merkittävät kulttuuriympäristöt ja kulttuurimaisemat.....	10
2.3 Tilan käsite	11
2.4 Työväenkulttuurin käsitteet.....	14
2.5 Tutkimusmenetelmistä	16
3. SIURONKALLION TYÖVÄENASUTUKSEN ERITYISPIIRTEET	17
3.1 Siuron teollisuusyhdyskunnan ja työväenasutuksen synty	17
3.2 Alueen rakennuskannan muodostuminen	21
3.3 Siuronkallion rakennuskanta	23
3.4 Puukaupunki Suomessa	31
3.5 Teollistumisen ympärille syntyneet rakennetut ympäristöt ja työväenasutokysymys	37
3.6 Ilman kokonaissuunnitelmaa rakentuneet työväen asuinalueet	40
4. RAKENNUSSUOJELU KOHTAA VAPAASTI RAKENTUNEEN TYÖVÄEN ASUINALUEEN	42
4.1 Monumenteista kulttuuriympäristöihin - rakennussuojelun vaiheet Suomessa	42
4.2 Puutaloalueiden suojelusta	48
4.3 Työväenkulttuurin tutkimuksesta ja työväen rakennusperinnön suojelusta	49
4.4 Rakennusperinnön arvot inventointiperusteina	56
4.5 Rakennussuojelun keinot 2000-luvun Suomessa.....	61
4.6 Siuronkallio kohtaa kaavoitus- ja suojelujärjestelmän.....	63
4.7 Tilakäsitys rakennussuojelun arvostusten pohjana	74
5. PÄÄTÄNTÖ	81
LÄHTEET.....	85

1. JOHDANTO

Tässä tutkielmassa pyrin hahmottamaan suomalaisen rakennussuojelun vaiheita ja nykytilannetta seuraamalla, miten rakennussuojelu, taidehistoria ja rakennettujen ympäristöjen tutkimus ovat kulloinkin käsittäneet vapaasti syntyneen työväen asuinalueen arvon ja merkityksen.

Konkreettinen tutkimuskohteeni on Pirkanmaalla Nokiilla¹, Siuron kylässä sijaitseva 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa syntynyt työväestön asuinalue. Aikalaisten arvioissa Siuronkallion kaltaiset alueet edustivat huonointa mahdollista rakennettua ympäristöä. Nykyään alue on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Haluan selvittää, miten alue on kohonnut slummista arvostetuksi idylliksi, ja toisaalta löytää vastauksia siihen, miksi arvostuksen nousu ei välttämättä ole taakka alueen arvojen säilymiselle. Kiinnostukseni kohteena on alueen maankäytön ja suojelun historia, alueen säilymisen mahdollisuudet ja sen suhde rakennussuojelun ja tilakäsitysten muutoksiin. Haluan tarkastella, millaiselle pohjalle nykyinen rakennussuojeluajattelu rakentuu ja millaisia mahdollisuuksia rakennussuojelulle avaavat Henri Lefebvren ja Doreen Massey'n näkemykset tilan sosiaalisesti rakentuneesta ja poliittisesta luonteesta. Tutkimukseni keskeisiä käsitteitä ovat kulttuuriperintö ja siihen linkittyvät kulttuuriympäristön, kulttuurimaiseman ja rakennusperinnön käsitteet sekä tilan ja työväenkulttuurin käsitteet. Käsitteiden kautta lähestytään sekä Siuronkallion työväenasutusta että yleisemmin rakennettun ympäristön arvottamiseen liittyviä kysymyksiä.

Jukka Jokilehdon mukaan kulttuuriseen identiteettiin liittyvät kysymykset ovat modernin kulttuuripolitiikan keskiössä.² Rakennussuojelun käytännön työssä tehtävät päätökset ovat konkreettisia vastauksia näihin kysymyksiin. Rakennussuojelussa on kyse yhteiskunnallisen vallan käytöstä; siitä, kuka arvottaa, ohjaa ja päättää. Maankäytön ja rakentamisen suunnittelu ja rakennussuojelu tämän toiminnan osana perustuvat myös aina tiedostetulle tai päätösten taustalla implisiittisesti vaikuttaville käsityksille tilasta ja paikasta. 1990-luvulla keskusteltiin yhteiskunnallisesta arvotyhjiöstä joka ulottui myös miljöö- ja tilantutkimuksen teoriaan. Taina Rajannin mukaan postmoderni tila nähtiin ristiriitaisena, sillä yhtenäiskulttuurin lopullisen murtumisen katsottiin vieneen pohjan yhtenäiseltä tilakäsitykseltä. Kuitenkin yhteiskunnallinen ja kulttuurinen todellisuus vaativat edelleen rationaalista arvokeskustelua ja yhteiskunnan julkista

---

¹ Alun perin alue kuului Pirkkalan pitäjään, joka vuonna 1922 jakautui Pohjois- ja Etelä-Pirkkalaksi. Pohjois-Pirkkalan nimi vaihtui Nokiaksi vuonna 1938.

² Jokilehto 1999, 8.

hallintaa.³ Jotta moniarvoisessa nykytodellisuudessa voidaan uskottavasti harjoittaa rakennussuojelun kaltaista konkreettisiin toimiin johtavaa normatiivista arvottamista, tarvitaan pohjaksi keskustelua arvottamisen kriteereistä ja pelisäännöistä. Tilan ja paikan käsitteiden uudelleenmäärittely ja purkaminen on ollut useiden tieteenalojen, myös kulttuurintutkimuksen ja taidehistorian, keskeisiä kiinnostuksen kohteita viime vuosikymmeninä. Tilan problematisoinnin pioneerin, maantieteilijä Doreen Massey'n mukaan 1970-luvulla syntynyt käsitys tilasta sosiaalisena konstruktiona on sittemmin johtanut näkemykseen sosiaalisen ja tilallisen erottamattomuudesta.⁴ Massey'n pohdinnat tilan sosiaalisesta luonteesta seuraavasta tilan ja sen määrittelyn poliittisuudesta ovat mielestäni relevantteja myös rakennussuojelun yhteydessä. Erityisesti Massey'n esittämä kysymys siitä, miten ajatus maantieteellisestä erosta ja paikkojen ainutkertaisuudesta (johon rakennussuojelun oikeutus pitkälti perustuu) voidaan huomioida hyväksymättä taantumuksellista, konservatiivista käsitystä paikan suljetusta pysähtyneisyydestä, on rakennussuojelun kannalta olennainen.

Tutkimuksen kohdealue Siuron kylä sijaitsee vesireittien yhtymäkohdassa, jossa on ollut asutusta jo kivikaudella. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa alueelle syntyi teollisuutta ja toisaalta sen merkitys liikenteen solmukohtana vahvistui. Siuroon perustettiin kolme sahaa sekä massatehdas, jotka kaikki tarvitsivat työvoimaa. 1895 valmistunut Tampere-Pori rautatie ja Kyröskoskelle ja Ikaalisiin suuntautuneet laivareitit yhdessä kylän läpi kulkeneen vanhan Tampere-Pori -maantien kanssa toivat alueelle asukkaita. Haukkalan talo vuokrasi työväen rakennusmaaksi viljelyyn kelpaamatonta maata jyrkän mäen rinteiltä.⁵ Alueelle kasvoi nopeasti työväen asuinalue. Siuronkallion⁶ asutus koostuu pääasiassa yhden perheen taloista. Omatoimisen ja vapaasti edenneen rakentamisen tuloksena syntyneelle alueelle on tyypillistä vaihteleva ja pienimuotoinen puurakennuskanta, jota täydentävät runsaslukuisina säilyneet piharakennukset.⁷ Myös alueen tiestö on säilynyt pääpiirteittäin alkuperäisen pienimittakaavaisena.

Suomessa puurakentaminen yhdistetään toisaalta harvoin säilyneisiin puukaupunkeihimme, toisaalta maaseudun rakennuskantaan. Arne Nevanlinna jakaa arkkitehtuurin kahteen päälinjaan,

---

³ Rajanti 1993, 57.

⁴ Massey 2008, 41.

⁵ Teivas & Tulonen 2001, 86.

⁶ Luettelossa valtakunnallisesti merkittävistä kulttuuriympäristöistä kohdetta kutsutaan nimellä "Siuronmäen asutus". Itse käytän alueesta kuitenkin sen paikkakunnalla yleiseen käyttöön vakiintunutta nimeä Siuronkallio.

⁷ Putkonen 1993, 166.

josta toisen muodostavat yleisesti arkkitehtuuriksi nimitetyt arkkitehtien suunnitelmien mukaan toteutetut hallitsevien luokkien arvoteknukset. Toinen päälinja taas muodostuu kansanomaisesta rakentamisesta, jonka ei perinteisesti ole nähty olevan arkkitehtuuria ”*vaan - ajasta, paikasta ja kulttuurista riippuen – kaupunkeja, kyliä, asuntoalueita, talorykelmiä, röttelökyliä tai slummeja.*”⁸ Tämänkaltainen kahtiajako on leimannut pitkään myös suomalaista rakennussuojelua ja näkyy edelleen suhtautumisessa rakennetun ympäristön vaalimiseen. Kaupunkien ulkopuolella sijaitseva työväestön asuinalue on tiettyssä mielessä rakennustutkimuksen väliinputoaja. Vaikka tällaiset ruutukaavan ulkopuolelle ilman kokonaissuunnitelmaa syntyneet alueet on sittemmin saatettu nostaa arvostetun rakennusperinnön joukkoon, ei niillä ole arvoteknusten tai maaseudun maisemien kaltaista roolia Suomen kansan kehityskertomuksen todisteina.

Marja-Liisa Vilppo on tutkinut Nokian Siuronmäen rakennuksia ja asumista kansatieteen näkökulmasta 1970-luvulla.⁹ 1980-luvulla Taru Hurme on laatinut diplomityönä Tampereen teknillisen yliopiston arkkitehtuurin osastolle Alueellisen perusparannussuunnitelman Siuronkallion alueelle¹⁰. Paikalliset yhdistykset ja Nokian kaupungin kulttuurilautakunta ovat tallentaneet alueeseen liittyviä muistoja.¹¹ Oman tutkimukseni tarkoitus on lähestyä Siuronkalliota rakennettuna kulttuuriympäristönä, rakennussuojelun muuttuneiden arvostusten ja käytänteiden sekä tulevaisuuden mahdollisuuksien kautta.

2. KESKEISET KÄSITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

2.1 Kulttuuriperinnön käsite

Tämän tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat rakennusperintö ja kulttuuriperintö, sekä näihin liittyvät käsitteet kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriperintö ja -ympäristö. Käsitteet ovat nykyään melko valtavirtaistuneita ja niitä käytetään kaikenlaisissa teksteissä. Niiden käyttö yleistyi 1900-luvun loppua lähestyttäessä. Folkloristi Barbro Kleinin mukaan termiä *'heritage'* ei käytetty

⁸ Nevanlinna 1994, 17.

⁹ Vilppo 1977, TY.

¹⁰ Hurme 1986, TTKK.

¹¹ Mm. Ahokas, Maria (toim.) Näin Siurossa ja Kuljussa ennen asuttiin ja elettiin. Nokian kaupungin kulttuurilautakunta 1998.

juuri lainkaan ennen 2000-luvun vaihdetta¹², mutta se on sittemmin noussut keskeiseksi käsitteeksi monilla historia- ja yhteiskuntatieteen aloilla ja on pohjana kaikille edellä mainituille käsitteille. Janne Vilkun mukaan suomen kielessä sanaa kulttuuriperintö on ilmeisesti käytetty käänöslainana jo 1900-luvun alussa, mutta yleiskieleen se omaksuttiin vasta toisen maailmansodan jälkeen ja varsinaisesti vuonna 1972 solmitun Unescon Maailmanperintösopimuksen myötä.¹³ Kulttuuriperinnön käsitteet muodostuvat yleisistä arkikielen sanoista, joten niitä ei välttämättä edes virallisessa käytössä mielletä termeiksi, jotka vaatisivat määrittelyä. Kaikille niille onkin ominaista määritelmän tulkinnanvaraisuus ja epämääräisyys.¹⁴ Siitä huolimatta termejä käytetään yleisesti muun muassa virallisissa ohjelmateksteissä ja lainsäädännössä, joissa tavoitteena on kielen yksiselitteisyys ja selkeys. Rakennusuojelulain määritelmä suojelun arvoiselle rakennusperinnölle on seuraava: ”*Tässä laissa tarkoitettun suojelun kohteita ovat sellaiset rakennukset, rakennusryhmät ja rakennetut alueet, joilla on kulttuurihistoriallista merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen, rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien taikka rakennuksen ainutlaatuisuuden tai tyyppillisyyden kannalta.*”¹⁵ Käsitteiden tarkempi määrittely jää käytännön työtä tekeville ja konfliktitilanteissa viime kädessä tuomioistuinten ratkaistaviksi.

Jukka Jokilehto kartoittaa teoksessaan *A History of Architectural Conservation* kulttuuriperinnön, (heritage)¹⁶, ilmiön ja käsitteen muodostumista. Menneisyydestä löytyy esimerkkejä niin historiallisia rakennuksia suojelleista ja arvostaneista kuin niitä tuhonneista ajanjaksoista ja kulttuureista. Länsimainen kulttuuriperinnön käsite muotoutuu yhtä matkaa eurooppalaisen yhteiskunnan sekä restauroinnin ja konservoinnin käytäntöjen muuttumisen myötä. Jukka Jokilehdon mukaan keskeisin muutos suhtautumisessa historiallisiin ympäristöihin tapahtui kuitenkin siirryttäessä perinteisestä moderniin yhteiskuntaan.¹⁷ Merkittävää on erityisesti se, miten kulttuurissa hahmotetaan yksilön suhde menneisyyteen. Moderni eurooppalainen käsitys kulttuuriperinnöstä on edellyttänyt historiatietoisuuden, historiankirjoituksen ja -tutkimuksen

¹² Klein, Barbro 2000, 25.

¹³ Vilkuna 2008, 52.

¹⁴ Mieke Balin mukaan määritelmällinen epäselvyys on tyyppistä erityisesti käsitteille, jotka ovat lähellä arkikieltä. Bal 2002, 26.

¹⁵ Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999, 2 §.

¹⁶ Käytän jatkossa englanninkielisen termin ’heritage’ suomenkielisenä vastineena termiä kulttuuriperintö, sillä suora käänös, suomen kielen sana ’perintö’ ei ole vakiintunut käytettäväksi puhuttaessa aineellisesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä.

¹⁷ Jokilehto 1999, 6.

kehittymistä. Ruotsissa antikvaarinen tutkimus alkoi 1500-luvulla ja johti kansallisten muistomerkkien suojeluun seuraavalla vuosisadalla. Renessanssia seuranneet suuret yhteiskunnalliset muutokset johtivat paitsi uudenlaiseen yhteiskuntaan ja uuteen ihmiskäsitykseen myös muutoksiin näkemyksissä yhteiskunnan ja perinteisten rakennusten, asutuksen ja maankäytön suhteista. Historialliset taideteokset ja rakennukset alettiin nähdä esimerkkeinä tietyn ajan ja kulttuurin näkemyksestä kansallisesta identiteetistä ja sellaisina suojelun arvoisina. Myös kansanperinteen ”löytäminen” osaksi kansallista identiteettiä johti kansallisten traditioiden uuteen arvostukseen. Ranskan vallankumous vahvisti Euroopan historiallista tietoisuutta ja teki näkyväksi todellisuuksien moninaisuuden. Toisaalta kirkon, kuninkaan ja etuoikeutettujen säätyjen omaisuus koettiin aiemman epätasa-arvon symbolina ja sitä tuhottiin. Kuitenkin samaan aikaan monumentit alettiin nähdä todisteina myös kansan menneistä saavutuksista ja taidoista ja siten tasavallassakin säilyttämisen arvoisina. Merkittävimmitse katsotut nimettiin ”kansallisiksi monumenteiksi”.¹⁸ Rakennusperinnön ambivalentti rooli yhtä aikaa yläluokan perintönä ja toisaalta koko kansakunnan henkisenä omaisuutena tunnistettiin jo varhain.

Jukka Jokilehdon mukaan tämän päivän rakennussuojelun keskiössä on keskustelu toimintaa ohjaavista arvoista. Kulttuurisen ja arvojen moninaisuuden tiedostaminen johtivat historiallisen monumentin ja kansallisen perinnön käsitteiden muodostumiseen. Rakennukset alettiin nähdä menneisyyden objekteina, joiden ainutlaatuisuutta ja alkuperäisyyttä ei saanut tuhota rajuilla restaurointikeinoilla. 1900- ja 2000-luvuilla modernin konservoinnin kehitys on johtanut siihen, että lähes kaikissa länsimaissa valtio on ottanut konservoinnin valvottavakseen ja osin toteutettavakseen ja kulttuuriperintöä suojelevia lakeja on säädetty. Myöhemmin suojelu on laajentunut myös yksityisesti omistettuihin rakennuksiin. Toisen maailmansodan jälkeen kulttuuriperinnön suojelu on laajentunut kansainväliseksi yhteistyöksi, jonka tueksi on syntynyt kansainvälisiä organisaatioita kuten UNESCO:n alaiset ICCROM, ICOM ja ICOMOS.¹⁹ Järjestöjen rooli on ollut luoda kansainvälisiä määritelmiä, ohjeita ja sopimuksia sekä tehdä rakennusperinnön käsitettä ja suojelua tunnetuksi. Vähitellen UNESCO:n käyttämä kulttuuriperinnön käsite on laajentunut tarkoittamaan paitsi historiallisia rakennuksia ja taideteoksia myös historiallisia

---

¹⁸ Jokilehto 1999, 16-18.

¹⁹ ICCROM = Kulttuuriperinnön suojelua edistävä kansainvälinen koulutus- ja tutkimuslaitos (engl. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property), ICOM = Kansainvälinen museoneuvosto (engl. The International Council of Museums), ICOMOS = Kulttuuriperintökohteiden suojelun ja konservoinnin asiantuntijajärjestö (engl. International Council on Monuments and Sites).

puutarhoja, kyliä, kaupunkeja, maisemia ja etnografisia kokoelmia. Jukka Jokilehto esittää, että modernin konservoinnin projekti on mahdollista nähdä jo päättyneeksi. Hänen mukaansa nykyinen ekologinen ja kulttuurinen kehitys edellyttää myös rakennussuojelussa uudenlaista lähestymistapaa, joka hahmottaa rakennusperinnön suojeltavien seinien sijaan kulttuurisina sisältöinä.²⁰ Paul Claval puolestaan näkee materiaalisten kulttuuriympäristöjen suojelun yhtenä niistä keinoista, joilla länsimainen yhteiskunta pyrkii sopeutumaan modernin ja jälkimodernin yhteiskunnan nopeaan muutokseen. Erityisesti siellä, missä kansallisilla identiteeteillä on keskeinen rooli, ihmiset reagoivat uhkaaviksi koettuihin muutoksiin kehittämällä uusia tapoja säilyttää muistoja ja vahvistaa identiteettejään. Yksi mahdollinen sopeutumisen tapa on sellaisten historiallisten ympäristöjen, joilla aiemmin ei ole nähty erityistä merkitystä, nostaminen suojeltavan kulttuuriperinnön piiriin.²¹

Jukka Jokilehto hahmottaa kulttuuriperinnön käsitteen rakentumista erityisesti konservoinnin kehittymisen ja ylikansallisen suojelun näkökulmasta. UNESCO onkin kansainvälisesti yksi merkittävimmistä kulttuuriperinnön määrittelijöistä ja toisaalta osittain vastuussa siitä, että kulttuuriperinnön käsite on vakiintunut arkikäyttöön ongelmattomana ja positiivisena. Kuitenkin kulttuuriperintökeskustelua on viimeisten vuosikymmenten aikana humanistisissa tieteissä lähestytty myös hyvin kriittisesti. Barbro Kleinin mukaan kulttuuriperinnön käsitettä käytetään kuvaamaan jonkun ryhmän menneisyyteen liittyviä ilmiöitä, joille on annettu suuri symbolinen arvo ja jotka näin on nähty säilyttämisen arvoisina. Myös Klein korostaa kulttuuriperinnön valinnan ja nimeämisen prosessin kompleksisuutta. Yleensä kulttuuriperinnön valinnan ja vaalimisen prosesseja on käynnissä yhtä aikaa useita päällekkäisiä ja kilpailevia. Ne ryhmät, joiden perintö hyväksytään osaksi virallista kulttuuriperintöä (joka tulee tallennetuksi arkistoihin, museoihin tai suojelluksi rakennettuna kulttuuriympäristönä), on Kleinin mukaan oikeutettu kulttuuriseen kansalaisuuteen (*cultural citizenship*). Kulttuuriseen kansalaisuuteen liittyvät monimutkaiset mukaan lukemisen ja ulossulkemisen käytännöt ovat aina poliittisia.²² Yhdysvaltalainen folkloristiikan tutkija Regina Bendix suhtautuu kulttuuriperinnön käsitteeseen avoimen kriittisesti. Hänen mukaansa *'heritage'* on epämääräinen käsite, jolle on ominaista erityisesti kyky kätkeä historian ja politiikan ristiriitoja ja jonka yleistymisen liittyy globaalin kapitalismin voittokulkuun.

---

²⁰ Jokilehto 1999, 19.

²¹ Claval 2007, 87.

²² Klein 2000, 25, 34.

Bendix kutsuu kulttuuriperintöä kaunistavaksi kiilloksi, joka yksinkertaistaa historialliset poliittiset, sosiaaliset tai taloudelliset todellisuudet helposti sulavaksi kokonaisuudeksi, jota voi kuluttaa kiinnittämättä huomiota sen takana oleviin valtasuhteisiin. Kulttuuriperintöön liittyvät kysymykset liittyvät niin politiikkaan, talouteen kuin sosiaalisiin verkostoihinkin, ja antavat siten mahdollisuuden tarkastella kriittisesti kaikkia näitä, myös historiallisessa perspektiivissä.

Kulttuuri- ja rakennusperinnön yhteiskunnallista tasapainoa ylläpitävä vaikutus nähdään usein positiivisena. Arkkitehti Marianne Lehtimäki kirjoittaa Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirjassa kulttuuriperinnön luovan ”sosiaalista vakautta edesauttamalla asukkaiden juurtumista ja alueiden viihtyisyyttä.”²³ Lehtimäki painottaa rakennusperinnön olevan yhteisöllinen voimavara, ei yhteisön kehitystä estävä jarru, mutta tulee samalla kuvanneeksi rakennusperinnön vaalimisen yhteiskunnallisen muutoksen vastakohtana. David Lowenthalin mukaan olennaista on hahmottaa kulttuuriperinnön ja historian käsitteiden ero. Historia tutkii ja pyrkii selittämään sameaa menneisyyttä, kun taas kulttuuriperintö yksinkertaistaa menneen sekoittaakseen sen nykypäivän tarpeisiin. Kulttuuriperinnössä ei ole kyse historian tutkimisesta vaan sen juhlistamisesta ja ylevöittämisestä.²⁴ Lowenthal liittää kulttuuriperinnön käsitteen nostalgiseen, kriitikittömään menneisyyden haikailuun, jonka hän katsoo lisääntyneen voimakkaasti 1900-luvun lopussa.

Rakennusperintö on yksi kulttuuriperinnön osa-alue (kuva 1). Toisaalta kulttuuriperinnöstä puhuttaessa käytetään usein myös käsitettä kulttuuriympäristö, joka pitää sisällään sekä rakennetun ympäristön että luonnonperinnön kohteet, siis muinaisjäännökset, kulttuurimaisemat, perinnemaisemat ja rakennetun kulttuuriympäristön. Kulttuuriympäristöstä puhuttaessa keskitytään ihmisen suhteeseen omaan elinympäristöönsä. Kyse on siis aina ihmisen jättämistä jäljistä, oli kohde sitten perinnemaisema, rakennus tai muinaisjäännös. Rakennusperinnön ja rakennetun kulttuuriympäristön käsitteitä käytetään synonyymeinä.²⁵ Esimerkiksi Suomen ympäristöministeriö määrittelee rakennusperinnön seuraavasti: ”*Rakennettua kulttuuriympäristöä eli rakennusperintöä ovat rakennukset ja rakennetut alueet sekä erilaiset rakenteet, kuten tiet,*

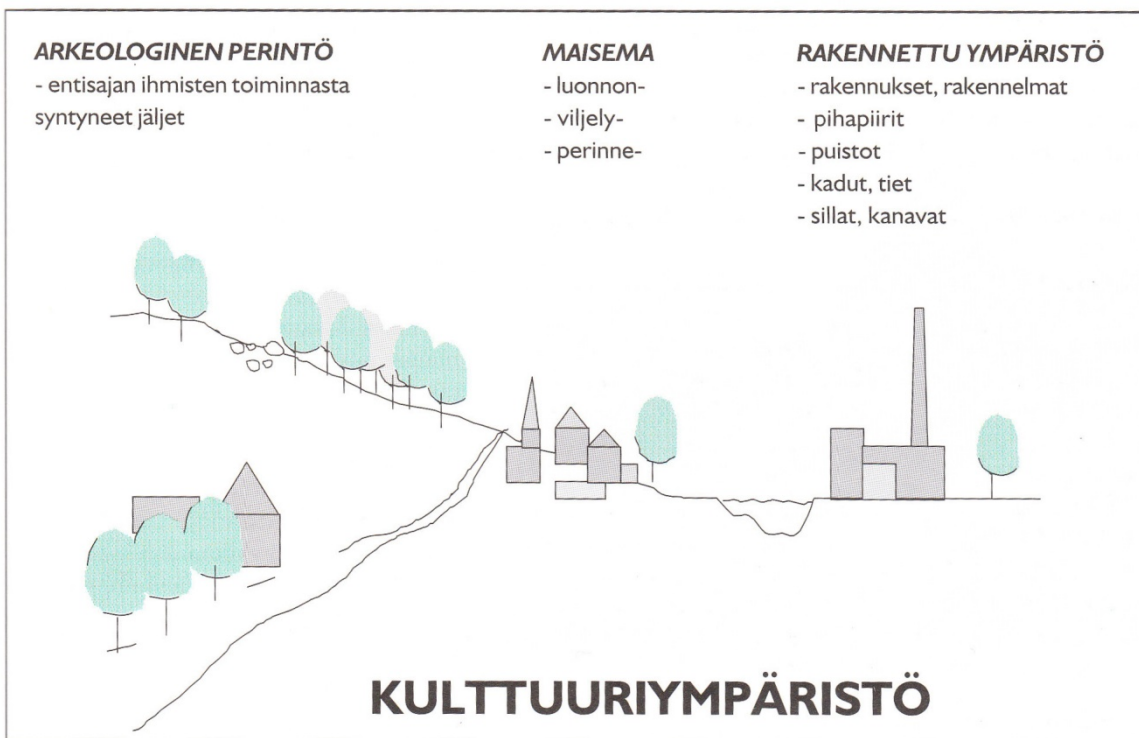
²³ Lehtimäki 2005, 129.

²⁴ Lowenthal 1998, X, XV.

²⁵ Rakennusperintö. [<http://www.ita-uusimaa.fi/rakennusperinto/rakennusperinto.jsp>]. Luettu 10.4.2009.

*sillat tai majakat.*²⁶ Suomen perustuslaissa todetaan, että vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.²⁷ Myös maankäyttö- ja rakennuslaissa sekä rakennussuojelulaissa säädetään rakennusperinnöstä. Maankäyttö- ja rakennuslailla vaikutetaan maankäytön suunnitteluun sekä säädetään suunnittelun tavoitteista. Rakennussuojelulaissa määritellään, miten ”[k]ansallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseksi suojellaan kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyviä rakennuksia, rakennusryhmiä ja rakennettuja alueita.”²⁸ David Lowenthalin mukaan kulttuuriperintö onkin käsite, jota harvoin kyseenalaistetaan. Juuri sen monimerkityksellisyys ja toisaalta tarkan määritelmän puute tekee siitä käyttökelpoisen niin viranomaisille kuin muillekin käyttäjille.²⁹ Perinnön käsite on osa suomalaistenkin viranomaisten kielenkäyttöä.

Kulttuuriympäristön osatekijät:

Kuva 1. Kulttuuriympäristön osatekijät. Teivas & Tulonen 2001, 7.

²⁶ Rakennusperintö ja kulttuuriympäristö. [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=117121&lan=fi>] Luettu 9.4.2009.

²⁷ Suomen perustuslaki 2000, 20 §.

²⁸ Rakennussuojelulaki 1985, 1 §.

²⁹ Lowenthal 1998, 94.

2.2 Merkittävät kulttuuriympäristöt ja kulttuurimaisemat

Modernissa rakennussuojelussa kulttuuriympäristöjen ja –maisemien arvottaminen kiteytyy luetteloihin valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaista ympäristöistä. Ensimmäisen kerran kulttuuriperintöä listattiin luultavasti vuoden 1837 Ranskassa, jossa hallituksen perustama Historiallisten monumenttien komissio alkoi koota inventaariota maan historiallisista rakennuksista. Englannissa vastaava työ alkoi vuonna 1882.³⁰ Suomalaisten rakennusinventointien historiaa ja nykytilaa käsittelemme tarkemmin luvussa 4.4.

Kulttuuriympäristöön liittyy useita alakäsitteitä ja erilaisia kulttuuriperintöviranomaisten määrittelemiä kategorioita. Siuronkallion tyyppisten aluekokonaisuuksien suojelutyössä käyttökelpoinen voi olla erityisesti *kulttuurimaiseman* käsite, joka on kulttuuriympäristön kanssa osittain päällekkäinen, osittain rinnakkainen. Kulttuurimaisemassa korostuu kuitenkin luonnon osuus. Suomessa viranomaiset määrittelevät kulttuurimaiseman näin: ”*kulttuurimaisema muodostuu ihmisen muokkaamasta luonnosta, muun muassa taajaman maisemasta tai viljely- ja järvimaisemasta.*”³¹ UNESCO:n Maailmanperintökomitea tunnusti kulttuurimaiseman käsitteen vuonna 1992.³² Kulttuurimaisema onkin virallisissa yhteyksissä verrattain uusi käsite. Suomalaista kansallistunnetta vahvistamaan löydetty *kansallismaisematkin* määritteli ympäristöministeriön kansallismaisematyöryhmä vasta 1990-luvulla.³³ Kansallismaiseman statuksesta saattaa olla hyötyä maiseman arvojen suojelussa, mutta virallista merkitystä määritelmällä ei ole. Ministeriön maisema-alue työryhmä sai Suomen arvokkaat maisema-alueet selvitettyksi vuonna 1993. Työryhmä jakoi merkittävät maisema-alueet arvokkaihin maisemakokonaisuuksiin sekä maisemanähtävyyksiin, jotka ovat usein luonnonkohteita. Tapio Heikkilän mukaan kulttuurimaiseman arvot ryhmitellään kolmeen ryhmään: 1. avoimet viljelymaisemat, 2. kulttuurivaikutteinen luonto ja 3. ihmisen tekemät rakennelmat. Heikkilä määrittelee rakennusperinnön suhteen maisemaan kutsumalla rakennettua ympäristöä ”*kulttuurimaiseman kruunuksi*”. Maisemassa rakennukset ovat siis pieni, joskin arvokas yksityiskohta. Suomalaiset kulttuurimaisemat ovat ensisijassa laajoja ja eheitä maisemia, joissa näkyy suomalaisten perinteinen elinkeino, maanviljelys. Ympäristöministeriössä maisemakysymysten kanssa

³⁰ Delafons 1997, 12.

³¹ Rakennusperintö ja kulttuurimaisema. [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=19112&lan=FI>] Luettu 10.4.2009.

³² Jokilehto 1999, 8.

³³ Kansallismaisemat 2008.

työskennelleen Tapio Heikkilän näkemys suomalaisesta kulttuurimaisemasta kuvaa hyvin sitä, miten käsitykset suomalaisten ”aidoimmasta” historiasta ohjaavat myös kulttuuriperintötoimijoita. Heikkilä kuvailee urbaaneja kaupunkeja kulttuurimaisemien ”ääri-ilmioiksi” kun taas viljelymaisemat ovat ”kulttuurimaisemia tyypillisimmillään ja ihanteellisimmillaan”.³⁴ Maunu Häyrysen mukaan ympäristöviranomaisten arvostamaa maisemaa leimaakin ”sekä kansallisen projektin että agrariiyhteiskunnan nostalgisoinnit”.³⁵ David Lowenthalin mukaan samantyyppinen näkemys kansallisen maiseman merkityksestä on tyypillinen myös Ison-Britannian kulttuurimaisema-ajattelussa. Kulttuuriperinnöksi mielletään ensisijaisesti uhanalaisiksi koetun maaseudun perinnemaisemat.³⁶ Joustavammin määriteltynä kulttuurimaisema saattaisi osoittautua käyttökelpoiseksi käsitteeksi monenlaisia suojelun arvoisia aluekokonaisuuksia määriteltäessä ja rajatessa, erityisesti silloin kun kohteen merkittävyys rakentuu alueen kokonaisuudesta, ei yksittäisistä arvorakennuksista tai -rakennelmista.

Rakennusperinnön positiivisesti sävyttyneen käsitteen pinnan alta löytyy siis ristiriitaisten näkemysten verkko. Kulttuuriperinnön ja rakennetun ympäristön suojeluun osallistuvat ovat lähtökohtaisesti sitoutuneita ajatukseen, että kulttuuriperintö on suojelemisen arvoista ja sen suojelusta koituu hyvää. Tässä tutkimuksessa hyväksyn tämän peruslähtökohdan, mutta hahmotan silti kulttuuriperinnön ambivalenttina käsitteenä, joka voi kätkeä taakseen erilaisia arvostuksia.

2.3 Tilan käsite

Tilan käsitteen uudelleenmäärittelyyn ovat osallistuneet useiden tieteenalojen tutkijat. Esimerkiksi urbaanit ympäristöt ovat olleet maantieteilijöiden lisäksi muun muassa sosiologian, arkkitehtuurin ja yhdyskuntasuunnittelun, alue- ja ympäristötieteen ja kulttuurihistorian kiinnostuksen kohteina. Perinteinen maantieteellinen näkökulma on käsittänyt tilan absoluuttiseksi, pysyväksi rakenteeksi, jota tutkijat voivat tarkastella valitsemastaan näkökulmasta, esimerkiksi sen sijainnin, etäisyyden tai hallinnollisen jaon kautta. Muutkin tieteenalat ovat ottaneet luonnontieteiden tilakäsityksen annettuna. Henri Lefebvren mukaan tilalla nähtiinkin perinteisesti ainoastaan maantieteellinen merkitys: se oli tyhjä tila, tyhjiö, jonka merkitys oli ainoastaan matemaattinen. Tuolloin

³⁴ Heikkilä 2000, 64, 67, 26, 15.

³⁵ Häyrynen 1997, 30.

³⁶ Lowenthal 1998, 7.

sosiaalisesta tilasta puhuminenkin olisi ollut hämmentävää.³⁷ Kuitenkin viime vuosikymmeninä on yleistynyt tilakäsitys, joka on tarjonnut hedelmällisen lähtökohdan sellaiselle tutkimukselle, jossa tilaa lähestytään kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti rakentuvana. Nykyisten tilakäsitysten syntyhetkeä on mahdotonta määrittää tarkasti. Siihen ovat vaikuttaneet Edmund Husserlin ja erityisesti Maurice Merleau-Pontyn tilaa koskevat pohdinnat. Merleau-Ponty esitti ajatuksen siitä, että tila mahdollistaa ihmisenä olemisen ja toisaalta ihminen kokee, ei vain havainnoi, tilaa. Tämä käsitys tilan ja siinä elävän ihmisen vuorovaikutuksesta nousi sittemmin esiin monesta näkökulmasta. Tilan tutkimuksen keskeisenä uudistajana pidetty Henri Lefebvre näki tilan keskeisimpänä sosiaalisten suhteiden mahdollistajana ja muokkaajana. 1970- ja 1980-luvuilla esiin noussut keskustelu on pitkälti johtanut siihen, että tila on tullut keskeiseksi käsitteeksi niin maantieteessä, yhteiskuntatieteissä kuin taiteentutkimuksessakin.³⁸ Muun muassa Lefebvren tuotannon pohjalta tilaa sosiaalisena ja toisaalta kaupunkia elettyinä tilana tutkinut Edward W. Soja näkee, että elämän tilallisella ulottuvuudella ei koskaan aiemmin ole ollut yhtä suurta käytännöllistä ja poliittista merkitystä kuin nykyään. Sojan mukaan strateginen tietoisuus siitä, että tämä tilallisuus on kollektiivisesti synnytettyä ja näin myös sidoksissa sosiaaliseen, auttaa merkittävästi pyrittäessä ymmärtämään nyky maailmaa teoreettisella tai käytännöllisellä tasolla.³⁹ Relationaalisen ja sosiaalisen tilakäsityksen keskeisiin teoreetisoihin ovat kuluneet edellä mainittujen lisäksi muun muassa David Harvey ja Doreen Massey,⁴⁰ joista viimeksi mainittu on erityisesti korostanut tilan dynaamista luonnetta. Masseyn mukaan tilan käsite nousi uuden maantieteen ja kulttuurintutkimuksen suosikkikäsitteeksi osittain ilman kriittistä uudelleenarviointia siitä, mitä kukin tutkija tilalla kulloinkin tarkoitti.⁴¹ Kestävimmät ja edelleen tutkijoita kiinnostavat tilan käsitteen uudelleen muotoilijat kuitenkin rakentavat tilakäsitteensä radikaalisti uudelleen juuri tilan kriittisen tarkastelun kautta.

Taidehistoriallisen tutkimuksen laajassa kentässä tilan käsite nousee keskeiseksi monenlaisissa yhteyksissä. 1990-luvun kuluessa tilasta ja tilan monitieteisestä tutkimuksesta on tullut yksi taidehistorian keskeisistä tutkimusalueista. Tilaa on analysoitu muun muassa kuvatilana, ihmisen asuttaman tilan ja tilan muotoutumisen näkökulmista, erityisesti keskittyen *”tilan, sen käyttäjien*

³⁷ Lefebvre 1991, 1.

³⁸ Tunturi & Syrjämaa 2002, 9, 17.

³⁹ Soja 1996, 1.

⁴⁰ Ridell, Kymäläinen & Nyyssönen 2009, 10, 12-13.

⁴¹ Massey 1992, 66.

*ja sosiaalis-kulttuurisen todellisuuden monimuotoisen vuorovaikutuksen*⁴² tarkasteluun. Kirsi Saarikankaan mukaan tilan käsitteellistäminen johti kahtiajakoon, jonka seurauksena tutkimuksessa keskityttiin joko tilan fyysiseen todellisuuteen, kuten rakennuksiin, tai ihmisten tilankäyttöön ja sosiaaliseen elämään tiloissa: tila siis käsitettiin joko fyysiseksi tai mentaaliseksi. 2000-luvulla tutkimus on pyrkinyt löytämään tapoja, joilla analyysiin voidaan sisällyttää niin käyttäjät kuin rakennukset, lähtökohtana rakennetun ympäristön hahmottaminen elettyinä ja/tai sosiaalisesti tuotettuna merkitysten kenttänä. Tilaa tarkastellaan samaan aikaan mentaalisenä ja aineellisenä kokonaisuutena, jonka merkitykset syntyvät kokijan ja tilan välisessä vuorovaikutuksessa. Tila on merkitysten kerrostuma, jossa menneisyys ja nykyisyys kohtaavat. Kokemukset ja merkitykset ovat samanaikaisesti sekä henkilökohtaisia että toisaalta kulttuurisesti määrittäviä, yhteisöllisiä.⁴³ Saarikangas katsoo, että perinteisen empiirisen taidehistorian tutkimuksen metodit eivät riitä tällaisen analyysin työkaluiksi, mutta rakennusten analysoiminen visuaalisten hahmojen sijasta tiloina ei ollut perinteisesti niinkään päässyt esille rakennetun tilan arkkitehtuurihistoriallisissa tutkimuksissa.⁴⁴

Uudempi tilan tutkimus tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia lähestyä rakennussuojelun ja tilojen ja paikkojen arvottamisen problematiikkaa. Kirsi Saarikangas kuvailee Henri Lefebvren ja Maurice Merleau-Pontyn näkemyksellisiä eroja. Molemmat korostavat tilan olevan muutakin kuin fyysinen ja neutraali, mutta eri perustein. Merleau-Ponty keskittyy tilaan elettyinä ja ruumiillisuuden kautta muotoutuvana, kokevan subjektin kautta. Lefebvre taas on kiinnostunut siitä, miten tila tuotetaan ja muotoutuu suhteessa sosiaalisiin käytäntöihin ja yhteiskuntaan.⁴⁵ Niin tilan kokemisen kuin tilan sosiaalisen ja yhteiskunnallisen rakentumisen kysymykset ovat keskeisiä pyrittäessä laajasti eri ihmisryhmiä ja yhteiskuntaa palvelemaan suojelutyöhön. Lefebvren näkemykset tilan ristiriitaisuudesta ja moniulotteisuudesta ja toisaalta tilan ja vallan yhteydestä ovat keskeisiä silloin, kun rakennussuojelua ja sen historiaa tarkastellaan yhteiskunnallisen vallankäytön välineenä. Fyysistä todellisuutta muokkaavaan rakennussuojeluun kietoutuu monitasoisia ja ristiriitaisia tilakäsityksiä, joiden tutkiminen luo pohjaa perustellulle suojelutoiminnalle. Merleau-Pontyn tilanäkemyksistä lähtevä rakennussuojelun tutkimus taas lähtisi liikkeelle tilan kokijoiden ja käyttäjien tilakokemuksista ja niistä rakentuvista merkityksistä. Päivi Kymäläinen on tutkinut

⁴² Saarikangas 1999, 11-12.

⁴³ Tunturi & Syrjämaa 2002, 25.

⁴⁴ Saarikangas 1999, 12, 248-249.

⁴⁵ Saarikangas 1999, 266.

julkisen tilan vaihtoehtoisista käyttöä kaupunkitaiteen yhteydessä lähtökohtanaan relationaalinen tilakäsitys. Hän lähestyy tilaa Lefebvren ajatteluun nojaten kolmesta näkökulmasta, joita ovat relationaalinen tila, sosiaalisen ja materiaalisen välinen tila sekä yhteiskunnallisen kannanoton tila. Kymäläinen tuo esille, että silloin, jos tila ymmärretään suljetuksi järjestelmäksi, tilan moninaisuus mutta erityisesti *”siihen sisältyvä vaihtoehtoisten toimintojen mahdollisuudet”* jäävät tunnistamatta.⁴⁶ Rakennettua ympäristöä ei voida lähestyä joko objektiivisesti mitattavina rakennuksina tai subjektiivisina elämyksinä ja kokemuksina. Vastakkainasettelun sijaan on hedelmällisempää tutkia niitä käytäntöjä ja merkityksiä, joita tiloihin on liitetty ja liitetään.⁴⁷ Tässä tutkimuksessa pyrin liittämään Siuronkallion työväenasutuksen useisiin rakennushistoriallisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin ja tarkastelemaan erityisesti sitä, miten nämä prosessit ja niiden seurauksena syntyneet fyysiset ympäristöt on kulloinkin hahmotettu ja millaisia arvostuksia niihin on liitetty.

2.4 Työväenkulttuurin käsitteet

Tarkastelen tutkimuksessani Siuronkallion asuinalueita erityisesti teollisuuden ja työväen rakennusten suojelun esimerkkitapauksena. Suomessa Työväen keskusmuseoyhdistyksen asettama Työväenkulttuurityöryhmä määritteli suomalaisten tutkijoiden ja museoiden aiemmin yhteismitattomasti käyttämät työväenkulttuurin tutkimuksen käsitteet vuonna 1994. Työryhmä määritteli *työväestön* seuraavasti: *”palkkatyötä tekevä, työvoimaansa myyvä väestö ja heidän perheensä”*. Suomessa työväestöä katsotaan olleen varsinaisesti vasta 1800-luvun lopulta alkaen. Käytännössä myös varhaisempien aikojen maaseudun ja kaupunkien köyhälistö ovat pitkälti kuluneet työväestöön. Työväen tai työväenluokan rajoja määriteltäessä keskeistä on rajanveto työntekijöihin ja toimihenkilöihin: työläinen on perinteisesti määritelty suorittavaa, ruumiillista työtä tekeväksi, nyttemmin tuotanto- ja valmistusprosessiin osallistuvaksi työntekijäksi.⁴⁸ Suomalainen työväenkulttuurin tutkija Antti Metsänkylä perustaa työväen käsitteen määrittelyn klassiselle marxilaiselle määritelmälle, *”jonka mukaan työläisiä ovat ne, jotka eivät omista tuotantovälineitä, vaan myyvät omaa työvoimaansa”*.⁴⁹

⁴⁶ Kymäläinen 2009, 92, 97.

⁴⁷ Kervanto Nevanlinna 1999, 228.

⁴⁸ Työväenkulttuurityöryhmän muistio 1994, 5.

⁴⁹ Metsänkylä 1994, 14.

Työväenkulttuurityöryhmän mukaan *työväenkulttuurin* käsitettä käytetään yleismerkityksessä, jolloin kyseessä on ”*työväestön taloudellista ja sosiaalista asemaa, elämäntapaa, perinteitä, arvoja ja aatteita tarkoittava ”luokkaspesifinen” ala- tai vastakulttuuri*”, tai erityismerkityksessä tarkoittamaan työväenjärjestöjen kulttuuria tai työväestön henkistä kulttuuria vastakohtanaan porvarillinen korkeakulttuuri. Tässä tutkimuksessa työväenkulttuurin käsitettä käytetään yleismerkityksessä viittaamaan koko työväentutkimuksen tutkimusalaan. Työväenkulttuurin synonyyminä käytetään varsinkin anglosaksisissa maissa *työväenperinteen* käsitettä⁵⁰, jonka tosin voi nähdä painottuvan (merkityksessä *labour lore* tai *worker’s lore*) erityisesti työväen muistitietoon. Työväenkulttuuriin liittyy kuitenkin myös ajatus jatkuvuudesta ja työväenkulttuurin vaalimisesta, tallentamisesta ja tutkimisesta.⁵¹ Se voidaan nähdä kulttuuriperinnön alakäsitteenä mutta myös kriittisenä näkökulmana problematisoimattomaan kulttuuriperinnön käsitteeseen.

*Teollisuusperinne*⁵² puolestaan kattaa kaikki teolliseen tuotantoon ja teolliseen työhön liittyvät ilmiöt. Työväenperinteen lisäksi siihen liittyvät teollisuuden fyysiset ympäristöt kuten teollisuuslaitokset ja työväenasunnot sekä työväen elämänot ja työtavat.⁵³ Teollisuusperinteen tutkimuksen ja suojelun kansainvälinen kattojärjestö The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH) on vuonna 1978 määritellyt käsitteen *Industrial Heritage* teollisuuden fyysisiä ympäristöjä koskevaksi yleiskäsitteeksi. *Industrial Heritagen* katsotaan sisältävän teollisuuden vaiheisiin liittyvät maisemat, fyysiset yhdyskunnat, laitteet, työpaikat ja asunnot ja liikenteen muistomerkit, teollisen toiminnan kirjallisen jäämistön sekä teollisuustuotteet.⁵⁴ *Teollisuusarkeologia* on Englannissa ja Yhdysvalloissa varsin laajasti hahmotettu käsite, jolla varsinkin aikaisemmin viitattiin teollisuusperinteen dokumentointiin ja tutkimukseen sekä sen hoitoon, suojeluun ja kunnossapitoon. Suomessa teollisuusarkeologia on rajattu suppeammin tarkoittamaan teollisuusperinnön arkeologista tutkimusta, joka on Suomessa ollut melko rajallista.⁵⁵ *Industrial archaeology* –tutkimus alkoi kansanliikkeen tapaisena insinöörien vapaaehtoisena toimintana. Suomessa vastaavaa liikettä ei syntynyt.⁵⁶ Teollisuusarkeologinen näkökulma jää tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun ulkopuolelle.

⁵⁰ Ru. arbetartradition, engl. labour heritage/ labour lore / worker’s lore.

⁵¹ Työväenkulttuurityöryhmän muistio 1994, 7.

⁵² Ru. industriminnen, engl. industrial heritage.

⁵³ Työväenkulttuurityöryhmän muistio 1994, 8.

⁵⁴ Mattinen 1984, 8.

⁵⁵ Härö & Koskinen 1999, 148.

⁵⁶ Mattinen 1984, 9.

2.5 Tutkimusmenetelmistä

Tässä tutkimuksessa tutkimuksen innoittanutta ”kulttuuriympäristöä”, Siuronkallion aluetta, ei lähestytä niinkään rakennushistoriallisesta näkökulmasta tai perinteisen rakennustutkimuksen menetelmin. Kohdealueen kautta pyrin tunnistamaan (suomalaisen) rakennussuojelun taustalla olleita arvostuksia ja käsityksiä. Laura Tuominen hahmottelee julkaisussa *1900-luvun rakennusperintö, luettelointi- ja suojelukysymyksiä* avointa listaa suomalaista rakennusperintöä 1900-luvulla määrittäneistä muutoksista, ilmiöistä, strategioista ja ideologioista. Ensimmäiseksi esimerkiksi tällaisista muutoksista rakennetun ympäristön viitekehyksessä Tuominen nostaa työväen asutuskysymyksen.⁵⁷ Omassa tutkimuksessanikin Siuronkallio toimii siis tyyppiesimerkkinä, jota vasten yleisempiä rakentamisen ja rakennussuojelun kehityskulkuja voidaan peilata. Pyrin selvittämään, millaisen prosessin kautta Siuronkallion työväenasutuksen kaltainen alue on syntynyt. Siuronkallion asutuksen avulla pyrin löytämään vastauksen kysymykseen, miten vapaasti rakentuneeseen työväen asuinalueeseen on suhtauduttu suomalaisessa rakennetun ympäristön sääntelyssä ja suojelussa. Haluan saada selville, miten tämän tyyppisiä alueita on suomalaisessa yhteiskunnassa arvotettu, ja löytää perusteita sille, että nämä arvotukset ovat ajan kuluessa muuttuneet. Siuronkallion alue sopii tutkimukseni kohdealueeksi siksi, että siinä yhdistyvät monet rakennetun kulttuuriympäristön suojeluun liittyvät keskeiset ongelmakohdat. Muutos alueen arvostuksessa tekee näkyväksi rakennettujen ympäristöjen arvottamisen aika- ja kontekstisidonnaisuuden. Toisaalta alue, jolta on vaikeaa tunnistaa yksittäisiä arvorakennuksia, aiheuttaa rakennetun ympäristön suojelulle pulmia vielä nykyäänkin.

Tutkimuksessa käytetty kirjallisuus edustaa useita tieteenaloja. Monitieteinen tutkimusote on tyyppillistä erityisesti kaupunkitutkimuksessa. Tutkimuskohteeni ei ole kaupunki eikä nykyisellään erityisen urbaani. Silti monitieteinen kaupunkitutkimus tarjoaa mielestäni hedelmällisiä välineitä rakennussuojelun ja kulttuuriperinnön käsitteiden tarkasteluun. Tutkimuksen tärkein näkökulma on kuitenkin taidehistoriallinen, mitä korostaa keskittymiseni rakennussuojelun problematiikkaan. Suomalaisen kulttuuriperinnön suojelun voi katsoa alkaneen 1600-luvulla monitieteisenä

---

⁵⁷ Tuominen 1992, 14.

projektina. Tuolloin valtakunnanantikvaarin tehtäväkenttä kattoi nykyisistä tieteenaloista ainakin kielitieteen, perinnetieteet, historiatieteet, maantieteen ja taloustieteet sekä geologian.⁵⁸ Harry Schulman toteaa, että kaupungeja koskeva tutkimustieto koskettaa useita tieteenaloja ja hallinnollisia sektoreita. Kuitenkin kaupunkipolitiikan kannalta tieteenalajakoa tärkeämpää on tutkimuksen lähestymistapojen erilaiset tieteenfilosofiset lähestymistavat, siis tutkimuksen metodologiset lähtökohdat. Schulman jakaa mahdolliset tutkimukselliset tavat, joilla kaupungin käsitettä voi lähestyä, kolmeen joukkoon, jotka ovat kaupungin fyysinen ulottuvuus, funktionaalinen ulottuvuus ja symbolinen ulottuvuus.⁵⁹ Perinteinen taidehistoriallinen tutkimus on keskittynyt tutkimaan rakennettujen ympäristöjen fyysistä olemusta. Nykyisessä kaupunkitutkimuksessa tilaa lähestytään paitsi esteettisestä ja teknisestä näkökulmasta myös entistä useammin koettuna ja elettyinä, merkityksiä muodostavana ja merkityksistä muodostuvana järjestelmänä.⁶⁰ Kuitenkin kaupungin todellisuutta muokkaavia prosesseja hallitsevat edelleen tekniset ja rakennettujen ympäristöjen fyysiseen olemukseen liittyvät ominaisuudet. Yksi esimerkki tällaisesta prosessista on rakennussuojelu.

3. SIURONKALLION TYÖVÄENASUTUKSEN ERITYISPIIRTEET

3.1 Siuron teollisuusyhdyskunnan ja työväenasutuksen synty

Siuron kylä, jonka alueelle Siuronkallion työväenasutus syntyi, sijaitsee nykyisen Nokian kaupungin alueella. 1800-luvun lopulla alue kuului vielä vanhaan Pirkkalan kuntaan.⁶¹ 1800-luvun loppupuolella Pirkkalan kunnan etelä- ja pohjoisosien kehityksen erilaisuus sekä alueen laajuus ja hajanaisuus johtivat Pyhäjärven etelä- ja pohjoispuolella sijainneiden alueiden hallinnolliseen eroon. Pyhäjärven pohjoispuolelle syntyi kolme teollisuusyhdyskuntaa. Näistä kolmesta Nokian teollisuuskeskittymä alkoi kasvaa 1860-luvulla, Tampereen läntiset esikaupunkialueet, erityisesti Hyhky ja Pispala sekä kolmantena alueena Siuron liikenne- ja tehdasyhdyskunta taas syntyivät pääosin 1890-luvuilla.⁶² Niin kutsutussa Suomen maisemamaakuntajaossa Siuron alue luetaan

---

⁵⁸ Härö 1984, 12.

⁵⁹ Schulman 1995, 15.

⁶⁰ Saarikangas 2002, 54.

⁶¹ Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1981, 4.

⁶² Koivuniemi 1994, 18.

Hämeen viljely- ja järvimaahan ja siellä Keski-Hämeen viljely- ja järvisuontuun, joka on Hämeen ydinaluetta. Alueelle tyypillisiä ovat vauraat viljelyalueet ja vaihtelevat vesireitit.⁶³ Maisemassa näkyy myös se, että alue on ollut asuttua ja viljeltyä jo pitkään.⁶⁴

Pirkkalan teollistuminen alkoi vieressä sijainneen Suomen teollisuuden ensimmäisen keskuksen, Tampereen, vanavedessä suhteellisen varhain. Fredrik Idestamin 1860-luvulla perustama Nokia-yhtiö oli Suomen ensimmäinen puuhiomo, josta kehittyi laajamittaista paperiteollisuutta.⁶⁵ Suomen varhaisen teollisuuden merkittävin ala oli sahateollisuus. Siuron teollisuuskylä syntyi sahateollisuuden ja parantuneiden liikenneyhteyksien yhteisvaikutuksesta. Erilaisista taajamatyypeistä Siuron voidaan katsoa edustavan tienhaara- rautatie-, satama- ja teollisuustaajamaa.⁶⁶ Siurolle on tyypillistä, että kylän syntyhistoriassa yhdistyvät monet Suomen historian keskeiset kehityskulut: Siuro on kivikautinen asumapaikka, siellä sijaitsee Suur-Pirkkalan suurin linnavuori, Siuronkoski on ollut merkittävä hallinnollinen raja ja Siurossa sijaitsee tiheä työväen asuinalue, joka taas syntyi yhtä lailla Kuljun, Grönforsin ja valtion sahojen kuin kosken rannalle sijoittuneen massatehtaan ansioista. Toisaalta Siuro oli liikenteen solmukohta rautatien ja vesireittien vaikutuksesta.⁶⁷ Alue on siis merkityksellinen osana useaa historiallista yhteiskunnallista prosessia. Ennen rautatien tuloa Siuro oli maaseutua, jonka kaikki asukkaat toimivat maatalouden parissa. Alue tunnettiin Penttilän kylänä, jota hallitsi Knuutilan räissikartano. Siuron muutos maaseudusta vilkkaaksi teollisuusyhdyskunnaksi oli hyvin nopea. Yksi kolmesta maanomistajasta, Haukkalan tila, alkoi vuokrata työn perässä paikkakunnalle muuttaneille työntekijöille tontteja. Tontteja vuokrattiin vaikeasti rakennettavalta ja viljelykseen kelpaamattomalta jyrkältä kallioalueelta. Haukkalan mailla olevien rakennusten määrä kasvoi vuosina 1897-1903 15:sta 45:een.⁶⁸

Tampereen ja Porin välisen rautatien valmistuminen 1895 kasvatti Siurosta lyhytaikaisen sahateollisuuden keskuksen. Verrattain syrjäisen sijaintinsa takia 1910-luvulla Siurosta tuli myös melko vilkas maaseudun kauppapaikka. Tampere-Pori-radon valmistuminen oli merkittävä muutos koko Pirkkalalle, jonne perustettiin kaksi asemaa, Nokia ja Siuro. Molempien kautta kulkeneet

⁶³ Heikkilä 2000, 63, 137.

⁶⁴ Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1981, 92.

⁶⁵ Koivuniemi 1994, 24-25.

⁶⁶ Korhonen 1977, 39.

⁶⁷ Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990, 69.

⁶⁸ Koivuniemi 1994, 115-116.

matkustaja- ja tavaramäärät kasvoivat nopeasti.⁶⁹ Rautatien rakentajat ja sen valmistuttua rautatieläiset olivat merkittävä osa kylän asujaimistoa. Radanvarsien majoitus oli hyvin alkeellista. Valtio, radanrakentajien työnantaja, ei järjestänyt radanrakentajille ja näiden perheille asuntoja, vaan nämä majoittuivat yleensä seudun taloihin ja näiden ulkorakennuksiin. Talojen tupia saatettiin jakaa väliseinillä osastoihin radanrakentajia varten. Majoitustiloina käytettiin myös saunoja, riihiä ja vanhoja tukkikämppejä.⁷⁰ Osa rakentajista, joskus myös perheelliset miehet, rakensi itselleen tilapäisen maakuoppa-asunnon.⁷¹

Siuron sahat liittyvät Suomen sahateollisuuden voimakkaimpiin kasvukausiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Ensimmäinen saha Siuronkoskeen oli rakennettu jo 1800-luvun alkuvuosina Kuljun kartanon omistajien toimesta. Alueen potentiaalin teollisen tuotannon sijoituspaikaksi näki kuitenkin ensimmäisenä tamperelainen suurliikemies Anton Elfving, joka hankki omistukseensa Kuljun kartanon ja sen mukana osuuden kosken vesivoimasta. Elfving korvasi tehottoman ja vanhanaikaisen sahamylyn uudella sahalla, joka vuonna 1904 puolestaan korvattiin puuhiomolla. Elfvingin perässä seurasivat porilaiset puutavaramiehet, jotka perustivat Siuron höyrysahan Siuronkosken edustalle Isoonsaareen 1897. Saaren saha lopetti toimintansa 1919, mutta Elfving laajensi sahatoimintaansa perustamalla uuden tuotantolaitoksen, Kuljun sahan, puuhiomonsa läheisyyteen.⁷² Valtion saha käynnistyi Kuloveden Pirkkalan puoleisella rannalla 1904. Siuro oli sahoille hyvä sijoituspaikka sijaintinsa vuoksi. Se sijaitsi vesireittien risteyksessä, joten tukkien kuljettaminen sahoille oli helppoa: rautatie taas mahdollisti valmiiden tuotteiden kuljetuksen eteenpäin. Parhaiten menestyi valtion saha, jossa ennätysvuonna 1921 työskenteli lähes 200 työntekijää. Sahateollisuuden ongelma oli kuitenkin työnteon kausiluontoisuus ja miesvaltaisuus,⁷³ jotka osaltaan vaikuttivat siihen, että alueen työläisten asutukset muodostuivat hyvin vaatimattomiksi ja aluksi tilapäisiksi. Myös pohjoisesta vesistöjä pitkin Siuroon suuntautunut tukinuitto vaikutti kylän kehitykseen. Siuronkoskeen rakennettiin uittokouru vuonna 1904, ja uittot koskessa jatkuivat vuoteen 1967. Uittotöihin Kyrösjärven reitin latvavesiltä tulleet miehet tarvitsivat tilapäisiä asuntoja, mutta siurolaisten kyky majoittaa tilapäistyövoimaa pienissä ahtaissa asunnoissaan oli rajallinen. Uittoyhdistys rakennuttikin uittomiehille Siuronkosken alajuoksulle

---

⁶⁹ Jaakkola 2008, 232.

⁷⁰ Talve 1963, 196.

⁷¹ Jokinen 1963, 63.

⁷² Piilonen 1997, 133, 138.

⁷³ Koivuniemi 1994, 45-46.

veden päällä seisovan talon, joka uittojen päätyttyä myytiin ja siirrettiin.⁷⁴ Rautatien rakentamisen jälkeen vilkastui myös laivaliikenne Siurosta. 1895 perustettiin Siurosta Hämeenkyrön Kyröskoskelle kulkenut laivaväylä, joka mahdollisti teollisuuden kuljetukset mutta paransi myös merkittävästi alueen asukkaiden yhteyksiä Tampereen ja Siuron palvelujen pariin.⁷⁵ Kolmekymmentäluvulla laivaliikenne alkoi hiljentyä, kun autot vievät laivojen tehtäviä.

Siuron asukkaat lisääntyivät nopeasti: vuosien 1871 ja 1915 välisenä aikana väkiluku kasvoi 315%. Pohjois-Pirkkalan kunta oli Hämeen läänin toiseksi merkittävin teollisuusalue vuoteen 1933 saakka: Nokian ja Siuron teollisuustuotannon yhteenlaskettu arvo oli läänin kolmanneksi suurin.⁷⁶ Teollisuuden ja liikenteen kasvukausi jäi kuitenkin lyhyeksi. Valtion saha siirtyi 1928 yksityisiin käsiin, kun maanviljelijä Kalle Alastalo osti sen ja nimesi Siuron Saha Oy:ksi. 1920-luvun alussa 200 henkeä työllistäneen sahan työläisten määrä supistui muutoksen myötä 110:een, ja viimeisinä vuosina, ennen vuonna 1938 tapahtunutta lopullista lakkautusta työntekijöitä oli enää yksitoista.⁷⁷ Taloudellisen menestyksen aikana Siurosta puhuttiin ”parkanolaisten Ameriikkana”. 1930-luvulla Nokian teollisuusyhdyskunta jatkoi kasvuaan suurteollisuuden keskukseksi. Siuro sen sijaan alkoi taantua. Sahojen vaikeudet olivat supistaneet Siuron teollisuutta, ja autojen laajamittainen läpimurto vähensi sen liikenteellistä merkitystä.

Linnavuoren lentokonemoottoritehtaan rakentaminen 1942 oli seudulle suuri muutos. Lähes asuttamattomaan metsään, entisille Knuutilan kartanon maille, rakennettiin nopeasti kokonainen yhdyskunta, kerrostaloja ja pientaloja, palveluita ja kansakoulu vuoteen 1947 mennessä. Asukkaat saivat elantonsa melkein täysin paikallisesta teollisuudesta. Valtion omistamana teollisuusalueena Linnavuori ei saanut virallista asemakaavaa ennen vuotta 1975. Alue rakennettiin kuitenkin Otto-I Meurmanin jo sota-aikana laatiman suunnitelman mukaan. Alueen suunnittelussa tavoitteena oli orgaaninen kokonaisuus ja uudenaikainen lähiö, ihanteena metsäkaupunki. Kaikkiin taloihin rakennettiin vesijohto ja viemäri. Asumismuodoltaan ja suunnittelun lähtökohdiltaan Linnavuori oli aivan uudenlainen; toisaalta alueen rakentuminen täysin yhden teollisuuslaitoksen ympärille ja sen johdolla loi siitä 1900-luvun puolivälissä teollisuuden alkuajoista muistuttaneen, tehtaan

---

⁷⁴ Järventausta 1987, 16.

⁷⁵ Jaakkola 2008, 233.

⁷⁶ Koivuniemi 1994, 88, 232.

⁷⁷ Kankkonen 2008, 311-312.

patriarkalisesti johtaman yhteisön. 1950-luvulle asti tehdas vastasi kaikista alueen asioista.⁷⁸ Kontrasti Siuron kylään ja erityisesti Siuronkallion alueeseen, jolta puuttui suurilta osin perusinfrastruktuuri mutta myös keskusjohtoisuus, oli voimakas. Linnavuoren rakentaminen lopetti Siuron asukaskadon, ja Siuron asukasmäärä pysyi noin 650 asukkaassa 1980-luvun lopulle asti, jolloin se aikoi uudelleen kasvaa Nokian puoleisessa osassa Siuroa. Sodan jälkeen teollisuuden kehitys oli Siurossa epävakaata. Tukinuitto päättyi lopullisesti vuonna 1967 ja sen myötä vesiliikenne menetti viimeisenkin ylläpitäjänsä. Toisaalta entiset teollisuusyritykset lopettivat eivätkä uudet saaneet tuulta alleen. Suurin osa alueen asukkaista, esimerkiksi vuonna 1975 65%, sai elantonsa teollisuudesta. Linnavuoren kasvaessa Siuro pysyi ennallaan.

3.2 Alueen rakennuskannan muodostuminen

Pirkkalan alueella asutus oli 1800-luvun lopulla pääosin pienimuotoista. Suurin osa maaseudun väestöstä asui mäkituvissa, joita oli huomattavasti enemmän kuin torppia. Mäkituvat olivat alueeltaan torppaa pienempiä ja niiden vuokrasopimukset torppia lyhyempiä. Mäkitupien yleisyyteen vaikutti teollisuuslaitosten suuri määrä, sillä mäkitupalaiset työskentelivät yleensä toisten palveluksessa. Jo 1910-luvulla suurin osa Pirkkalan väestöstä oli teollisuustyöntekijöitä tai sekatyömiehiä, siis itsenäistä palkkatyöväkeä.⁷⁹ Esimerkiksi vuonna 1901 Pirkkalassa oli Hämeen läänin kunnista suhteessa vähiten maatalousväestöä, vain 28 %.⁸⁰ Nokian elinkeinorakenteen ja sen kehityksen tutkimista hankaloittaa ammattimerkintöjen epämääräisyys. Henkikirjoissa ammatin sijasta pidettiin tärkeimpänä merkitä henkilön suhde maahan. Tällöin moni tehtaan työntekijä merkittiin mäkitupalaiseksi, itselliseksi tai maanomistajaksi asuinmuotonsa mukaan.⁸¹ Yhteiskunnan tilastointijärjestelmät eivät pysyneet nopean rakenteellisen muutoksen tahdissa. Pirkanmaalla tilattoman väestön asunnot ovat useimmiten olleet yksitupaisia tai pieniä paritupia. Savutupia oli käytössä vielä 1900-luvun aluissa. Vanhat asumustyyppit säilyivät käytössä pitkään vähävaraisimpien keskuudessa: 1800-luvun jälkipuolella rautatien rakentajat ja 1900-luvun alkupuolen metsätyömiehet asuivat usein tilapäisesti maakuopissa, kivikaudelta peräisin olevassa

---

⁷⁸ Koivuniemi 1994, 291-292.

⁷⁹ Koivuniemi 1994, 62, 91.

⁸⁰ Vilppo 1983, 14.

⁸¹ Koivuniemi 1994, 289.

asumustyyppissä.⁸² Radan valmistuminen merkitsi rautatierakennusten välitöntä rakentamista. Radan varteen nousivat asemarakennus, asemapäällikön talo sekä radanvartijan mökki.

Suomen teollisuuden varhaisvaiheille, ruukkiyhteisöille, oli ollut ominaista paternalistinen huolehtiminen yhteisö hyvinvoinnista. Myös monille uusille teollisuudenaloille oli tyyppillistä teollisuusalueen kokonaissuunnittelu ja työntekijöiden ja heidän perheidensä koko elämänkaaren huomioon otettu sosiaalinen toiminta. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa alettiin julkisuudessa keskustella kärjistävästä työväenasuntokysymyksestä. Monet tehtaajat alkoivatkin parantaa työntekijöidensä asuinoloja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.⁸³ Nokialla paikkakunnan molemmat suurtyönantajat, Nokia-yhtiö (tuolloin Nokia Aktiebolag) ja Suomen Gummitehdas Osakeyhtiö, rakennuttivat työväkensä käyttöön asuinrakennuksia.⁸⁴ Samaan aikaan Nokialle syntyi myös työläisten itse yksityisiltä vuokratuille tai ostetuille tonteille rakentamia mökki- ja omakotialueita.⁸⁵ Nokia-yhtiön perustajan ja ensimmäisen johtajan Fredrik Idestamin suhde työntekijöihinsä oli voimakkaan patriarkaalinen, ja hän pyrki kiinnittämään työläiset tehtaaseen.⁸⁶ Suuri osa nokialaisista asui Nokia-yhtiön ja kumitehtaan asunnoissa; kasvavien yhtiöiden oli osallistuttava työväkensä asuinolojen järjestämiseen taatakseen riittävän työvoiman. Siurossa tällaista painetta työnantajia kohtaan ei kuitenkaan syntynyt. Tämä johtui osittain työn kausiluontoisuudesta ja työvoiman tarpeen suurista vaihteluista sekä siitä, että Siuron teollisuus ei ollut riippuvaista ammattitaitoisesta työvoimasta, vaan uusia työntekijöitä voitiin palkata irtisanottujen tilalle tarpeen mukaan. Siurossa Valtion rautatiet oli ainoa työnantaja, joka rakennutti vakituisia asuntoja henkilökunnalleen.

Siuroa on monesti kutsuttu Pispalan, Tampereen tehtaiden työväen asuinalueen pikkusisareksi. Molemmat alueet syntyivät saman kehityksen tuloksina ja samoihin aikoihin saman kunnan alueelle. Tampere–Pori-rautatie oli ratkaiseva tekijä molempien synnyssä. Yhdyskuntien rakentuminen vapaasti ilman rajoituksia johtui osittain siitä, ettei kummallakaan alueella ollut yhtä suurta työnantajaa, Nokialla toimineen Nokia-yhtiön tapaan, jonka intresseissä olisi ollut ohjata ja

---

⁸² Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990, VI.

⁸³ Valpola 1991, 42, 44.

⁸⁴ Ekman 1930. 194.

⁸⁵ Vilppo 1983, 42.

⁸⁶ Ekman 1930, 130.

valvoa alueen ja asuinolojen kehitystä.⁸⁷ Pispala erosi Siurosta kuitenkin sijainniltaan: Siuron asukkaat olivat kylän omien teollisuuslaitosten työntekijöitä, kun taas Pispalan valtavaan kasvuun vaikutti erityisesti Tampereen teollisuuden kehitys. Pispalaan muutti erityisesti rakennustyöntekijöitä ja muita omatoimisia ihmisiä, joita houkutteli alueelle mahdollisuus rakentaa ja elää vapaasti ja toisaalta Tamperetta edullisemmat asumisolot. Pispala liitettiin Tampereen kaupunkiin vuonna 1937, ja tämän jälkeen Pispala kehittyi kiinteänä osana Tampereen kaupunkirakennetta, kun taas entinen liikenteen solmukohta Siuro pikemminkin eristyi keskuspaikkakunta Nokiasta.⁸⁸

3.3 Siuronkallion rakennuskanta

Siuronkallion alueen rakennuksia ja asumista on tutkinut ensimmäisenä Marja-Liisa Vilppo kansatieteen proseminariesitelmässään. Myöhemmin Vilppo on tarkastellut samasta näkökulmasta koko Nokian keskustan työväenasutusta.⁸⁹ Kansatieteilijä Vilpon tutkimuksen lähdeaineiston muodostavat ensisijassa alueen asukkaiden haastattelut. Tämä on luonnollista siksikin, että lähes koko alueen rakennuskanta valmistui ennen 1940-lukua, eikä rakennuksista yleensä ole laadittu rakennuspiirustuksia eikä rakennuslupa-aineistoa ole olemassa.⁹⁰ Nokian kulttuuriympäristöohjelman laatimisen yhteydessä alue on inventoitu ja osasta alueen rakennuksia on laadittu kohdeinventointilomake.⁹¹

Siuronkallion rakennuskannan syntyä kuvaa rakentajien äärimmäisen niukka taloudellinen tilanne. Rakentaminen pyrittiin toteuttamaan omin voimin ja vain halvimpiin rakennusmateriaaleihin oli varaa. Alueelle syntyi oma pienoishierarkiansa, kun työläisten pienet mökit ja varakkaampien suuret talot sijoittuivat toisistaan erilleen. Siuroon syntyneen teollisuuden perässä muuttanut työväki rakensi Siuronkallion jyrkkiin rinteisiin ensimmäisiksi asunnoikseen maakorsuja, joiden takaseinänä oli kalliorinne ja etu- ja sivuseinät rakennettiin kalliolta kaadetuista puista. Näiden tilapäisten asumusten rakentajat eivät olleet hakeneet rakennelmiinsa tonttioikeutta. Kun kalliolle alettiin rakentaa vakituisia asuntoja, tontit vuokrattiin maanomistaja Kalle Haukkalalta. Alue oli

---

⁸⁷ Koivuniemi 1994, 298-9, 115.

⁸⁸ Koivuniemi 1994, 225, 228-229.

⁸⁹ Vilppo 1983; Vilppo käyttää tutkielmassaan alueesta nimeä Siuronmäki.

⁹⁰ Vilppo 1977, 1, TY.

⁹¹ Henttonen 2001, NKUL.

viljelykseen kelpaamatonta kalliota, joten sen vuokraaminen asumiskäyttöön oli maanomistajalle kannattavaa. Tontit olivat 3-10 kapanalan suuruisia (kapanala = 165 aaria). Vuokra maksettiin osin rahana, osin päivätöinä,⁹² joiden suorittajista suurin osa oli naisia ja lapsia miesten käydessä palkkatyössä.⁹³ Maatalouden koneellistuminen vähensi tilapäisen työvoiman tarvetta ja myös työläisväestö siirtyi maksamaan koko vuokran rahana, kuten suurehkojen talojen omistajat olivat tehneet koko ajan. Tampere–Pori-maantien varteen rakennettujen suurempien talojen omistajat, kuten kauppiaat, maksoivat moninkertaisesti suurempaa vuokraa kuin kallion pienrakennusten asukkaat. Vuokra-aika sovittiin tavallisesti 50 vuodeksi. Tontit olivat epäsäännöllisen muotoisia ja kokoisia (kuva 2). Rajat piirrettiin kulkemaan pitkin sopivaa kallion- tai tien reunaa, ja tonteista saattoi muodostua jopa kahdeksankulmaisia. Tonttijakoa ei ilmeisesti suunniteltu millään tavoin etukäteen, vaan asutuksen tiivistyessä uusia tontteja lohkottiin sen mukaan, millaisia maa-alueita olemassa olevien rakennusten väliin oli sattunut jäämään.

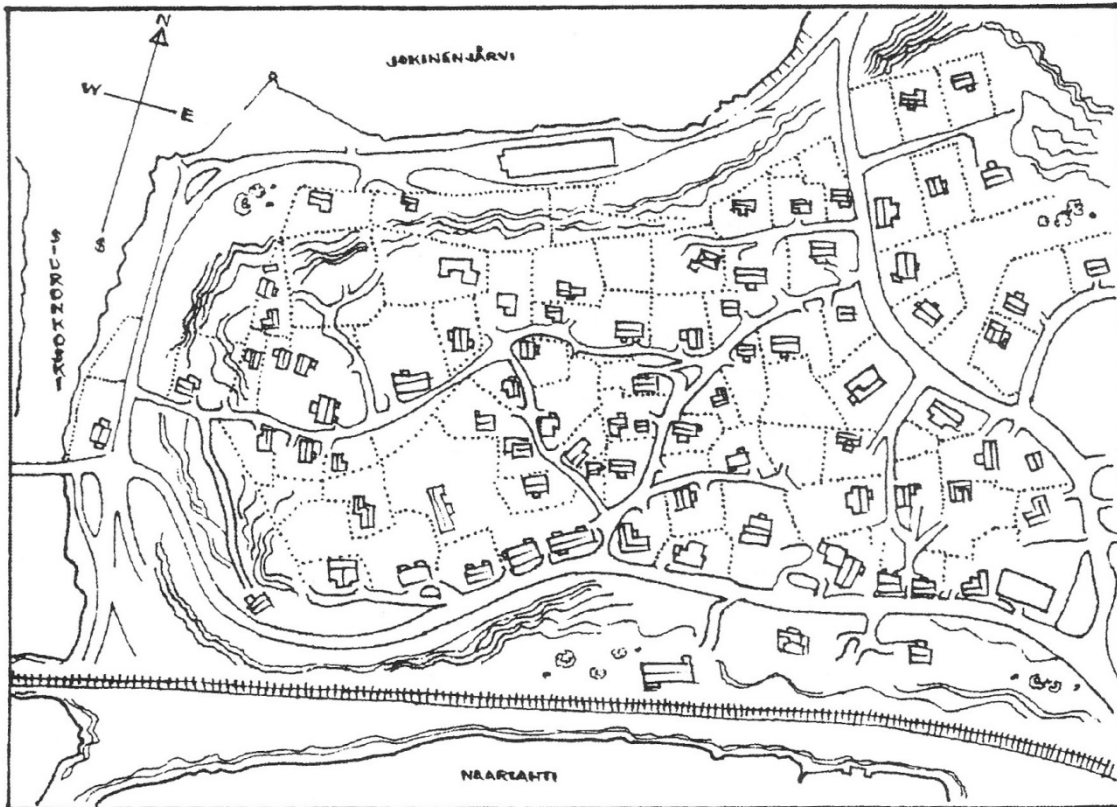
Kaikki Siuronkallion työväenasunnot rakennettiin Haukkalan tilan vuokramaalle, tavallisesti viidenkymmenen vuoden vuokra-ajalla. Aluetta rajaavan Turuntien varteen nousivat arvokkaimmat talot, kaupat ja varakkaampien asunnot. Kaikki alueen toiminnot, kuten kaupat ja kirkko, sijoituivat pienelle alueelle Siuronharjulle. Teollisuuslaitokset ja sahat olivat myös lähiympäristössä. Turuntien linjausta korjattiin 1931, jolloin se vedettiin kylän läpi. Sen sijaan monet tontit olivat vailla omaa tietä. Asuinalueesta kehittyi tiivis ja selvärajainen.⁹⁴

---

⁹² Ritamäki 1987, 25.

⁹³ Ahokas 1998, 15.

⁹⁴ Koivuniemi 1994, 278-280.

Kuva 2. Siuronkallion rakennusten asettuminen alueelle.

Yleisin rakennustyyppi oli keittiöstä, kamarista ja eteisestä koostunut pieni yhden perheen mökki (kuva 3.), mutta jonkin verran rakennettiin myös paritupa-pohjaratkaisua noudattaneita kaksikamarisia rakennuksia.

Yhteiskeittiörakennuksia rakennettiin kolme. Näistä Majarannan talo oli yhteiskeittiökäytössä vielä 1950-luvun lopulla. Maantien varteen rakennetut varakkaampien asuintalot erosivat kallion rinteille rakennetuista mökeistä

Kuva 3. Alueen keskiosan pienimuotoisena säilynyttä asutusta.

selvästi (kuva 4.). Esimerkiksi kauppias Nuotiolla oli käytettävissään kuusi huonetta. Myös asemapäälliköllä oli käytössään suuri asunto kaksine saleineen, mutta muut rautatien asunnot olivat vaatimattomamman kokoisia. Ratamestarin talo, asemamiesten perheiden yhteinen talo ja

asemalla sijainneet asunnot käsittivät yhden tai kaksi huonetta. Toisen maailmansodan aikaan moniin taloihin rakennettiin lisää huoneita jatkamalla taloa tai rakentamalla vinttikamareita.

Kuva 4 . Maantien varren suurempia asuinrakennuksia, etualalla oikealla uudempi omakotitalo.

Rakennusaineet hankittiin yleensä valtion sahalta, joka myi edullisesti rakennusmateriaaleja erityisesti omille työntekijöilleen. Mahdollisimman suuri osa rakennustyöstä pyrittiin toteuttamaan omin voimin ilman palkattua apua, mutta talkoita järjestettiin yleisesti. Ulkopuolista ammattimiestä tarvittiin yleensä vain muuraamiseen. Talot perustettiin nurkkakivien varaan, sillä vain rikkaimmilla oli varaa tehdä oikea kiviperustus, eikä sellainen ollut kalliolle rakennettaessa välttämätön. Sementtiä ei käytetty 1900-luvun alkuvuosikymmeninä lainkaan, sillä kalliolta ei löytynyt hiekkaa eikä asukkailla ollut varaa sitä tuottaa muualta enempää kuin muuraamiseen oli välttämätöntä. Joihinkin taloihin valettiin sementtisokkeli jälkepäin. Talot olivat hirsirakenteisia muutamaa lautarakenteista poikkeusta lukuun ottamatta. Seiniä tilkittiin vanhoilla vaatteilla ja sammalilla: naiset saattoivat jatkaa tilkitsemistyötä rakennuksen muuten valmistuttua. Taloihin saatettiin rakentaa lautarakenteinen erillinen eteinen. Rakennukset olivat harvoin vuorattuja ja yleensä talvisin hyvin kylmiä. 1920-luvulla talojen vuoraaminen alkoi yleistyä: usein vuorattiin ensin vain osa rakennuksesta. Taloja oli alettu maalata 1910-luvun lopulla, ja 1920-luku oli myös vilkasta maalausaikaa, kun asukkailla riitti töitä ja oli näin varaa joko maalata talonsa itse tai maalauttaa ne paikallisella maalarilla. Talot maalattiin yleensä punaisiksi ja nurkat ja ikkunanpuitteet valkoisiksi. Suurimmat talot ja rautatierakennukset maalattiin työläisasumuksista erottuvilla väreillä vaaleiksi. Öljyvärit yleistyivät 1930-luvulta lähtien. Yleinen rakennusten katemateriaali oli päre, joita monet hankkivat valtion sahalta. Pärekatot tehtiin usein talkoilla.

Toisen maailmansodan jälkeen pärekatot yleistyivät uudestaan materiaalipulan takia. Suurimpiin taloihin rakennettiin tiili- huopa- tai ruukkukatto, jotka olivat kauas näkyviä varallisuuden merkkejä. Tiilikatot yleistyivät pienemmissä rakennuksissa 1950-luvulta alkaen. Nokian kauppa pyrki vaikuttamaan alueen ulkonäköön ja turvallisuuteen erilaisilla kehotuksilla. Asukkaita patisteltiin vuoraamaan rakennuksensa ja maalaamaan ne. Alueella yleisistä pärekatoista pyrittiin pääsemään eroon erilaisin uhkauksin kattojen väkisin purkamisesta.⁹⁵

Rakennusmateriaalien saatavuus määritteli pitkälti rakennusten ulkonäön ja rakennustavan ja myös rakennusten sisustuksen. Lattiat tehtiin tavallisiksi rossilaittioiksi, joissa täytteenä käytettiin muun muassa sammaleita ja savea. Lattialankut saattoivat olla leveitä puunpuolikkaita, jotka olivat vaatineet mahdollisimman vähän käsittelyä. Lattiat saatettiin maalata, mutta hiekkapesu kulutti maalin nopeasti pois. Kamareita alettiin tapetoida 1910-luvulta alkaen mutta erityisen yleisiä olivat keittiöiden puiset puolipaneelit, sillä niihin materiaali saatiin sahalta edullisesti. Ikkunat tilattiin paikkakunnan puusepiltä. Sisäovet olivat peiliovia, ulko-ovet taas yleensä kaksinkertaisia lautaovia, joskus kaksiosaisia. Ikkunamuodoista T-malli syrjäytti vähitellen kuusi- tai neliruutuiset.

Ornamentin omaisia koriste-elementtejä oli ainoastaan rautatien rakennuttamissa rakennuksissa. Lasikuisti oli ratamestarin talossa sekä Terijoelta tuodussa suuressa Raeksen talossa. Tavallisen hellan lisäksi yleinen hellatyyppi oli nk. matopesä, johon puut pantiin päältäpäin. Kamareihin lämpöä toi tiilimuuri, joka oli usein maalattu punaiseksi. Peltikuoriset pyöreät tillimuurit yleistyivät vasta kansalaissodan jälkeen ja kaakeliuuneja oli vain varakkaimmissa taloissa. Säilytystiloja rakennuksissa oli hyvin vähän.⁹⁶

1900-luvun alussa kalliolle nousi kaikkiaan noin kuusikymmentä rakennusta.

Alkuaikoina yleinen rakentamistapa oli myös pystyttää uudelleen muualta purettuja rakennuksia. Raeksen ja Mäkisen talot tuotiin 1920-luvulla Karjalasta Terijoelta: jälkimmäistä on muutettu paljon alkuperäisestä. 1910-luvulla rakennettiin maantien varteen kerralla useita suurempia taloja porvariston käyttöön. Kun Siuronkallion alue alkoi vähitellen olla kokonaan jaettu tontteihin, pystytettiin useamme tontille toinen tai jopa kolmas rakennus. Useat näistä myöhemmistä rakennuksista on sittemmin purettu. Rakennusryhmiin kuului asuinrakennuksen lisäksi piharakennus polttopuita ja tarvekaluja varten sekä sauna, sekä usein talli alueella yleiseen

⁹⁵ Vilppo 1977, 4, 6-8, TY.

⁹⁶ Vilppo 1977, 10-11, TY.

lisätyöansioon, hevosenpitoon. Lisätiloiksi tehtiin jonkinlaisia katoksia laudoista. Näihin saatiin pärekatot tukinuittoponttoonien katteesta. Usein piharakennuksissa oli ns. kesähuoneita, joissa asuivat tilapäisissä kesätöissä olleet miehet.⁹⁷ Ulkorakennuksissa oli yleensä pärekatto, alun alkaen joissakin jopa malkakatto. Ulkorakennukset perustettiin yleensä suoraan maan päälle, joskus myös nurkkakivien varaan. Parhaiten varusteltuihin ulkorakennuksiin liittyi lukollinen aitta. Kauppiaille oli pihossaan makasiinit kauppatavaroita varten. Ulkorakennuksissa pidettiin yleisesti kotieläimiä vielä jonkin aikaa toisen maailmansodan jälkeenkin. Eläimille, kanoille, lampaille ja lehmillä sekä kaneille rakennettiin erilaisia pieniä karjasuojia. Kaikilla alueen asukkailla ei ollut omaa saunaa. 1910-luvulla saunattomat kävivät naapurin saunassa, joka tuolloin saattoi olla vielä maalattiainen. 1920- ja 1930-luvuilla monet asukkaat pitivät yleistä saunaa, jota vuokrasivat lisätienestestä saadakseen saunattomille alueen asukkaille. Valtion rautateillä oli henkilökuntaansa varten oma sauna, joka oli vuorattu ja maalattu valkeaksi kuten muutkin rautatierakennukset. Alueen rakentajat olivat pääasiassa sahatyöläisiä, mutta joukossa oli myös uittotyöläisiä, rautatieläisiä ja muita työntekijöitä. Intensiivisin rakennusperiodi ajoittui 1800–1900-lukujen taiteeseen ja 1900-luvun alkuun. Eniten asutusta toi vuonna 1904 perustettu valtion saha. Suuri osa työväestä saapui Ikaalisten ja Parkanon tienoilta, Kyrösjärven vesireitin latva-alueilta: näiden alueiden työttömälle maaseutuväestölle Siuro oli ensimmäinen työpaikkoja tarjoamaan pystynyt paikkakunta.⁹⁸

Siuron asutuskeskittymän synnyssä tärkeimmän teollisuudenalan, sahateollisuuden, rakennuksista ei ole Siurossa jäljellä enää edes fragmentteja. Puurakenteisista saharakennuksista suurin osa on purettu pian sahatoiminnan lakattua. Siuronkosken maisemaa hallitsevat jäljelle jääneet teollisuusrakennukset, Valssimylly, vesivoimalaitos ja sen yhteydessä toiminut massatehdas. Näistä ainoa edelleen alkuperäisessä toiminnassa oleva rakennus on vesivoimalaitos. Turkka Myllykylän mukaan vesivoimalaitokset ovat Suomessa säilyneet varsin hyvin ja usein melko alkuperäisinä, sillä niiden tekniikka on säilynyt melko samanlaisena 1900-luvun alusta. Lisäksi voimalaitoskoneistojen käyttöikä on varsin pitkä, joten niiden käytön jatkaminen on ollut edullista.⁹⁹ Siuron teollistumiselle ja työväenasutukselle keskeisiä teollisuuslaitoksia tai –toimintoja paikkakunnalla ei kuitenkaan enää ole.

---

⁹⁷ Ritamäki 1987, 27.

⁹⁸ Vilppo 1977, 11-12, 2-3, TY.

⁹⁹ Myllykylä 1999, 163.

Alue muodostui omaleimaiseksi ja poikkeuksellisen vaihtelevaksi haastavan maaston ja omatoimisen rakentamisen yhteisvaikutuksesta. Koska kaikenlainen kokonaissuunnittelu puuttui alueelta kokonaan, ensimmäinen tie alueen halki rakennettiin vasta vuonna 1931. Aluetta eteläpuolelta rajanneelta Turuntieltä nousi mäelle tie jo aiemmin, mutta enimmäkseen kuljettiin vakiintuneita polkuja pitkin tai oikaistiin piha-alueiden läpi. Vähitellen poluista muodostunut, maaston muotoja mukaileva kapea ja mutkitteleva tiestö (kuva 6.) muodostaa vaihtelevia katutiloja päätteineen. Alue on tilallisesti ja maisemakuviltaan vaihteleva. Tiiviit katu- ja pihatilat

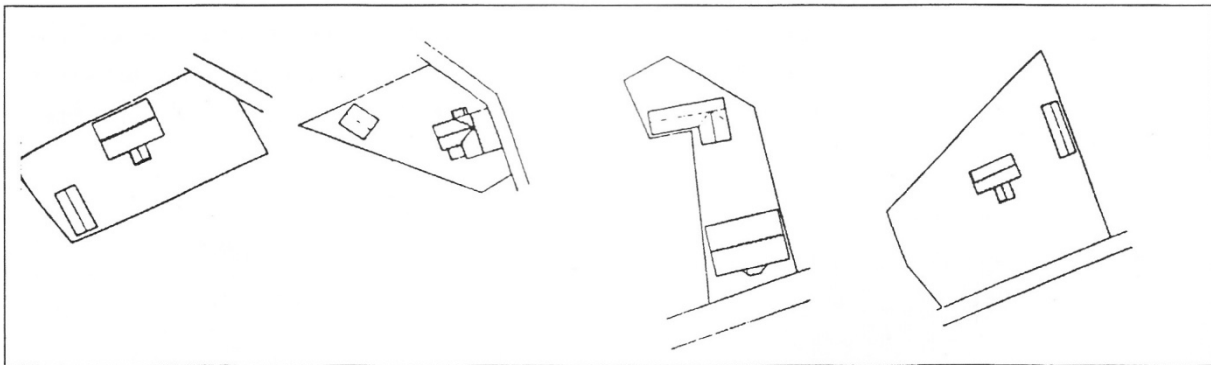
Kuva 5. Vehreä pihapiiri kallion laella.

vaihtelevat avariens järvinäkymien kanssa. Alueelle on tyypillistä runsas ja rehevä istutettu kasvillisuus (kuva 5.). Alueen länsi- ja pohjoislaidoille sijoittuvat kapeat lähes luonnontilaiset metsäkaistalet.

Kuva 6. Alueen mutkittelevaa ja kapeaa tiestöä.

Taru Hurme on vuonna 1986 valmistuneessa Tampereen teknillisen korkeakoulun arkkitehtuuriolosuhteiden tutkimuskeskuksen diplomi- ja väitöskirjassään tunnistanut alueelta neljä toisistaan poikkeavaa aluetta sekä neljä erilaista tonttityyppiä. Hurme jakaa alueen etelästä alkaen neljään vyöhykkeeseen: rautatiealueeseen, ”kylän keskustaan” kuuluvaan vyöhykkeeseen (jolla sijaitsevat entiset kaupparakennukset, suurimmat rakennukset ja kirkko), tiheään ja vaihtelevaa alueen keskiosan asutukseen sekä pohjoissivustan pienimpiin mökkeihin. Vyöhykejako on ensimmäisten ryhmien kannalta selkeä, mutta kahden viimeisen vyöhykkeen ero ei ole yhtä selvä. Myös vuoden 1986 jälkeen toteutunut uudisrakentaminen ja useiden rakennusten laajennustyöt ovat häivyttäneet eroa alueen keski- ja pohjoisosien välillä. Alueen tontit Hurme jakaa neljään lähes yhtä suureen ryhmään pihatilan rakentumisen sekä asuin- ja piharakennusten tontille sijoittumisen mukaan (kuva 7).

Tyyppi 1

- piha avautuu kadulle
- rakennus tontin sisäosassa (keskellä tai rajaa tonttia)
- talusrakennukset yleensä tontin rajalla muodostaen pihatilaa
- 17 kpl

Tyyppi 2

- piha avautuu kadulle
- asuinrakennus rajaa katutilaa (päätty tai pitkä sivu)
- talusrakennukset yleensä tontin rajoilla; vaikutus pihatalaan vaihtelee
- 17 kpl

Tyyppi 3

- piha sulkeutuu kadulle päin
- asuinrakennus (tai harvoin talusrakennukset) rajaavat katutilaa
- talusrakennukset yleensä tontin rajoilla muodostaen pihatilaa
- 18 kpl

Tyyppi 4

- ei selvästi rajautuvaa pihatilaa
- rakennus keskellä tonttia
- talusrakennukset yleensä tontin rajoilla; vaikutus pihatalaan vaihtelee
- 18 kpl

Kuva 7. Taru Hurmeen muodostama tonttien tyyppijako.

Rakennukset on sijoitettu tonteille maastonmuotoihin ja maaperään nähden otollisimmalla tavalla, riippumatta naapuritonteista. Pohjoisosan tontit on rakennettu väljemmin kuin muu alue. Noin puolilla tonteista pihapiiri avautuu kadulle, mutta lähes aina suojana on puita ja pensaita. Rehevä kasvillisuus rajaa suurimman osan pihoista hyvin yksityisiksi. Puolet rakennuksista sijaitsee rajaten katutilaa, puolet tonttien sisäosissa. Piharakennuksia on yleensä 1-2 ja ne on sijoitettu

usein tontin rajojen vastaisesti mutta ei katua vasten pitkittäin.¹⁰⁰ Hurmeen tyyppittely ei niinkään tuo esille eroja rakentajien tavoitteissa tai näkemyksissä vaan on tarkoitettu toimimaan pohjana tyyppin mukaan vaihteleville asemakaavamääräyksille. Hurmeen diplomityön valmistumisen jälkeen alue on säilyttänyt luonteensa, mutta merkittävä osa rakennuksista on kokenut muutoksia. Alueelle on rakennettu muutama kokonaan uusi rakennus, useaa rakennusta on laajennettu ja/tai niiden julkisivua on muutettu.

3.4 Puukaupunki Suomessa

Suomalaisen kaupungin kehittymistä ohjanneet säädökset, joihin kiteytyi keskusvallan näkemys hyvästä kaupungista, loivat pohjan jolle käsitykset arvokkaasta rakennetusta ympäristöstä vielä 1900-luvun loppupuolellakin perustuivat. Siuronkallion tapaan syntyneet työväen asuinalueet eivät sopineet tähän muottiin, vaan ne nähtiin pitkään hyvän kaupunkikuvan vastakohtana. Liitän Siuronkallion suomalaisten puukaupunkien kehitykseen, vaikka itse alue ei ollut kaupunkia vaan maaseudulle syntynyt asutuskeskus. Kuitenkin liikenteen ja teollisuuden synnyttämän Siuron synty ja kehitys ovat sidoksissa kaupungistumiseen sekä teollisuus- ja palkkatyön yleistymiseen. Alueen asukkaat olivat riippuvaisia palkkatuloistaan ja elämäntilanteeltaan he vertautuvat 1900-luvun alun kaupunkien laitakaupungeilla asuneisiin työläisiin.

Suomalaiselle puurakentamiselle ominaiset piirteet ovat toisaalta esihistorialliselta ajalta periytyviä, toisaalta Ruotsista keskusjohtoisesti tai vaikutteina tänne saapuneita. Keskusjohtoisuus näkyi muun muassa erityismääräyksissä, joilla määriteltiin eri yhteiskunnan ryhmien oikeus kuhunkin rakennustyyppiin.¹⁰¹ Rakentamisen hierarkkisuuksi pyrittiin yhteiskunnan taholta korostamaan ja näin vahvistamaan sääty-yhteiskunnan visuaalista toteutumista. Vielä 1970-luvulla kansanomaiset puurakennukset olivat ensisijaisesti kansatieteilijöiden tutkimuskenttää, joka erosi taidehistorioitsijoiden ja arkkitehtien hallitsemasta kaupunkitutkimuksesta. Kuitenkin jo tuolloin epäiltiin, että kaupungeilla oli ollut aiemmin oletettua voimakkaampi vaikutus maaseudun rakentamiseen.¹⁰² Toisaalta varhainen kaupunkitalo erillisine ulkorakennuksineen ei juuri

---

¹⁰⁰ Hurme 1986, 6-7, 9, TTKK.

¹⁰¹ Gardberg 1977, 25.

¹⁰² Korhonen 1977, 39.

poikennut maaseudun rakennustavasta, vaan kaupungin ”kaupunkimainen olemus syntyi katuverkkoon tukeutuvasta korttelirakenteesta ja tiiviistä asutusmuodosta.”¹⁰³

Keskiajalla Suomessa oli kuusi kaupunkia joista ainoastaan Porvoon vanhassa kaupungissa on säilynyt keskiaikainen asemakaava. Porvoon katuverkko onkin näkyvin muistuma keskiaikaisesta kaupunkirakenteesta maassamme. Keskiaikaiselle kaupungille tyypillisiä piirteitä ovat maaston muotojen mukaan kaartuvat pääkadut, jotka muodostavat katuverkon yhdessä poikittaisten pikkukujien kanssa. Samoin ominaisia ovat kapeat ja pitkät tontit. Vaikka keskiaikainen kaupunki ei olekaan Suomessa tyypillinen rakennustyyppi, säilyivät eräät sille tyypilliset piirteet myöhemmissä puukaupungeissa. Näitä ovat muun muassa kapeat korttelit sekä tapa rakentaa talot hirrestä lamasalvostekniikalla. Keskiajalla Tukholman keskustavallan ohjausvaikutus oli Suomessa vielä niin heikkoa, että kaupunkien oli mahdollista rakentua vapaasti, Keski-Euroopan itsenäisten kaupunkivaltioiden tapaan.¹⁰⁴ Monet keskiaikaiselle kaupungille ominaiset piirteet, erityisesti spontaani, ”alhaalta ylöspäin” tapahtunut rakentaminen, ovat ominaisia myös 1900-luvun taitteen vapaasti rakentuneille työväen asuinalueille. Keskiaikainen kaupunki erosi ympäröivästä maaseudusta sille annettujen oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. Kaupungit olivat kruunun ja/tai kirkon vallankäytön välineitä, joilla Markus Hiekkasen mukaan tähdättiin luultavasti maiseman tietoiseen eurooppalaistumiseen. Hiekkasen kyseenalaistaa käsityksen keskiaikaisten kaupunkien itseohjautuneisuudesta ja väittää, että Suomen keskiaikaistenkin kaupunkien kaupunkialue suunniteltiin etukäteen. Keskiaikaisten asemakaavojen suunnittelusta ei ole kuitenkaan olemassa suoria kirjallisia lähteitä.¹⁰⁵ Vaikka keskusvallan rooli keskiajan kaupunkisuunnittelussa paljastuisi aiemmin oletettua suuremmaksi, voidaan silti nähdä yhteys keskiaikaisen puukaupungin ja myöhempien vapaasti rakentuneiden yhdyskuntien välillä. Molempien rakentumista sanelivat monet reunaehdot, mutta itse rakentaminen tapahtui rakentajien omien suunnitelmien, kykyjen ja mahdollisuuksien mukaisesti.

Ensimmäinen merkki renessanssin säännönmukaisen kaupunki-ihanteen mukaan suunnitellusta kaupungista nykyisen Suomen alueella on löydetty 1550-luvulla kuningas Kustaa Vaasan perustamasta Vantaan Helsingistä. Kustaa Vaasan kaupungin rakentamisesta antamissa ohjeissa

---

¹⁰³ Kärki 2001, 75.

¹⁰⁴ Nevanlinna 1996, 19.

¹⁰⁵ Hiekkanen 2001, 66, 67.

todettiin, että olisi hyvä, jos merkittäväksi suunnitellun kaupungin kadut olisivat suorja ja rakennukset taidokkaasti rakennettuja, ilmeisesti erotukseksi ajan vaatimattomien kaupunkien sekalaisesta rakennuskannasta. Henrik Liliuksen mukaan osaavan rakennusmestarin puuttuessa lopputulos oli kuitenkin toinen: ”*kaupunkikokonaisuus oli vaatimaton, epäsäännöllinen ja hajanainen*”. Vanhempi Vaasa-aika toi kaupunkirakentamiseen kaksi merkittävää piirrettä: toisaalta säännönmukaisuuden ihanteen ja toisaalta hallitsijoiden pyrkimyksen ohjata kaupunkien arkkitehtonisen ilmeen muodostumista. Ihanteellinen kaupunki nähtiin siis ulkoisesti täysin vastakohtaisena keskiaikaiselle, orgaanisesti syntyneelle ja hallitsemattomalle kaupungille. Ruutukaavan vakiintuminen ja nykyisten suomalaisten puukaupunkien synty alkoi 1600-luvun alkupuolella. Renessanssin ehdottoman säännöllinen ruutukaava vakiintui kaupunkisuunnittelun ihanteeksi, eikä paikallisia olosuhteita yleensä otettu huomioon. Pyrkimyksenä oli ”valiomuotoinen”, suorakaiteen tai neliön muotoinen, tulliaidalla rajattu kaupunki, jonka geometrinen katuverkko jakoi säännöllisiin tontteihin.¹⁰⁶ Myös vanhoja kaupunkeja muutettiin ruutukaavaihanteen mukaisiksi eli *reguloitiin*. Suomalaisista kaupungeista reguloitiin kaikki Tammisaarta ja Porvoota lukuun ottamatta.¹⁰⁷ Tontin avoimet laidat rajattiin lauta-aidoilla, jotka tehokkaasti rajasivat yksityisen elämän erilleen julkisesta katutilasta.¹⁰⁸ Kaduista muodostuikin suljettuja ja suoraan eteneviä tiloja, jotka poikkesivat täysin keskiajan epäsäännöllisesti polveilleista kaduista ja niitä yhdistäneistä kujista. Keskiaikaista symmetriasta piittaamatonta käytännöllisyyttä sallittiin vain kaupungin ”takapihoilla”; tonttien sisäosien talousrakennusten ja laitakaupungin vähävaraisten asumusten kohdalla. Jo 1600-luvulla vapaamuotoisuus yhdistettiin siis vähempiarvoiseen, kaupunkikuvaa heikentävään rakentamiseen.

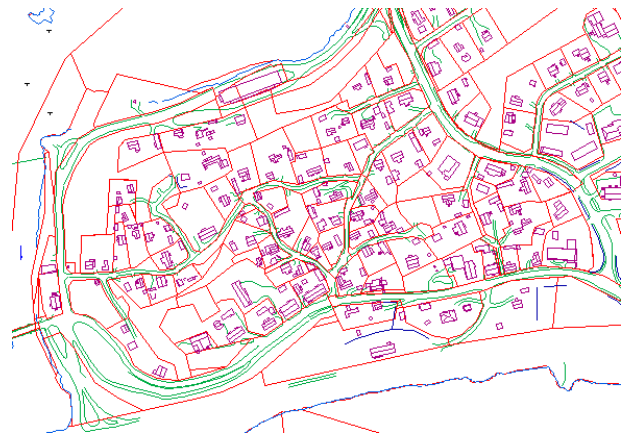
¹⁰⁶ Lilius 1985, 11-12, 14-15.

¹⁰⁷ Niukkanen 2001, 71.

¹⁰⁸ Nikula 2005, 38.

Kuva 8. Porvoon keskiaikainen kaupunginosa ja empirekeskusta.

Kuva 9. Siuronkallion tonttijako.

Porvoon keskiaikaisen vanhan kaupungin reguloimaton asemakaava (kuvan 8. yläosassa) muodostaa rajun kontrastin uudemman empirekeskustan säännömukaiselle ruutukaavalle. Kuva 9. havainnollistaa Siuronkallion työväenasutuksen yhtäläisyyksiä keskiaikaiseen asemakaavaan. Epäsäännöllisyys, maaston muotoja noudattava, melko vähäinen tiestö ja ulkorakennusten runsas määrä ovat tyypillisiä molemmille alueille.

Puukaupunkien viimeinen kehitysvaihe alkoi Henrik Liliuksen mukaan 1850-luvulla, jolloin keskeinen muutos oli suunnittelua leimannut kaupunkien erikoistuminen. Teollistuvien kaupunkien kaupunkirakenteeseen syntyivät teollisuuden vaurastuttamien porvarien kivitalot, teollisuusrakennukset ja työväen asuinalueet. Myös Kaupunkien yleisessä rakennusjärjestyksessä tehty kaupunkien jako neljään eri kokoluokkaan, joita koskivat erilaiset rakennusmääräykset, lisäsi monimuotoisuutta. Ajan asemakaavoissa teollisuuskaupungit muodostivat oman ryhmänsä. Agraarit puukaupungit säilyivät suhteellisen homogeenisinä, mutta teollistuviin kaupunkeihin syntyi useita toisistaan poikkeavia alueita. Kivikeskustaa ympäröi matalampi puurakenteinen alue ja sitä taas pienten tonttien alue. Kaava-alueiden ulkopuolelle syntyi lisäksi ”ns. spontaaneja esikaupunkeja”, kuten Lilius työväen rakentamia alueita nimittää. 1800-luvun lopussa suomalaisen puukaupungin kehitys oli pitkälti tullut tiensä päähän. Puukaupunkeihin alkoi nousta mittakaavaltaan suuria kivrakennuksia. Puurakennuksiakin kuitenkin vielä rakennettiin, ja niiden muodot ja tyylit olivat aiempaa moninaisemmat.¹⁰⁹ Vaikka puurakentaminen 1900-luvulla väistyikin arkkitehtuurin ja kaupunki- ja keskustasuunnittelun alueilta, syntyi erityisesti 1800-1900-lukujen vaihteessa uudenlaisia puutaloalueita, kuten Tampereen teollisuuden synnyttämät laajat puiset työväen kaupunginosat Amuri, Tammela ja Pispala.

Ruotsin vallan aikana asemaakaavoitus oli siis kruunun hallitsemaa toimintaa. Autonomian aikana kaupunkisuunnittelua johti ja valvoi senaatti. Asemaakaavaluonnokset laati usein maanmittari, ja ne tarkistettiin ja korjattiin intendentinkonttorissa. Useimpiin silloisiin kaupunkeihin vahvistettiin rakennusjärjestys 1800-luvun alkupuolella, mutta maaseudulla, eli kaikkialla muualla paitsi kaupunkien rajojen sisäpuolella, rakentaminen jatkui ilman säännöstelyä. Rakentamista koskeva lainsäädäntö on koskenut koko Suomea vasta vuodesta 1945 lähtien: maaseudulla yksityisen rakentamisen julkinen ohjailu on siis verrattain nuori asia. Vuonna 1873 kaupunkien hallintojärjestelmä muuttui merkittävästi. Tuolloin kaavoitusta ja rakennustoimintaa koskevat asiat tulivat kaupunginvaltuuston päätettäväksi, jolloin asukkaiden välillinen valta kaavoittamiseen kasvoi ja päätöksenteko tältä osin demokratisoitui.¹¹⁰ Toisaalta myös arkkitehtien vaikutus kaupunkien kehitykseen lisääntyi, kun alettiin järjestää asemakaavakilpailuja ja perustaa asemakaava-arkkitehtien virkoja. Vuonna 1957 kunnat saivat uudistuneiden rakennuslakien myötä

---

¹⁰⁹ Lilius 1985, 40-41.

¹¹⁰ Mistä tietoa rakennusten historiasta? 2003, 57, 60.

alueelleen kaavoitusmonopolin.¹¹¹ Modernistisessa asemakaavoituksessa ja kaupunkisuunnittelussa keskeinen periaate oli tilan avoimuus, joka syntyi vastakohtaksi 1800–1900-lukujen vaihteen epähygieenisinä ja sosiaalisesti epätarkoituksenmukaisina pidetyille umpikortteleille. Kaupunkisuunnittelu pyrittiin näkemään objektiivisena tieteenä, jossa kuhunkin kohteeseen oli löydettävissä ainoa oikea ratkaisu.¹¹² Hyvän asuinympäristön ihanteet erkaantuivat yhä kauemmaksi sokkeloisista, epäsäännöllisistä ja ahtaista työväen asuinalueista. Kustaa Vaasan hallintokaudelta lähtien pyrkimykset paloturvallisuuteen ja edustavuuteen olivat edellyttäneet suomalaisen kaupungin täydellistä uudelleenrakennusta, jonka yhteydessä kaikki vanha oli hävitettävä uuden, turvallisemman, toimivamman ja kauniimman tieltä.¹¹³ Keskusvalta pyrki kaavoituksen, ruutukaavan ja rakennusmääräysten avulla luomaan mahdollisimman homogeenisia kaupunkeja, joita olisi helppo laajentaa ja hallita. Ulla Salmela on tutkinut suomalaisen asemakaavoituksen isäksi kutsutun Otto-livari Meurmanin roolia suomalaisten kaupunkien asemakaavoittajana. Salmelan tutkimuksessa käy ilmi, että Meurman näki suunnittelemattoman esikaupungin, ”hökkeliesikaupungin”, täydellisenä vastakohtana tavoiteltavalle asumisjärjestelylle, omistusasumiseen perustuvilla omakotialueille. Meurman näki suurimman eron näiden varoittavan esimerkin ja ihanteellisen esimerkillisyyden ilmentymille olevan suunnittelun ammatillisuudessa tai sen puutteessa. Meurmanin näkökulmasta olemassa olleet, omia aikojaan syntyneet omakotialueet olivat karikatyyrejä tavoitteena olleesta ideaalista. Keskeistä oli kunnollinen, ammattilaisten tekemä kokonaissuunnittelu, jonka seurauksena syntyisi yhtenäisiä ja hygieenisia alueita, vastakohtana vapaasti syntyneiden alueiden ”*epäterveellisillä ja sotkuisilla pihilla*” varustetuille ”*järkyttävillä hökkeleille*”¹¹⁴.

Perinteisessä rakennus- ja kaupunkitutkimuksessa on ollut tyypillistä hahmottaa kaupunkien kehitys progressiivisena, nousujohteisena jatkumona. Myös suomalaisista puukaupungeista paljon kirjoittaneen Henrik Liliuksen teos edustaa perinteistä taidehistoriallista lähestymistapaa, jossa kaupunkia tarkastellaan lähinnä rakennustaiteen ja asemakaavoituksen kehityksen näkökulmasta. Kaupunkirakenteen muutosten sosiaalista tai yhteiskunnallista ulottuvuutta Lilius ei juuri käsittele. Muiltakin tieteenaloilta tuttu positivistinen näkemys historiasta suurena kehityskertomuksena on sopinut erityisen hyvin kaupunki- ja rakennustutkimukseen: onhan totta, että niiden

¹¹¹ Nikula 2005, 114, 166.

¹¹² Tuomi 2005, 22, 32.

¹¹³ Sundman 1995, 200.

¹¹⁴ Salmela 2004, 102.

tutkimuskohteet ovat konkreettisesti kasvaneet suuremmiksi ja mahtavammiksi.

Teollisuuskaupunkien ja teollisuuden myötä syntyneet työväen asuinalueet rikkoivat tämän jatkumon. Samaan aikaan kun kaupunkien julkisessa tilassa lineaarinen kehitys jatkui kaupunkien ensimmäisten kivitalojen, julkisten rakennusten ja yksityistalojen, kohotessa, synnytti sama kehitys kaupunkien liepeille alueita, joiden asutus muistutti enemmän keskiaikaista hökkelikaupunkia. Taidehistoria on perinteisesti keskittynyt tutkimaan kaupunkirakentamista ja säätyläiskulttuuria, kun taas kansanrakennukset on mielletty kansatieteen tutkimusalueeksi. Marja Ivarsin mukaan vastaava ajattelutapa ohjaa edelleen jossain määrin esimerkiksi Museoviraston toimintaa.¹¹⁵

Perinteisesti arkkitehtuurin historiaa on hahmotettu arkkitehtuurin tyylivirtausten kautta. Tyylijärjestelmä puolestaan on rakentunut pääosin arvorakennusten, kuten merkittävien julkisten rakennusten, kirkkojen tai näyttelypaviljonkien varassa. Tunnetuimpien ja edistyksellisimpinä pidettyjen suunnitelmien pohjalle rakentunut kaupunkisuunnittelun ja rakentamisen tutkimus on ollut myös vahvasti sidoksissa modernismin arkkitehtuurin omaan historiankirjoitukseen.¹¹⁶ Erkki Mäkiön mukaan tyyli-suunnille perustuva suomalaisen arkkitehtuurin historia jättää suurimman osan arkkitehtuurista historiankirjoituksen ja arvioinnin ulkopuolelle. Tällainen arviointi perustuu ensisijaisesti talojen ulkoiseen olemukseen ja muotoiluun, mutta jättää huomioimatta niiden rakenteen ja rakentamisen rakennusta määrittävinä tekijöinä.¹¹⁷

3.5 Teollistumisen ympärille syntyneet rakennetut ympäristöt ja työväenasuntokysymys

Siuron työväenasutuksen synty liittyy elimellisesti suomalaisen teollisen tuotannon alkuvaiheisiin. Sahateollisuuden ja liikenneyhteyksien yhteisvaikutuksesta syntynyt paikkakunta on esimerkki Suomen laajamittaisen teollistumisen ensimmäisten vaiheiden teollisuuden ja siihen liittyvän rakentamisen vaatimattomista lähtökohdista. Suomen teollistuminen alkoi suhteellisen myöhään. 1800-luvun puolivälin jälkeen Suomeen alkoi vähitellen saapua ulkomaisia pääomia ja yrittäjiä. Ensimmäinen laajalle levinnyt teollisuuden muoto, saha- ja puunjalostusteollisuus, ei tuottanut uudenlaisia rakennuksia tai rakennustekniikoita, vaan sahoilla tarvittut tilat rakennettiin perinteisillä menetelmillä puusta.¹¹⁸ Sahateollisuuden historia alkaa Suomessa jo 1500-luvulla perustetuista vesisahoista. Sahateollisuuden nousun Suomen keskeiseksi teollisuudenalaksi

¹¹⁵ Ivars 2005, 76.

¹¹⁶ Tuomi 2005, 13.

¹¹⁷ Mäkiö 2005, 52.

¹¹⁸ Nikula 2005, 81.

mahdollistivat 1800-luvun loppupuolen tekniset ja yhteiskunnalliset muutokset. Höyryvoiman omaksuminen, sahatoimintaa rajoittavien asetusten purkaminen liberalismien hengessä, ulkomaisten sahayritysten kiinnostus, tehokkaammat sahakoneet ja uitot sekä edullinen raaka-aine ja työvoima mahdollistivat sahatoiminnan murroskauden 1860-luvulla. Sahojen määrä kasvoi Suomessa nopeimmin vuosina 1890–1899. 1960-luvulla sahateollisuus supistui nopeasti; puhutaan sahasurmien ajasta. Elias Härön mukaan teollisuuden ja siihen liittyvän toiminnan aiheuttama muutos Suomen rakennetulle ympäristölle oli niin suuri, että sitä voi merkittävyydeltään verrata vain isonjaon maaseudun kokonaisilmeen muuttaneeseen vaikutukseen.¹¹⁹ Suomen varhainen teollisuus oli riippuvainen vesivoimasta. Teollisuuslaitoksia syntyi olemassa olevien taajamien ja kaupunkien ulkopuolelle vesivoiman ja vesireittien ääreen.¹²⁰ Siuronkosken vesivoiman hyödyntäminen oli ensimmäinen vaihe myös Siuron tuotantolaitosten syntyprosessissa.

Kaupunkeihinkin syntyneet teollisuuslaitokset ja niiden työläisten asunnot rakennettiin usein asemakaavoitetun alueen ulkopuolelle. Usein tehdas vastasi uuden alueen asemakaavoituksesta ja rakentamisen säätelystä, monissa tapauksissa myös kaikesta rakentamisesta.¹²¹ Työväen asunnot rakentuivat yleensä lähelle teollisuuslaitoksia. Jo 1600-luvulla Suomeen syntyneiden varhaisten teollisuuslaitosten, rautaruukkien ja myöhemmin lasiruukkien yhteyteen rakentuivat selvästi erottuvat asuntoalueet. 1800-luvulla voimakkaasti kasvanut maaseudun tilaton väestö muodosti suomalaisen teollisuuden työvoiman. Yhteiskunnalliset muutokset (ja väestönkasvu) johtivat siihen, että maaseutu ei enää elättänyt kasvavaa mäkitupalaisten, itsellisten, kestien ja loisten joukkoa, vaan nämä olivat pakotettuja etsimään elantoa maaseudun uusien teollisuusyhdyskuntien ja kaupunkien teollisuuden, kaupan ja rakennustoiminnan parista. Aluksi työläiset asettuivat asumaan olemassa oleviin rakennuksiin: kaikki mahdolliset porvarillisten asuintalojen tilat, kuten vintit, kellarit ja piharakennukset vuokrattiin tulijoille. Tämä varhaisen teollisuuden synnyttämä asunto-ongelman esiaste johti siihen, että yhteiskunnallinen keskustelu työväen asuttamisesta alkoi. Keskustelu johti keisarilliseen asetukseen, jonka mukaan kaupunkialueitten ulkopuolelle tulisi järjestää tontteja vähävaraisille. Lisäksi perustettiin ensimmäiset työväenasuntoja rakennuttavat yhtiöt, jotka toimivat periaatteessa

---

¹¹⁹ Härö 1979, 18.

¹²⁰ Koskinen 2001, 113.

¹²¹ Härö 1979, 18.

hyväntekevyyden nimissä, käytännössä hyvää voittoa tehden.¹²² Vuosina 1900–1909 suoritetuissa asuntokyselyissä selvisi, että suurimmissa kaupungeissa yli puolet työläisistä asui yhden huoneen asunnoissa.¹²³ Keskimäärin asukkaita oli kolme huonetta kohden, pienimmissä asunnoissa neljä. Alivuokralaisia eli asukkeja pidettiin kolmasosassa asunnoista. Wrightiläinen työväenliike, joka perustui työnantajan ja työntekijän yhteistoimintaan, ottikin tavoitteekseen asumistilanteen parantamisen työväen omistusasuntojen kautta. Oman kodin hoidon uskottiin suuntaavan työläisten ajattelun pois radikaalista, kumouksellisesta toiminnasta. Perustetut työväen asuntoyhtiöt rakennuttivat yleiseen tasoon nähden korkeatasoisia rakennuksia. Wrightiläisyydestä irtisanoutunut Suomen työväenpuolue vaati asuntotilanteen ratkaisemista kunnan ja valtion laadukkaalla asuntotuotannolla eikä pitkiin velkasuhteisiin johtavalla omistusasuntoratkaisulla. Teollistumisen alkuvuosikymmeniltä 1920-luvulle yhteiskunnallisessa keskustelussa käsiteltiin ”työväenasuntokysymystä” ja sen mahdollisia ratkaisuja. Vuonna 1912 Einar Böök määritteli asuntokysymyksen osaksi suurta ”yhteiskunnallista kysymystä”, jonka lähtökohtana oli koko yhteiskunnan tervettä elämää haittaava asunto-olojen laadun epäkohta.¹²⁴

Asuntopulan ratkaisun pitkittyminen vaikutti osaltaan yhteiskunnallisen vastakkainasettelun kiihtymiseen ja työväenliikkeen radikalisoitumiseen ja oli yksi kansalaissodan taustalla vaikuttaneista ratkaisemattomista yhteiskunnallisista kysymyksistä.¹²⁵ Valvonnan ja tarkastuksen puutteellisuus oli tyypillistä nopeasti kasvavilla alueilla, ja erot rikkaiden ja köyhien asumisen välillä kasvoivat.¹²⁶ Valtio ja kaupungit kiistelivät, kenen vastuulla työväen asuttaminen on. Vasta vähitellen alettiin ymmärtää, että tilanteen ratkaisu todella edellytti toimia myös viranomaisilta.¹²⁷ Maankäyttökysymys ratkaistiin joko niin, että kaupunkiin muuttava työväestö hankki maata kaava-alueen ulkopuolelta ja rakensi sinne ilman velvollisuutta noudattaa rakennusjärjestystä. Yleisempi ratkaisu oli se, että kaupunki kaavoitti reuna-alueilleen pienitonttisia, työväelle suunnattuja asuinalueita. Työväen asunnoille syntyi selvä sosiaalisen ja arkkitehtoninen identiteetti riippumatta siitä, että asumistaso oli yleensä hyvin alhainen.¹²⁸ Käytännössä sääty-yhteiskunnan kaupunginvaltuustot eivät olleet innokkaita luovuttamaan potentiaalisesti arvokkaana pidettyä

¹²² Härö 1981, 9.

¹²³ Böök 1912, 12.

¹²⁴ Böök 1912, 6-7.

¹²⁵ Standertskjöld 2006, 68.

¹²⁶ Tallqvist 1986, 14.

¹²⁷ Nikula 2005, 117.

¹²⁸ Lilius 1994, 10.

tonttimaata pienten asuntojen tuotantoon. Seurauksena oli keinotekoinen tonttipula, joka mahdollisti tontti- ja rakennuskeinottelun, jonka seurauksena syntyivät parempiosaisten paheksumat, ahtaasti ja usein kiireellä rakennetut kallisvuokraiset työväenasuonkaupunkialueet, kuten Helsingin Hermannin tai Tampereen Kyttälä.¹²⁹ Vapaasti rakentuneilla alueilla rakentajat olivat omillaan, vailla tukea mutta toisaalta vuokranantajien ja asuntokeinottelijoiden mielivallan ulottumattomissa.

Ilmar Talven mukaan tyypillinen teollisuusyhdyskunnan rakennuskannan kehitys eteni mökkiasutuksesta kasarmirakennuksiin ja lopulta omakotialueisiin.¹³⁰ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen asuntokysymys vain kiristyi, kun inflaation jälkeen yksityiset eivät nähneet asuntotuotantoa kiinnostavana sijoituksena. Tämän seurauksena eri poliittiset tahot kiinnostuivat yleishyödyllisestä asuntotuotannosta, jota toteuttamaan asetettiin vuonna 1918 valtion asuntokomitea, jonka tavoitteena oli ”säästö- ja rakennustapoja noudattaen pienten asuntojen paljottaistuotanto”. Asuntokomitean tavoitteet toteutuivat lähinnä sosiaaliviraston asettaman asuntolainoitusjärjestelmän kautta. Riitta Nikulan mukaan valtion kontrolloiman lainanannon kautta ohjattiin rakentamista tyyllisesti kohti talonpoikaista, aitosuomalaisena pidettyä tyyliä. Sosiaaliviranomaiset ja rakennuksia suunnitelleet arkkitehdit perustelivat sosiaalista asuntotuotantoa suoraan tai peitellysti vallankumouksen ja bolsevismin pelolla. Kansakunnan eheyttä pyrittiin korostamaan myös rakentamisessa, jossa tavoiteltiin muotoja, joiden nähtiin puhtaimmin heijastelevan kansallisia tyyli- ja rakennuspiirteitä.¹³¹ Yleishyödyllinen asuntotuotanto jatkui vuoteen 1927, jonka jälkeen asuntomarkkinat siirtyivät taas yksityisten hallitsemiksi. 1930-luvulla työväenasuntokysymys muuttui viimein osaksi yleistä asuntokysymystä ja -pulaa. Tuotantolaitokset siirtyivät suosimaan yhä enemmän työväen omakotirakentamista,¹³² asemakaavoitukseen ja kokonaissuunnitteluun perustuneiden omakotialueiden myötä.

3.6 Ilman kokonaissuunnitelmaa rakentuneet työväen asuinalueet

Suomen teollistuminen oli suhteellisen myöhäinen mutta myös, varsinkin ennen toista maailmansotaa, suhteellisen hidas prosessi. Tästä johtuen Suomessa syntyi muista

¹²⁹ Härö 1981, 11.

¹³⁰ Talve 1969, 27, 29.

¹³¹ Nikula 1978, 114, 122, 126.

¹³² Härö 1981, 17, 19.

teollisuusmaista poiketen suhteellisen vähän kaupunkien ulkopuolelle rakentuneita Helsingin Kallion tai Pohjois-Pirkkalan Pispalan ja Siuronkallion kaltaisia työläislummeja.¹³³ Kasvavat suurteollisuusyritykset rakennuttivat tuotantolaitostensa yhteyteen kokonaisia yhdyskuntia, joiden kautta yritykset saattoivat korostaa yrityksen merkittävyyttä sekä pitää kiinni työntekijöistään työvoimapulan sattuessa.¹³⁴ Teollisuuslaitosten työväeltään perimät vuokrat olivat yleensä pieniä verrattuna yksityisiin vuokra-asuntoihin. Edullisilla tai ilmaisilla asunnoilla tähdättiin palkkatason pitämiseen alhaisena sekä ammattitaitoisen työvoiman houkuttelemiseen ja pitämiseen. Maaseudulla suurissa tehtaissa asuntotilanne oli suhteellisen hyvä, mutta pienten tehtaiden tilanne usein heikko.¹³⁵ Vuosisadan vaihteessa myös sahateollisuuden työntekijät alkoivat yhä useammin rakentaa usein työnantajan lahjoittamasta tai edullisesti myymästä alimittaisesta puutavarasta yhden huoneen ja keittiön asuntoja, joista syntyi tiiviitä mökkikyliä,¹³⁶ kuten Siuronkin tapauksessa.

Teollistumisen myötä syntyneet työväen asuinalueet eivät olleet ainoita vapaasti rakentuneita tiiviitä mökkiasutuksen alueita. Rakennusten mahdollisena tyyppillisenä esikuvana voi pitää sotilastorppia. Esiteollisella ajalla pieniä mökkirakennuksia kutsuttiin mäkituviksi niiden tyyppillisen sijaintipaikan mukaan.¹³⁷ 1870-luvua tapahtunut maakaupan ja elinkeinojen vapautuminen aloitti maaseudun kylien kehittymisen kaupunkimaisemmiksi taajamiksi. Elinkeinojen vapautumisen myötä kirkonkylien laitamien hyödyttömäksi katsotuille kivikkoisille mäille syntyi varsin vapaasti käsityöläisten mökkiasutusta.¹³⁸ Sahateollisuuden työläisten itsenäisesti rakentamia kyliä syntyi 1900-luvun alkupuolilla uittoväylien ja rautateiden yhteyteen eri puolilla Suomea. Harvoja säilyneitä alueita on usein tapana verrata tunnetuimpaan vastaavalla tavalla talkoilla ja omatoimisesti rakentaen syntyneeseen alueeseen kutsumalla niitä Pikku-Pispaloiksi Tampereen tunnetun esikaupunkialueen mukaan.¹³⁹ Suunnittelemattomasti syntyneille alueille on tyyppillistä kapeat kujat, kadut ja tiet, rakennusten luonteva sijoittelu vaihtelevaan maastoon sekä rakennusten muodon ja ulkoasun vaihtelevuus. Usein vanhoilla alueilla kasvillisuus on runsasta.

---

¹³³ Lehto 1995, 181.h

¹³⁴ Standertskjöld 2006, 71.

¹³⁵ Härö 1981, 15.

¹³⁶ Kantonen 1996, 11.

¹³⁷ Keski-suomalaisen kulttuuriympäristön hoitaminen 1984, 15.

¹³⁸ Säilynyt esimerkki tällaisesta käsityöläisalueesta on Hauhon kirkonmäen pienasutus. Knapas & Lounatvuori 2001, 58.

¹³⁹ Esimerkiksi Suonenjoella säilynyttä Kolikkoinmäen sahankylää kutsutaan ”Savon Pispalaksi”. Tuominen 2001, 184.

Tiiviisti rakennetuille mökkialueille on ollut tyypillistä, että ne ovat saaneet kunnallistekniikan hyvin myöhään; monelta alueelta se puuttui vielä 1980-luvun lopulla.¹⁴⁰ Monet alueista arvioitiinkin Tampereen Pispalan tavoin ”saneerauskyseksi” viimeistään 1960-luvulla.¹⁴¹ Saneeraaminen taas tarkoitti yleensä alueen täydellistä uudelleen rakentamista.

4. RAKENNUSSUOJELU KOHTAA VAPAASTI RAKENTUNEEN TYÖVÄEN ASUINALUEEN

4.1 Monumenteista kulttuuriympäristöihin - rakennussuojelun vaiheet Suomessa

Suomalainen rakennuskanta on maailmanlaajuisesti verrattuna poikkeuksellisen nuorta. Vain vajaa kaksi prosenttia rakennuksista on rakennettu ennen ensimmäistä maailmansotaa.¹⁴² Kuitenkin Suomi, Ruotsin osana, sai muinaismuistolainsäädännön poikkeuksellisen varhain. Ruotsin suurvalta-ajalla valtakunnassa heräsi kiinnostus muinaismuistojen säilyttämistä kohtaan. Tavoitteena oli luoda valtakunnalle sen suurvalta-asemaa vastaava menneisyys, joka johti historiankirjoituksen ja muinaistutkimuksen erityiseen suosimiseen. Niillä oli alusta alkaen merkittävä ideologinen tehtävä sisä- ja ulkopoliittisen propagandan ja kansallisen identiteetin hahmottamisen välineenä. Mikko Härön mukaan muinaistutkimuksen sidonnaisuus poliittiseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja vallankäyttöön on nähtävissä myös sen merkityksen ja aseman vaihteluista. Muinaistutkimuksen 1600-luvun huippukaudekset liittyivät aikaan, jolloin valtaneuvoston ja yläaatelin, siis yhteiskunnan kaikkein etuoikeutetuimpien jäsenten, valta oli suurimmillaan.¹⁴³ Ruotsissa ja täten myös Suomessa menneisyyden suojelu on siis alusta alkaen kietoutunut hyvin voimakkaasti yhteiskunnan yläluokan intresseihin ja perintöön.

Ruotsin muinaismuistohallinnon katsotaan syntyneen vuonna 1630, jolloin kuningas Kustaa II Aadolf nimitti ensimmäiseksi valtionantikvaariksi Johannes Bureuksen. Valtakunnanantikvaarin ja hänen kollegojensa tutkimuksen kohteena olivat erityisesti kirjalliset lähteet, kansanperinne, vanhat rahat ja riimukirjoitukset. 1660-luvulla valtionantikvaari määrättiin inventoimaan koko valtakunnan vanhat monumentit ja huolehtimaan niiden hoidosta ja konservoinnista. Monumenteiksi luettiin mm. riimukivien ja hautojen lisäksi vanhat kirkot ja luostarit.

---

¹⁴⁰ Wainio 1987, 11, 9.

¹⁴¹ Korpivaara 1997, 13.

¹⁴² Suomen arkkitehtuuripolitiikka 1998, 15.

¹⁴³ Härö 1984, 9.

Muinaismuistoina pidettiin vain kirkon, kruunun ja aatelin perinteisiin liittyviä kohteita. Vuonna 1666 toteutettua kuninkaallista julistusta, jonka nojalla kaikki kiinteät muinaisjäännökset otettiin valtiovallan erikoiseen suojeluun, on pidetty maailman ensimmäisenä lainsäädännöllisenä toimena muinaismuistojen suojelemiseksi. Samassa yhteydessä luotiin myös muinaismuistohallinto perustamalla antikviteettikollegio. Merkittävää oli se, että julistuksessa, *plakaatissa*, muinaisjäännökset määriteltiin pääosin valtion monopoliksi. Toisaalta plakaatin säädökset eivät koskeneet aatelin varsinaisen maaomistuksen piirissä olleilta maa-alueilta löytyneitä jäännöksiä vaan ns. vanha rälssi vapautettiin muinaismuistojen suojeluelvoitteesta. Näin siitäkin huolimatta, että suojelun arvoinen muinaisuus ja toisaalta valtio identifioitiin lähes yksinomaan ylimpään yhteiskuntaluokkaan.¹⁴⁴

1600-luvulla luotu muinaismuistolainsäädäntö säilyi lähes sellaisenaan myös autonomian ajan Suomessa 1800-luvun lopulle saakka.¹⁴⁵ Rakennussuojelun eurooppalaiseksi edelläkävijäksi muodostui 1800-luvun alkupuolella Ranska. Ranskan ulkopuolella vanhojen rakennusten säilyttämiseen vaikutti ensisijassa kansallisuusaatteen herääminen. Menneisyydestä kertovien vanhojen rakennusten tehtävä oli todistaa kansakunnan erityislaadusta ja olemassaolon oikeutuksesta, ja säilytettävät rakennukset valittiin sen mukaan.¹⁴⁶ Suomessa koko 1800-luvun kestänyt kansallisen identiteetin rakentaminen ja nationalistinen kansallisuusaate tarvitsi tuekseen ns. kansallisia tieteitä, joihin antikvaariset tieteetkin kuuluivat. 1800-luvulla tapahtui myös taidehistorian tieteenalalla kahtiajako, jonka seurauksena oli toisaalta kansainvälisesti suuntautunut, estetiikkaan painottuva tutkimussuunta ja toisaalta antikvaarinen taidehistoria, joka pysyi hallitsevana tutkimussuuntana 1900-luvun jälkipuolelle saakka. Mikko Härön mukaan antikvaariselle tutkimukselle tyypillisiä kohteita olivat muun muassa rakennustaide ja sääty-yhteiskunnan korkeakulttuuri.¹⁴⁷

Suomalaisen rakennussuojelun historian voidaan katsoa alkavan vuodesta 1870, jolloin perustettiin Suomen muinaismuistoyhdistys. Vuonna 1883 annetussa asetuksessa muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta muassa vanhat linnat, varustukset ja rukoushuoneet mainittiin kiinteinä muinaisjäännöksinä, mutta käytössä olevia

---

¹⁴⁴ Härö 1984, 13.

¹⁴⁵ Heinonen & Lahti 1988, 51-52.

¹⁴⁶ Pettersson 1962, 14-15.

¹⁴⁷ Härö 1984, 29.

rakennuksia se ei koskenut. Päähuomio oli rakennusten korkealla iällä ja kulttuurihistoriallisella merkityksellä. Huomiota kiinnitettiin lähinnä keskiaikaan ja 1500-lukuun sekä Suomessa harvinaisiin kivirakennuksiin. Lars Pettersson kuvaa tätä ”romanttis-kansallis-antikvaariseksi” linjaksi, jonka vastapainona hän näkee rakennushallinnollisen ja korostetummin arkkitehtonisen päälinjan. Viimeksi mainitun taustalla oli Ruotsin vallan ajalta periytynyt rakennushallinto, intendentinkonttorin työtä jatkanut rakennushallitus ja paikalliset rakennusviranomaiset, jotka saattoivat tehokkaasti edistää tai vaikeuttaa rakennussuojelua, vaikka rakennussuojelu ei heidän päätehtävänsä ollutkaan.¹⁴⁸

Muinaismuistohallinto näki ”muinaisesineiden” tärkeimmäksi tehtäväksi kertoa maan ikivanhasta asutuksesta ja saavuuksista sekä niiden kansallisesta omaleimaisuudesta nimenomaisesti vastakohtana teollistumisen mukanaan tuomille ”kosmopoliittisille ja ulkolaisille” ilmiöille.¹⁴⁹ Restaurointia pidettiin isänmaallisena toimintana, jolla oli poliittista merkitystä. Tämä johti myös ristiriitaisiin näkemyksiin sen tarpeesta, sillä restaurointi voitiin nähdä myös taantumuksellista ja rajoittunutta maailmankuvaa vahvistavaksi. Vuoden 1883 Muinaismuistoasetus erosi vuoden 1666 plakaatista erityisesti suhtautumisessaan muinaisjäännösten omistusoikeuteen. 1800-luvun lopun liberalistisen talouspolitiikan hengessä ajateltiin, että yksityiseen omistusoikeuteen ja taloudelliseen toimintaan tulee puuttua mahdollisimman vähän, eikä valtiolla nähty enää olevan omistusoikeutta muinaisjäännöksiin. Tällöin myös selvästi katsottiin, että yleinen, muinaismuistoja suojeleva, ja yksityinen taloudellinen etu olisivat aina vastakkaisia. Sama ajattelu hallitsee suojelukeskustelua vielä 2000-luvullakin. Mielenkiintoista muinaismuistohallinnon perustamista edeltäneessä keskustelussa on ainoa selkeästi toimenpiteitä vastustanut puheenvuoro, jonka käytti talonpoikaissäädyn edustaja. Alin sääty suhtautui yleisesti epäilyksellä erilaisten virastojen ja laitosten kehittämiseen muun muassa niiden aiheuttamien taloudellisten rasitusten vuoksi.¹⁵⁰ Muinaismuistojen suojelu oli leimallisesti eliitin projekti, jonka merkitystä tai tarpeellisuutta tavalliset kansalaiset eivät nähneet. Harvinainen pilkahdus 1800-luvun suojelujatteluissa on ruotsalaisen taiteilija Louis Sparren ehdotus suojella Porvoon vanhan kaupungin keskiaikaista miljööttä. Sparre perusti kansanliikkeen Porvoon säilymistä puolustamaan.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ Pettersson 1962, 16-17.

¹⁴⁹ Heinonen & Lahti 1988, 65.

¹⁵⁰ Härö 1984, 55, 75, 80.

¹⁵¹ Nikula 2005, 24.

Vuosisadan vaihteen jälkeen tutkimuksen ja restauroinnin piiriin tulivat myös vanhat julkiset rakennukset ja kirkot. Vuoden 1932 asemakaavalaki tarjosi mahdollisuuden vanhojen kaupunginosien suojeluun, mutta sitä käytettiin hyvin vähän. 1936 osa Porvoon vanhasta kaupungista nimettiin laissa tarkoitetuksi vanhaksi kaupungiksi ja vuonna 1937 vahvistetusta alueen asemakaavasta tuli Suomen ensimmäinen ”suojelukaava”.¹⁵² Suomalaisen asemakaavalain yhtenä esikuvana oli saksalainen maankäyttölainsäädäntö, josta ilmeisesti omaksuttiin säännökset, jotka velvoittivat kauneusarvoista, kulttuurimuistomerkeistä ja kaupunkikuvasta huolehtimiseen.¹⁵³ Muinaistieteellinen toimikunta ei kuitenkaan ottanut aktiivisesti osaa vanhojen kaupunkikeskustojen säilyttämisestä käytyihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin ennen 1940-luvun loppua.¹⁵⁴ 1940-luvulta eteenpäin näkemys rakennussuojelusta alkoi vähitellen laajentua. Edelleen toimenpiteiden kohteena olivat lähinnä yksittäiset arvorakennukset. 1950-luvulla alettiin laajemmin keskustella keinoista, joilla merkittäviä rakennuksia voisi suojella. Ajan asenteita kuvaa kuitenkin hyvin Turun kaupunginjohtaja Kalervo Pellisen reaktio kaupungin historiallisen museon suojeluehdotuksiin. Vaatimaton suojelulista, joka käsitti noin 4 % Turun ruutukaava-alueen tonteista, olisi hänen mielestään johtanut puolen kaupungin rauhoittamiseen ja kaupunkisuunnittelun rajoittamiseen kestävämmällä tavalla. C.J. Gardberg kartoitti Turussa suojeltavia kohteita 1950-luvulla. Hänen mukaansa 1950-luvun aikana tapahtui muutos, jonka seurauksena myös 1800-luvun lopun kertaustyylyt ja 1900-luvun alun rakennukset alettiin vähitellen nähdä säilyttämisen arvoisina.¹⁵⁵ Turussa 1960- ja 1970-luvuilla kiihtynyt kulttuurihistoriallisesti merkittävien rakennusten purkaminen synnytti käsitteen ”Turun tauti”, jolla viitattiin usein hankkeiden taustalla tapahtuneeseen rakennuttajien, suurpääoman ja poliitikkojen epäviralliseen yhteistyöhön. Turussa Hamburger Börsin purkuskandaali oli käännekohta, jonka yhteydessä ilmennyt voimakas säilyttämistä tukenut kansalaismielipide sai päättäjät, aluksi tiedotusvälineiden pelossa, suhtautumaan rakennussuojeluun vakavammin.¹⁵⁶ 1959 voimaan tullessa uudessa rakennuslaissa määräykset vanhoista kaupunginosista korvattiin edelleen voimassaolevalla mahdollisuudella liittää asemakaavaan erityisiä suojelumääräyksiä. Tavoitteena oli integroida rakennussuojelu luonnolliseksi osaksi yhdyskuntasuunnittelua.¹⁵⁷

---

¹⁵² Kärki 1993, 62.

¹⁵³ Kärki 1978, 92.

¹⁵⁴ Från restaurering till byggnadsskydd 1984, 7.

¹⁵⁵ Gardberg 1993, 57.

¹⁵⁶ Drake 1995, 91-92.

¹⁵⁷ Från restaurering till byggnadsskydd 1984, 9.

Suomalaisen yhteiskunnan kiihtynyt rakennemuutos johti 1960-luvulla ennennäkemättömän nopeaan muutokseen Suomen rakennuskannassa. Kaupunkikeskustojen laajamittainen purku alkoi herättää vastarintaa. Lakia kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta alettiin valmistella jo 1950-luvulla. Laki vahvistettiin kuitenkin vasta vuonna 1964.¹⁵⁸ Lars Pettersson kirjoitti vuonna 1962, että tietä lain valmistelusta luultavasti kiihdytti uudisrakentamista ja vanhan rakennuskannan purkamista. Petterssonin mukaan laki oli monessa mielessä myöhässä ja sen tehokkuus jäi riippuvaiseksi viranomaisten ja yksityisten tahojen hyvästä tahdosta.¹⁵⁹ Laki teki ensimmäistä kertaa mahdolliseksi yksityisten omistamien rakennusten suojelun. Silti lain välitön vaikutus jäi vähäiseksi, ja vuonna 1966 sen nojalla oli suojeltu vasta kaksi kohdetta. Suojelun hitaus johtui erityisesti epäselvyydestä suojelun aiheuttamien taloudellisten haittojen korvaamisesta. Toisaalta jo 1960-luvulla rakennussuojelulaki ja rakennusasetus olisivat tarjonneet mahdollisuuksia suojelulle, mutta kunnat eivät olleet valmiita ottamaan niitä huomioon päätöksenteossaan.¹⁶⁰

Eräs suomalaisen rakennuskannan nuorta ikää selittävä tekijä on arkkitehtuurin modernismin dominoiva rooli suomalaisessa rakennussuunnittelussa. Otto-I Meurman kirjoitti vuonna 1945 terveen rakennustoiminnan perustuvan sille, että vanhimmat rakennukset väistyvät uusien tieltä. Asemakaavan ja kaupungin jatkuva muutos oli Meurmanin mukaan kaupungin elinehto. Toisen maailmansodan jälkeen pidettiin itsestään selvänä, että puiset pikkukaupungit ja kaupunkikeskustat tulee purkaa paremman rakentamisen tieltä. Puutaloalueiden tärkein arvo oli niiden potentiaalinen käyttö parkkipaikkoina.¹⁶¹ 1970-luvulla näkemys suojeltavista kohteista laajeni. Kokonaisvaltaisempi suojelunäkemys valtavirtaistui 1970-luvun loppua kohden. Vuonna 1972 Suomi osallistui yhteispohjoismaalaiseen Puukaupunki-projektiin, joka avasi suojeluun uusia näkökulmia.¹⁶² Aiemmin hallinneiden arkkitehtonis-historiallisten arvojen lisäksi projektissa huomioitiin myös alueiden käyttö- ja miljööravot. Kuitenkin vielä 1970-luvulla toteutettiin useissa kaupungeissa 1950–60-luvuilla laadittuja niin kutsuttuja saneeraus- eli purkukaavoja, joiden seurauksena laajoista puutalokaupunginosista jäi jäljelle vain pieniä katkelmia. Puukaupunkiprojektia seurasi toinen merkittävä hanke, vuosina 1973–74 toiminut

¹⁵⁸ Sisätilojen suojelu 2003, 29.

¹⁵⁹ Pettersson 1962, 18.

¹⁶⁰ Sinisalo 1966, 128.

¹⁶¹ Tuomi 2005, 37, 49.

¹⁶² Santaholma 1995, 7.

rakennussuojelukomitea, jonka ehdotukset toteutuivat vähitellen tulevina vuosina.¹⁶³

Rakennussuojelulain uudistusta 1976 valmistelleen komitean mietinnössä rakennussuojelu nähtiin yhä vahvemmin osana yhdyskuntasuunnittelua ja rakennetun ympäristön kehittämistä.

Rakennussuojelun oli siis tarkoitus jatkossa tapahtua pääasiassa kaavoituksen keinoin.

Rakennussuojelulakia tuli jatkossa käyttää vain, jos rakennuksen säilymistä ei voitu turvata

maankäyttö- ja rakennuslailla.¹⁶⁴ Rakennussuojelu on länsimaissa keskittynyt rakennuksen

arkkitehtuurin vaalimiseen. Vasta 1990-luvulla alettiin suurempaa huomiota kiinnittää myös

rakennusmateriaaleihin ja -tapoihin. Toinenkin tie on mahdollinen: Japanissa valtio ylläpitää

vanhoja käsityötaitoja maksamalla mestareille palkkaa oppipoikien kouluttamisesta.¹⁶⁵

Vähitellen käsitys sopivista suojelutoimenpiteistä muuttui hienovaraisempaan ja rakennuksen eri

vaiheiden arvoa kunnioittavampaan suuntaan. 1990-luvulla valmistuikin monta valtakunnallisesti

merkittävää restaurointia. Vielä Museoviraston rakennussuojeluosaston vuonna 1984 järjestämän

rakennussuojelunäyttelyn yhteydessä todettiin, että rakennussuojelun keinot ovat hyvin

puutteellisia.¹⁶⁶ Vuonna 1985 astui voimaan uusi rakennussuojelulaki ja rakennuslakiin tehtiin

rakennussuojelua tukevia uudistuksia, joissa todettiin, että kaavoja laadittaessa on erityisesti

huolehdittava, ettei rakennettuun ympäristöön liittyviä perinne-, kauneus- ja muita arvoja

hävitetä. Vuonna 1990 rakennuslakiin lisättiin maininta kestävän kehityksen huomioimisesta

aluesuunnittelussa ja kaavoituksessa.¹⁶⁷ Unescon alainen modernin arkkitehtuurin tutkimus- ja

suojelujärjestö DOCOMOMO perustettiin vuonna 1989¹⁶⁸, ja myös Suomessa uudempi

arkkitehtuuri tuli rakennussuojelun piriin 1990-luvulla.¹⁶⁹ 1958 valmistunut Alvar Aallon

suunnittelema Helsingin kulttuuritalo suojeltiin vuonna 1989. Se oli tuolloin nuorin

rakennussuojelulla suojeltu rakennus Suomessa.¹⁷⁰

¹⁶³ Esimerkiksi Oulussa, Vaasassa, Jyväskylässä, Hämeenlinnassa, Savonlinnassa, Kotkassa ja Porissa purkamisen jatkui vielä 1970-luvulla. Kärki 1993, 63, 65.

¹⁶⁴ Sisätilojen suojelu 2003, 21.

¹⁶⁵ Mattinen 2000, 17.

¹⁶⁶ Från restaurering till byggnadsskydd 1984, 1.

¹⁶⁷ Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990, 3.

¹⁶⁸ Docomomo Suomi Finland, [<http://www.docomomo-fi.com/index.html>] Luettu 29.4.2011.

¹⁶⁹ Sisätilojen suojelu 2003, 30.

¹⁷⁰ Rakennettu aika 1993, 130.

4.2 Puutaloalueiden suojelusta

Puun hallitseva rooli rakennusmateriaalina on silmiinpistävä piirre suomalaisessa rakennusperinteessä. Vielä vuonna 1970 kaikista Suomen kaupunkien ja kauppaloitten rakennuksista alle viidesosa oli rakennettu kivistä.¹⁷¹ Harvat kivi- ja tiilirakennukset on Suomessa usein nähty muita rakennuksia arvokkaampina, ja ensimmäiset rakennussuojelutoimet kohdistuivat nimenomaan näihin kivistä rakennettuihin arvorakennuksiin. Kun kansallista identiteettiä alettiin rakentaa kansallisuusaatteen noustessa taiteiden avulla, ryhtyivät myös arkkitehdit etsimään ”suomalaisinta” arkkitehtuurityyliä. Esimerkiksi Ruotsissa arkkitehdit löysivät inspiraation lähteeksi Vaasa-ajan kivilinnat, joiden nähtiin kuvastavan Ruotsin kansan ikiaikaista rakennustaitoa ja -tahtoa.¹⁷² Suomalaisenkin kansallisen historian, kulttuurin ja kansallisen olemassaolon rakennusaineiksi rakennuksista kelpasivat ensisijaisesti harvalukuiset kivirakennukset. Kuitenkin myös suomalaisella perinteisellä puurakentamisella oli rooli kansan ahkeruuden ja luontaisen estetiikan tajun osoittajina. Taitelijoiden ja kansatieteilijöiden tutkimusmatkat nostivat erityisesti karjalaisen rakennusperinteen suomalaisuuden rakennusaineeksi. Suomeen perustettu talonpoikaista (puu)rakennuskulttuuria esittelevä Seurasaaren ulkomuseo oli maailman ensimmäisten ulkomuseoiden joukossa. Ensimmäinen uuteen museoon siirretty rakennus oli Niemelän torppa, joka edusti maaseudun maata omistamattoman köyhän väestön asumisolaja. Arkkitehti Yrjö Blomstedt ja taitelija Akseli Gallen-Kallela halusivat ”pelastaa” torpan museoon, sillä teollistumisen ja kaupungistumisen myötä perinteisen rakennuskulttuurin pelättiin katoavan. Niemelän torppaakin oltiin purkamassa, koska maanomistaja halusi rakentaa paikalle sahan.¹⁷³ Romanttinen nationalismi pyrki löytämään kansan, jonka kautta kansatieteilijöiden oli mahdollista määritellä kansallinen luonne. Folkloristi Rober D. Abrahams huomauttaa, että usein ”alkuperäinen”, ”löydetty” kansa on itse asiassa yhteiskunnan marginalisoitunein ja syrjäytetyin osa.¹⁷⁴ Vaikka kansallismielisten arkkitehtien kiinnostus kohdistui talonpoikaiseen puurakentamiseen, eivät työväestön vähitellen teollisuustajamiin syntyneet puiset hökkelikylät herättäneet tutkijoiden tai taiteilijoiden kiinnostusta. Kiinnostus ”puhtaaseen ja terveeseen” talonpoikaiskulttuuriin oli nimenomaan vastareaktio rappiollisena nähdyille kansainvälistymiselle ja massatuotannolle, jotka teollistumisen

---

¹⁷¹ Helander 1980, 92.

¹⁷² Eriksson 1991, 77.

¹⁷³ Järvelä-Hynynen 1997, 3, 17.

¹⁷⁴ Abrahams 2000, 17.

myötä uhkasivat suomalaista perinteistä luovuutta.¹⁷⁵ Puukaupunkien arvo alettiin Suomessa laajemmassa mitassa ymmärtää vasta 1970-luvulla, pitkälti yhteispohjoismaisen puutalokaupunki-projektin ansiosta. Vuonna 1972 toteutetun projektin tavoite oli kartoittaa olemassa olevien alueiden laajuus, tehdä niiden ominaispiirteitä laajemmin tunnetuksi sekä pohtia niiden säilyttämisen mahdollisuuksia.¹⁷⁶

4.3 Työväenkulttuurin tutkimuksesta ja työväen rakennusperinnön suojelusta

Teollistumisen luomat ympäristöt olivat maassamme aikaisemmasta agraarin elämäntavan myötä syntyneistä miljöistä poikkeavia. Aluksi niitä ei nähtykään millään tapaa esteettisesti arvokkaina: erosivathan ne täysin aiemmin arvostetuista ympäristöistä. Teollisuusympäristöistä alettiin kiinnostua kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta toisen maailmansodan jälkeen, kun teollisuuden kehityksen myötä teollistumisen alkuaikojen rakennetut ympäristöt muuttuivat uhanalaisiksi. Maissa, joissa teollistumisen historia on pisin, alkoi myös teollisuushistoriallinen tutkimus ja -dokumentointi ensimmäisenä. Saksassa toiminta alkoi 1930-luvulla; Englannissa käynnistyi 1950-luvulla systemaattinen industrialismin historian tutkimus- ja dokumentointiohjelma.

Rakennussuojelun näkökulmasta monellakin tapaa keskeinen rajapyykki Suomessa oli Tampereen Verkatehtaan säilyttämisestä käyty keskustelu 1970-luvulla. Tätä ennen teollisuuden ympäristöistä arvokkaina oli nähty lähinnä historialliset ruukinkartanot. Verkatehtaan suojelussa keskeisessä roolissa oli kansalaisliike päätoimijanaan vuonna 1973 perustettu Pirkanmaan perinnepoliittinen yhdistys ry. Suomen ensimmäinen perinnepoliittinen yhdistys syntyi spontaaniksi yhden asian liikkeeksi vastustamaan Tampereen Hämeenkadun varressa sijaitsevan Hjalmar Åbergin suunnitteleman kauppahallin ja nk. kauppahallin virastotalon purkamista. Verkatehtaan Tammerkosken partaalla ja kaupungin ydinkeskustassa sijainnut tontti kävi tehtaalle pieneksi 1970-luvun alkupuolella. Kaupunginvaltuusto hyväksyi tontille asemakaavan, jossa lähes kaikki teollisuusrakennukset purettaisiin ja loputkin jätettäisiin ilman virallista suojelupäätöstä. Hyväksytyä asemakaavaa asettuivat vastustamaan Pirkanmaan perinnepoliittisen yhdistyksen lisäksi Museovirasto, sisäasiainministeriön ympäristönsuojeluosasto, valtion rakennustaidetoimikunta, professorit Erkki Helamaa ja Otto-I Meurman, arkkitehtiopiskelijoiden

---

¹⁷⁵ Standertskjöld 2006, 19.

¹⁷⁶ Santaholma 1995, 7.

ryhmä ja kaupungin julkisivulautakunta. Museoviraston tekemää esitystä teollisuusrakennusten suojelusta käsiteltiin Hämeen lääninhallituksessa, asemakaavasta tehtyjä valituksia taas sisäasiainministeriössä ja sittemmin Korkeimmassa Hallinto-oikeudessa sekä lopulta valtioneuvostossa, joka lopulta siirsi päätöksenteon takaisin Tampereen kaavoittajille. Kolme vuotta kestänyt prosessi sai äkkikäänteen, kun Verkatehdas ryhtyi ilmoittamatta purkamaan teollisuusrakennuksia. Lopulta maan hallitus ratkaisi asian päätyen siihen, että yhtään rakennusta ei suojeltu.¹⁷⁷

Verkatehdas purettiin, mutta käydyn keskustelun myötä teollisuusrakennukset alettiin yleisemmin ymmärtää merkittäviksi kaupunkikuvan ja kulttuurihistorian osiksi.¹⁷⁸ Verkatehtaan tapaus toi ilmi rakennussuojelun ja rakennuslain ongelmat. Päätöksen pallottelussa oli pitkälti ollut kyse taloudellisen vastuun pakoilusta. Rakennussuojelulla suojeltujen rakennusten osalta korvausvelvollisuus oli valtiolla, kaavasuojelun osalta kunnalla. Kummillakaan osapuolilla ei ollut varattuna rahaa suojeltavien rakennusten lunastamiseen tai kunnostukseen. Korvauskysymyksiä ei ollut määritelty selkeästi, ja korvauskustannusarviot nousivat korkeiksi. Vuonna 1985 voimaan tulleessa uudessa rakennussuojelulaissa määriteltiin, että kaavoitetuilla alueilla suojelu tulee toteuttaa ensi sijassa rakennuslain nojalla. Tämä selkeytti suojelutilanteita mutta ei välttämättä parantanut suojelun asemaa. Myös mahdollisuus siirtää suojelupäätös valtioneuvostolle oli edelleen olemassa, eikä valtio edelleenkään halunnut joutua korvausvastuuseen. Tiedotusvälineet olivat seuranneet Verkatehtaan tilannetta tarkasti, ja prosessin edetessä yleinen mielipide oli alkanut muuttua myönteisemmäksi suojelua kohtaan.¹⁷⁹ Arkkitehti Elias Härö arvioi Verkatehtaan tapaista vuonna 1979. Härön mukaan Verkatehtaan kohtaloon vaikutti ratkaisevasti se, että tieto industrialistisen rakennetun ympäristön historiallisesta ja rakennustaiteellisesta merkityksestä oli puutteellista. Vähittäisestä asenteiden muuttumisesta kertoo se, että 1990-luvun alussa toinen keskeinen tamperelainen tehdasrakennus, Finlaysonin kuusivoninkinen, suojeltiin rakennussuojelulla tällä kertaa kiinteistön omistajan aloitteesta.¹⁸⁰

Työväenkulttuuri nousi tieteellisen tutkimuksen kohteeksi verrattain myöhään. 1800-luvun lopulla virinnyt vilkas suomalaisen kansanelämän ja kansatieteen tutkimus piti tutkimuskohteenaan

---

¹⁷⁷ Nuto 1993, 9, 23, 25, 32.

¹⁷⁸ Härö 1991, 15.

¹⁷⁹ Nuto 1993, 35, 75.

¹⁸⁰ Härö 1994, 19, 28.

talonpoikaisperinnettä. Kansatieteilijät, folkloristit ja etnologit hahmottivat tutkimuskohteensa, kansan, maaseudun kyläyhteisöjen asukkaiksi. Toisaalta työväestö ei välttämättä aina itsekään nähnyt omaa kulttuuriaan arvokkaana. Suomessa työväen kulttuurin tutkimus alkoi 1960–70-lukujen vaihteessa.¹⁸¹ Paradoksaalisesti suomalainen kansatiede hyväksyi työväestön kansatieteen tutkimuskohteeksi, siis kansaksi, vasta 1960-luvulla. Ruotsissa vastaava paradigmanmuutos oli tapahtunut toistakymmentä vuotta aiemmin.¹⁸² Myös suomalaisesta identiteetistä puhuttaessa on pitkälti korostunut voimakas agraarisuus, eikä industrialismi tai työväenperinne ole saanut sille kuuluvaa asemaa.¹⁸³ Ruotsissa työväen kulttuurin järjestelmällinen aineistonkeruu ja tallentaminen aloitettiin 1940-luvulla. Suomessa sen sijaan museot ovat perinteisesti painottaneet talonpoikais- ja säätyläiskulttuuria suomalaista kansanperinnettä ja historiaa esitellessään.¹⁸⁴ 1960-luvulla Länsi-Euroopassa työläisistä ja työväenluokasta tuli hyvin suosittu tutkimusaihe ja 1960–80-luvuilla elettiin tilapäisesti myös Suomessa työväentutkimuksen kulta-aikaa. 2000-luvulle tultaessa työväki ei ole enää ollut niinkään suosittu tutkimusaihe.¹⁸⁵

Professori Ilmar Talven johdolla Turun yliopistossa 1950-luvulla aloitettu laaja teollisuustyöväestön perinteen keruu on esimerkki Suomessakin omaksutusta teollisuusperinnön tutkimuksen voimakkaan yhteiskunnallisesta otteesta. Talven tutkimusprojekti sai innoituksensa ruotsalaisen kansatieteen teollisuusyhteisötutkimuksista. Kansatieteen parissa onkin tehty jonkin verran yksityiskohtaisia tutkimuksia työväen asumisolosta. Marja-Liisa Vilpon Nokian ja Siuron työväenasutusta käsitelleet tutkimukset liittyvät tähän yhteyteen. Hanna Snellmanin mukaan Talven johdolla tehdyt tutkimusraportit ovat ”vähän sabluunamaisia”, ja niissä työväenyhteisöjä tutkittiin samoilla metodeilla kuin aikaisemmin talonpoikaisyhteisöjä.¹⁸⁶

Toimintansa ensimmäiset 50–60-vuotta työväenliike vastasi perinteensä tallentamisesta pitkälti itse. Työväenjärjestöt ovat alusta asti tallentaneet omaa perinnettään järjestelmällisesti. Työväen Arkisto käynnisti työväen muistitiedon tallentamisen samaan aikaan Turun yliopiston kanssa. Toiminta alkoi osaksi protestina Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran harjoittamalle

---

¹⁸¹ Hako 1969, 7.

¹⁸² Snellman 2008, 31.

¹⁸³ Lilius 1994, 8.

¹⁸⁴ Eenilä 1969, 13.

¹⁸⁵ Rahikainen 2008, 21.

¹⁸⁶ Snellman 2008, 31.

perinteenkeruulle.¹⁸⁷ Teollisuusympäristöjen suojelun noustua yleisen kiinnostuksen kohteeksi 1970-luvulla ryhdyttiin Tampereen teknillisen yliopiston (tuolloin teknillinen korkeakoulu) arkkitehtiosastolla dokumentoimaan Tampereen keskeisiä teollisuuslaitoksia, Myös Helsingin ja Oulun arkkitehtipiskelijät ryhtyivät inventoimaan teollisuusrakennuksia ja suunnittelemaan niiden uudiskäyttöä oppilastöinä ennen kuin rakennussuojelusta vastaavat viranomaiset ryhtyivät toimiin teollisen perinnön suhteen.¹⁸⁸ Museoviraston tutkimusohjelmaan työväenkuulttuurin tutkimus ja tallennus liitettiin vuonna 1980, jolloin asetettiin työväenperinneyöryhmä selvittämään tutkimuksen tilannetta ja esittämään sen kehittämiseen liittyviä toimenpiteitä. Työryhmän näkemyksen mukaan työväenkuulttuurin tärkeimmät tallennusmenetelmät olivat kansatieteellisiä. Muun muassa työväenasuntoalueiden suojelukysymykset kuuluivat kuitenkin Museoviraston rakennushistorian osastolle. Museoviraston vuonna 1980 suorittama laaja kysely osoitti, että useimmilla museoilla ei ollut työväenkuulttuurin tutkimusohjelmaa. Poikkeuksen muodostivat jotkin teollisuuskaupungit, kuten Kotka, Pori ja Tampere. Yliopistoista neljä harjoitti kansatieteellistä tai historiallista työväentutkimusta.¹⁸⁹ Vuonna 1985 ympäristöministeriö ja Museovirasto laativat perusselvityksen kulttuurihistoriallisesti arvokkaista teollisuusympäristöistä ja niiden tutkimus- ja suojelutilanteesta. Työväen asuinalueet otettiin selvitykseen mukaan vain silloin, kun ne liittyivät välittömästi tehdasalueisiin.¹⁹⁰ Teollisuusrakennusten ja työväenperinteen asema osana yleistä kulttuurihistoriaa vakiintui Erkki Härön ja Helinä Koskisen mukaan 1990-luvulla, kun Unescon maailmanperintöluetteloon liitettiin teollisia kohteita, muun muassa suomalainen Verlan puuhiomo ja pahvitehdas. Myös Museovirasto puolsi 1990-luvulla useiden teollisten kohteiden suojelua rakennussuojelulain nojalla. Vuosina 1996-98 teollisuusympäristöt olivat Museoviraston rakennuskulttuurin tutkimuksen ja hoidon painopisteitä. Huolimatta teollisuuden rakennusperintöön 1990-luvun aikana suunnatusta huomioista niiden suojelutilanne oli vuonna 1999 edelleen heikko: esimerkiksi yhtään sahakokonaisuutta ei ollut virallisesti suojeltu.¹⁹¹

Toisen maailmansodan jälkeen alkanut länsimaisen teollisuuden rakennemuutos johti vanhojen teollisuuslaitosten lakkauttamiseen ja vanhojen tilojen tyhjilleen jäämiseen. Teollisuus siirtyi

---

¹⁸⁷ Lahtinen 1994, 50.

¹⁸⁸ Mattinen 1984, 10.

¹⁸⁹ Metsänkylä 1982, 2, 9.

¹⁹⁰ Putkonen 1988, 3, 10.

¹⁹¹ Härö & Koskinen 1999, 145-146.

kaupunkien keskustojen vanhoista teollisuusrakennuksista paremmin saavutettaviin ja ajanmukaisiin tiloihin kaupunkien laidoille. Rakennussuojelulle teollisuusrakennukset olivat uusi haaste, joka pakotti tarkastamaan suojelun pohjana olevia arvoja. Arkkitehtonisten ja kaupunkikuvallisten arvojen lisäksi alettiin kiinnittää huomiota kulttuurihistoriallisiin, rakennusteknisiin, taloushistoriallisiin, tuotantohistoriallisiin ja työläishistoriallisiin arvoihin, jolloin tarve monitieteiselle tutkimukselle lisääntyi. Ensimmäisenä huomiota alettiin kiinnittää rautateollisuuden ympäristöihin. Tällä hetkellä rautaruukkiympäristöjen suojelutilanne onkin Suomessa verrattain hyvä.¹⁹² Teollisuushistorian ja teollisuuden rakennusten nousua tutkimuskohteiksi on tutkimuksissa pääasiassa kiinnitetty huomiota itse teollisuuslaitoksiin. Vielä 1970-luvulla vanhoilla työväenasunnoilla ja asuinalueilla ei nähty erityistä arvoa. Rakennusten säilymistä vaikeuttivat erityisesti työsuhteasuntojen verottamiseen liittyneet ongelmat. Lisäksi uhkana olivat kaikkea vanhaa rakennuskantaa uhanneet 1960-luvulla alkanut rakennusmaan hinnan yliarvostus ja vanhojen rakennusten aliarvostus, joka koski myös vanhoja puukaupunkeja. Työväen asuntoalueita ei huomioitu ajan keskusteluissa kulttuuriarvoja omaavista, suojeltavista rakennetuista ympäristöistä. Ruotsissa nopeampi taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys johti siihen, että lähes kaikki 1800-luvun teollisen ajan työläisalueet ehdittiin tuhota joitakin arvokkaina pidettyjä ruukinmiljööitä lukuun ottamatta. Suomessa osa alueista säilyi teollisuusalueilla yleisen asuntopulan takia käytössä. 1980-luvun myötä työväen asuinalueet alkoivat vähitellen päästä rakennussuojelun piiriin. Työväenasuntokannan merkitys alettiin osittain tajuta paitsi historiallisena, myös hyvän rakennetun ympäristön suunnittelun näkökulmasta. Osa alueista, kuten myös Siuronkallio, hyväksyttiin tuolloin myös mukaan asuntohallituksen ohjaamaan perusparannuskokeiluun, mikä kertoi yhteiskunnan muuttuneista asenteista: alueet alettiin vähitellen nähdä kehityskelpoisina ja jopa esimerkillisinä ratkaisuinä suomalaisen asuinalueiden suunnitteluun.¹⁹³

Taidehistoriallisen tutkimuksen on ollut vaikea tunnistaa vaatimattomia rakennuksia potentiaalisiksi tutkimuskohteiksi. Poikkeuksen tähän lähestymistapaan teki Suomen teollistumisen myötä syntyneitä ympäristöjä esitellyt Suomen rakennustaiteen museon näyttelyhanke, jonka viidestä näyttelystä yksi keskittyi työväenasuntoihin.¹⁹⁴ 1980-luvulla myös

---

¹⁹² Tenkanen 2005, 16.

¹⁹³ Härö 1981, 39, 41.

¹⁹⁴ Komonen 1981, 5

ympäristöministeriö yhteistyötahoineen käynnisti tutkimussarjan, jossa selvitettiin Suomen vanhojen pientaloalueiden luonnetta ja niiden säilymiseen vaikuttavia tekijöitä, erityisesti kaavallista tilannetta, sillä monelta tutkimuksen kohteena olleista ennen 1940-lukua rakennetuista pientaloalueista puuttui tuolloin asemakaava. Tutkimus toteutettiin pääasiassa kunnille osoitettuna kyselynä. Merkillepantavaa on, että suurin osa kunnista ilmoitti, ettei niiden alueella ole lainkaan kyselyn kohteena olleita alueita. Esimerkiksi Nokialta ei ole luettelossa yhtään kohdetta, ei siis myöskään Siuronkalliota. Aluetta ei ollut siis vielä paikkakunnalla tunnistettu erityisenä, mahdollisesti valtakunnallisestikin merkittäviä arvoja omaavana kokonaisuutena. Selvityksen lähtökohtana ollut ”huoli yhtenäisten aluekokonaisuuksien säilymisestä ja halu nostaa niiden arvostusta”¹⁹⁵ oli perusteltua. 1980-luvulla oli yleistä, että työväen asuinalueet olivat idyllisiä ja viihtyisiä alueita, mutta rakennusten kunto ja varustelu oli heikkoa. Alueita uhkasikin purkamisen lisäksi usein alueen sosiaalirakenteen muuttumisesta seurannut ylivarustelu ja piittaamaton korjausrakentaminen, ääriesimerkkinään Tampereen Pispala.¹⁹⁶

Rakennussuojelun toteuttamisessa tärkeässä roolissa ovat olleet museoviranomaiset. Museoille on alusta alkaen ollut tyypillistä voimakas painottuminen yläluokan elämän dokumentointiin. Työväenluokka koettiin epäkiinnostavana tutkimus- ja tallennuskohteena sen ”historiattomuuden” vuoksi: sillä ei ollut annettavaa museoiden aarrekokoelmia kartuttaneille keräilijöille eikä kansakunnan historiaa rakennelleille tutkijoille.¹⁹⁷ Bo Lönnqvistin mukaan suomalaisissa museoissa ”työläisproletariaatti” nähtiin myös aivan liian epäilyttävänä ja poliittisesti uhkaavana, jotta sille olisi voitu antaa tilaa museoiden toiminnassa. Museot eivät uskaltaneet eivätkä osanneet poiketa porvarillisesta, isänmaallisesta ideologiasta. Lönnqvistin mukaan talonpoikaiskulttuuri hyväksyttiin itsenäisyyttä tavoittelevassa ja rajojaan hakevassa Suomessa museoihin ja historiankirjoitukseen yläluokan rinnalle osittain siksi, että se oli paikallisesti ja alueellisesti sitoutunut fyysisesti maahan.¹⁹⁸ Kai Wartiaisen mukaan yksi syy teollisuuden ympäristöjen laajamittaiseen tuhoamiseen on nk. *kotipaikkasokeus*: teollisuuden asuinalueet ovat muistuttaneet ihmisiä menneisyyden epäoikeudenmukaisuuksista, ja vanhat vaikeudet on haluttu unohtaa menneen mukana. Klassisissa teollisuuskaupungeissa Englannin Liverpoolissa ja Manchesterissa ei ole

---

¹⁹⁵ Wainio 1986, 7.

¹⁹⁶ Mattinen 1984, 12.

¹⁹⁷ Willner-Rönholm 1984, 2.

¹⁹⁸ Lönnqvist 1984, 32-33.

säilynyt yhtäkään työväen tyypillistä asuinrakennusta. Ruotsin teollistumisen keskeisessä kaupungissa Norrköpingissä ei ole säilynyt yhtään työväen puista asuinrakennusta.¹⁹⁹

Teollisuusperinnön tutkija Elias Härö näkee industrialismin aikaansaaman nopean yhteiskunnallisen muutoksen, jonka myötä elämisen fyysiset puitteet saivat uuden muodon, johtaneen museoissa ja kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa nostalgiseen sääty-yhteiskunnan tallentamiseen. Muinaismuistoyhdistys, kotiseutumuseot ja Muinaistieteellinen toimikunta ei keskittynyt meneillään olleeseen muutoksen vaan sen mukana katoavien ilmiöiden tutkimiseen ja keräämiseen.²⁰⁰

Teollisuusperinnön suojelussa ja tutkimuksessa käyttöön otettu teollisen maiseman (engl. *industrial landscape*) käsite on verrannollinen syntyavaltaan spesifiin kulttuurimaisematyyppiin. Käsitteessä keskeistä on teollisen ympäristön hahmottaminen yksittäisiä rakennuksia tai varsinaista teollisuuslaitoksen aluetta laajempaa kokonaisuutena. Monipuolisempi käsitys maiseman arvokkuudesta tuo suojeluun uusia haasteita. Alkuperäisestä käytöstä poistuneille teollisille ympäristöille on erityisen vaikea löytää luontevaa käyttöä, jota ilman rakennusten ja maiseman suojelu on hyvin vaikeaa.²⁰¹ Maire Mattisen mukaan ”teollisuusympäristöt ovat olleet käännteentekevä kohderyhmä rakennussuojelussa.”²⁰² Ne ovat osaltaan laajentaneet rakennussuojelun kohdevalikoimaa, mutta erityisesti muuttaneet rakennussuojeluun liittyvää ajattelua. Teollisuusympäristöt ovat pakottaneet laajentamaan käsitystä kulttuurihistoriallisista arvoista arkkitehtuurin ja kaupunkikuvan ulkopuolelle, kun esimerkiksi arkkitehtoniset arvot saattavat olla alueen suojelulle vain marginaalisia perusteluita. Teollisuusympäristöjen kohdalla huomioon on entistä voimallisemmin otettava rakennustekniikka ja työn, tuotannon ja talouden historiaan liittyvät piirteet. Maire Mattisen mukaan rakennussuojelun tavoitteena on fyysisen ympäristön säilyttämisen avulla välittää objektiivisesti oikea kuva menneisyydestä. Hänen mukaansa tämä edellyttää sitä, että teollisuusympäristöjen rakennussuojelussa saama rooli on oikeassa suhteessa teollisuuden merkittävyydelle suomalaisen yhteiskunnan kehittämisessä. Toisaalta näin keskeisen rakennetun kulttuuriperinnön osa-alueen suojelussa tulee pyrkiä objektiivisesti säilyttämään koko teollisuuteen liittyvän rakennetun ympäristön kirjo ja näin antamaan oikea kuva myös teollistumisen nurjista puolista. Mattinen katsoo, että rakennussuojelu

¹⁹⁹ Warttinen 1991, 25.

²⁰⁰ Härö 1994, 26.

²⁰¹ Härö & Koskinen 1999, 145.

²⁰² Mattinen 1993, 11.

ei saa perinteisten yrityshistorioiden tapaan keskittyä vain edustaviin teollisuusrakennuksiin ja patruunankartanoihin, vaan huomiota on kiinnitettävä myös työväen asuinolosuhteiden kurjuuteen ja alkeellisiin työolosuhteisiin. Mattinen suositteli vuonna 1984, että teollisuuden rakennusperinnön tutkimus tulisi suorittaa mahdollisimman laaja-alaisena tieteidenvälisen tutkimuksena. Aluksi tärkeintä olisi täyttää rakennushistoriallisen tutkimuksen, dokumentoinnin ja suojelun aukot, sillä inventointien puute jarruttaa tutkimuksen etenemistä. Ensimmäiseksi Mattinen suosittelee tehtäväksi alueellisia yleisinventointeja, joita seuraisivat yksityiskohtaisemmat ja erityisinventoinnit. Vasta näitä voi seurata hyvä tutkimustieto, joka puolestaan mahdollistaa aktiivisen suojelun.²⁰³

4.4 Rakennusperinnön arvot inventointiperusteina

Konkreettisia kohdeluetteloita ja erilaisia arvohierarkioita sisältävät rakennusinventoinnit edellyttävät pohjaksi yhteismitallista käsitystä arvoista ja toisaalta ohjetta näiden arvojen soveltamisesta. Lauri Putkosen mukaan Museovirasto on laatinut ensimmäiset inventointiohjeensa vuosina 1979 ja 1984. Näiden ohjeiden lisäksi Suomessa ei kuitenkaan ole ollut yleisesti vakiintuneita kulttuuriympäristön arvottamismenetelmiä. Käytännön suojelutyön tavoitteet ovat siis ohjanneet myös kriteerien muodostumista.²⁰⁴ Laura Tuominen toteaa, että arvottamiskysymykset edellyttävät myös käsitystä siitä, millaiseen arvoteoreettiseen käsitykseen niiden soveltaminen perustuu. Arvo-objektivismi olettaa arvojen olevan esineiden sisäinen ominaisuus, arvosubjektivismi taas käsittää arvojen syntyvän subjektin toiminnassa ja ajattelussa. Rakennussuojelun arvotuskysymyksissä näitä käsityksiä on painotettu ja yhdistelty eri tavoin. Tuominen nostaa esille Ilkka Niiniluodon käsitteen arvokonstruktivismi objektivismiin ja subjektivismiin synteesinä, jossa arvokkuus syntyy arvoja luovan toiminnan kautta mutta tietystä historiallisesta tilanteesta määriteltyä arvoa voidaan pitää sillä hetkellä objektiivisena.²⁰⁵ Tapio Heikkilän mukaan maiseman tarkastelussa on kaksi mahdollista lähestymistapaa: maiseman fyysiset ominaisuudet ja toisaalta ne mielikuvat, joita maisema tarkastelijassaan herättää.²⁰⁶

---

²⁰³ Mattinen 1984, 12, 80.

²⁰⁴ Putkonen 1993, 17.

²⁰⁵ Tuominen 1992, 36.

²⁰⁶ Heikkilä 2000, 55.

Arkkitehti ja humanisti Leon Battista Alberti, renessanssi-ajan tärkein arkkitehtuurin tutkija, näki historialliset rakennukset säilyttämisen arvoisina. Albertin perusteet rakennusten säilyttämiselle olivat niiden sisäiset arkkitehtoniset ominaisuudet, eheys, kauneus, kasvatuksellinen arvo ja historiallinen arvo.²⁰⁷ 1900-luvun alussa vaikuttanut itävaltalainen Alois Riegl oli ensimmäinen kulttuuriperinnön arvoja²⁰⁸ ja restauroinnin teoriaa systemaattisesti analysoinut muinaismuistoviranomainen. Riegl hahmotti kunkin tyyliperiodin ja kulttuurin erillisenä arvokokonaisuutena, jota tulisi arvioida tuolle ajalle ominaisista lähtökohdista käsin. Taiteilija oli sidoksissa oman aikansa kulttuuriin sen luojana mutta myös vastaanottajana. Vuonna 1903 julkaistussa teoksessaan *Der Moderne Denkmalkultus, sein Wesen, seine Entstehung* (Moderni monumenttikultti: sen luonne ja alkuperä) Riegl jakoi monumentit ”tarkoitettuihin monumentteihin” (*gewollte Denkmal/ intended monument*) ja ”ei-tarkoitettuihin monumentteihin” (*ungewollte Denkmal/ unintended monument*). Ensimmäisillä Riegl tarkoitti alun perin muistomerkeiksi suunniteltuja merkkirakennuksia ja rakennelmia. Jälkimmäisellä käsitteellä Riegl sen sijaan viittasi rakennuksiin, jotka oli alun alkaen luotu käyttörakennuksiksi. Riegl kehitteli monumenttiajatteluaan lähinnä restauroinnin tarpeisiin, mutta Rieglin subjektiivista kokemusta ja tunnetta korostanut ajattelu on kiinnostunut myöhempiä arvoluokitusten kehittäjiä.

Modernin rakennussuojelun arvottamisen pääkategoriat on perinteisesti jaettu kahteen pääryhmään, historiallisiin ja esteettisiin arvoihin. 1960-luvulla inventoinnit perustuivat kansainvälisiin suosituksiin perustuvaan arvottamismalliin, jossa kohteet jaettiin rakennustaiteellisiin, historiallisiin ja miljöokohteisiin. 1970-luvulla inventoinnit lisääntyivät, joten kriteeritkin täsmentyivät. Vuoden 1974 rakennussuojelukomitean mietinnössä rakennettuun ympäristöön sisältyvät arvot jaettiin *käyttöarvoihin* ja *taloudellisiin arvoihin*, joista käyttöarvoihin sisältyivät *abstraktit käyttöarvot*, kuten *kulttuurihistoriallinen*, *rakennushistoriallinen*, *miljöö-*, *merkitys-*, *ainutlaatuisuus-* ja *tyypillisyyсарvo*.²⁰⁹ Vuoden 1979 ensimmäisessä valtakunnallisessa selvityksessä kulttuurihistoriallisesti merkittävistä kohteista julkaistiin ensimmäistä kertaa selkeä arvottamiskaavio. Selvityksessä arvot jaettiin edelleen kolmeen ryhmään: *arkkitehtonisiin*, *historiallisiin ja ympäristöarvoihin*, joita täydennettiin kriteereillä *harvinaisuus*, *edustavuus*, *alkuperäisyys*, *yhtenäisyys*, *kerroksellisuus*, *symbolikohde*, *avainkohde* ja *liittyminen ympäristöön*.

²⁰⁷ Jokilehto 1999, 27.

²⁰⁸ Engl. Heritage value.

²⁰⁹ Tuominen 1992, 38.

Samaan aikaan Museovirasto julkaisi tulevien luettelointien pohjaksi inventointiohjeen, jossa kriteerit olivat lähes samat. Tavoitteena oli vakiinnuttaa mainitut kriteerit kaikkien luettelointien pohjaksi, ja tässä myös pitkälti onnistuttiin.²¹⁰ Seuraavan kerran kriteerejä täydennettiin Mikko Härön seutukaavaliittojen toimeksiannosta laatimassa selvityksessä. Härö esitti täydentäviksi kriteereiksi *sopusointuisuuden ja vaihtelevuuden, monipuolisuuden, intensiteetin sekä opetus- ja tutkimusarvon*.²¹¹ Esimerkiksi Pirkanmaan kulttuurihistoriallisten kohteiden vuonna 1981 julkaistussa kohdeluettelossa valintaperusteina on käytetty vuoden 1979 kriteereitä. Lisäksi kohteita on arvotettu rakennushistoriallisin, historiallisin, teollisuus-, liikenne- ja henkilöhistoriallisin perustein, miljöökohteina ja maisemakokonaisuuksina. Kohteiden esittelyjen yhteydessä mainitaan, mitkä edellä mainituista perusteista kohteeseen pätevät.²¹²

Vuoden 1993 selvityksen valintakriteereitä suunnitelleen ryhmän muodostivat Suomen rakennustaiteen museon, Läntisen Uudenmaan maakuntamuseon sekä Museoviraston edustajat. Kriteerejä ei määritelty uudelleen, sillä niiden koettiin olevan kansainvälisen käytännön mukaisia sekä vakiintuneita. Lauri Putkonen kuitenkin toteaa, että siitä huolimatta, että kriteerit ovat periaatteessa olleet kaikille kohteille samat, on luettelossa arvoltaan erilaisia kohteita. Toiset ovat ansainneet paikkansa ”kiistattomasti” (kuten keskiaikaiset kirkot ja linnat sekä arkkitehtuurihistorian avainkohteet), kun taas toiset (Itä- ja Pohjois-Suomen rakennustaiteellisesti arvokkaat kohteet) ovat päässeet mukaan löyhemmin perustein. Putkonen kuvailee valtakunnallisesti arvokasta kohdetta seuraavasti: merkittävä kohde ”on historiallisesti todistusvoimainen, esteettisesti sopusuhtainen tai ympäristökuvaltaan rikas ja tasapainoinen”.²¹³

Uusin kulttuurihistoriallisesti merkittävien kohteiden luettelon päivityskierros erosi aiemmista joiltain osin. Kohteita on poistettu siksi, että ne ovat muuttuneet edellisen inventointikierroksen jälkeen niin paljon, että niiden valtakunnallinen merkittävyys on hävinnyt. Tavoitteena on ollut myös se, että kaikki kohteet olisivat omassa kategoriassaan (kuten esimerkiksi pappilat, tietyn arkkitehdin suunnittelemat rakennukset) poikkeuksellisen arvokkaita. Uudessa luettelossa sama maantieteellinen alue tai rakennus voi kuulua useampaan kohteeseen. Lisäksi kohteista on pyritty

²¹⁰ Tapio Heikkilä määrittelee pääpiirteissään samat kriteerit myös maiseman tarkastelun ohjenuoriksi. Heikkilä 2000, 50.

²¹¹ Putkonen 1993, 18.

²¹² Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1981, 3.

²¹³ Putkonen 1993, 17.

rakentamaan temaattisia kokonaisuuksia, jotka saattavat ylittää kunta- tai maakuntarajoja. Museoviraston mukaan ”perinteiksi rakennusmuistomerkeiksi on mielletty kirkot ja kirkonympäristöt, kartanot ja linnat”, mutta nykyisiin kulttuuriympäristöihin ”sisältyy korkeatasoisia esimerkkejä maanviljelysympäristöistä, talonpoikaistaloista ja kyläkokonaisuuksista. Teollisuushistoriastamme kaikki olennaiset teollisuuden haarat on pyritty ottamaan huomioon, mm. puunjalostusteollisuus, ruukkiyhteisöt pajoineen ja masuuneineen sekä ruukinkartanoineen, -- lisäksi merkittäviä ovat yritysten luomat eri-ikäiset yhdyskunnat asuinalueineen.”²¹⁴

Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu -tulosalueen johtaja Mikko Härön mukaan inventoinnin tulisi olla analyysi alueen kulttuurimaiseman ja rakennuskulttuurin kehityksestä ja tämän kehityksen nykytilasta. Härö kirjoitti vuonna 1987, että maakuntien liitoissa inventointien käytettävyyttä ja tavoitteiden toteutumista ei useinkaan ollut mietitty riittävästi. Inventointi on lähtökohta, jota tulee täydentää toimenpidesuunnitelmalla: yhdessä niistä rakentuu maakunnallinen tai seudullinen rakennuskulttuuriohjelma, jossa määritellään alueen tasolla merkittävät kohteet. Paikallisesti arvokas kulttuuriympäristö tulisi määritellä ennemmin paikallisella tasolla.²¹⁵ Ympäristöministeriö on selvittänyt kulttuuriympäristöohjelmien onnistumisen edellytyksiä erityisessä hankkeessa. Hankkeessa selvisi, että valmista ohjelmaa suurempi merkitys on onnistuneella ohjelmatyöllä ja ohjelman laatimisen saamalla myönteisellä näkyvyydellä. Esiin tulleet ongelmat olivat samoja, jotka Härö mainitsi kahtakymmentä vuotta aiemmin. Ohjelma jää puolitiehen, jos selkeitä vastuita ja tavoitteita ei ole määritelty. Kunnan asukkaiden, yritysten ja yhteisöjen osallistuminen ja osallistaminen on keskeistä.²¹⁶ Suomalaisessa rakennussuojelussa pitkään vaikuttanut C.J. Gardberg kirjoitti vuonna 1980, että toisinaan ”suojelulistoista” on ollut enemmän haittaa kuin hyötyä. Luetteloita on usein tulkittu tarkoitushakuisen käänteisesti, kun kuntapäätäjät ja talonomistajat ovat katsoneet, että kaikki listojen ulkopuolinen on vapaasti purettavissa.²¹⁷

²¹⁴ Mitä ovat valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Miten lausuntokierrokselle lähetetty esitys eroaa voimassa olevasta vuoden 1993 valikoimasta. [<http://www.nba.fi/fi/kohteita>]. Luettu 22.11.2010.

²¹⁵ Härö 1987, 30-31.

²¹⁶ Kulttuuriympäristöohjelman laatiminen [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=9849&lan=fi>] Luettu 29.4.2011.

²¹⁷ Gardberg 1980, 170.

Rakennushistorialliseen, historialliseen ja maisemalliseen arvoon perustuva arvottamisjärjestelmä ei ole aina riittänyt perusteluksi yksittäisten, kiistanalaisten kohteiden yhteydessä. Tadhg O’Keeffe toteaa, että suojelukriteerijärjestelmä näyttäytyy demokraattisena ja toimivana niin kauan kunnes kriteerejä aletaan soveltaa ja kulttuuriympäristöjä valita suojeltaviksi niiden perusteella.²¹⁸

Rakennussuojelun kohteiden laajetessa monumentaalirakennuksista erilaisiin rakennuskokonaisuuksiin yleistyi historiallisten arvojen korostaminen. Riitta Nikula kyseenalaisti 1990-luvulla rakennushistoriallisen arvon käsitteen ja esitti sen tilalle arvottamisperusteeksi rakennustaiteellista arvoa. Tätä hän perustelee esteettisten ja kauneuteen liittyvien suojeluperustelujen legitimitietin puuttumisella käytettäessä historiaa painottavia arvotuskriteereitä. Rakennustaiteellinen arvo sisältäisi esteettisesti korkeatasoisen suunnittelun mukaan lukien tekniset ratkaisut. Lähtökohtana Nikulan arvojärjestelmän muutosesitykselle oli Helsingin Hietalahdessa sijainneen Kirjailijatalon epäonnistunut suojeluesitys, jota Museovirasto asettui vastustamaan. Museoviraston kanta oli, että teollisuusrakennus, joka esitettiin muutettavaksi asunnoiksi, menettäisi muutoksessa perimmäisen arvonsa. Tällainen suojelu olisi Museoviraston mukaan täyttänyt ainoastaan kaupunkikuvalliset edellytykset mutta ei ”vakavassa mielessä teollisen ympäristön suojelun perimmäistä tarkoitusta”.²¹⁹ Rakennussuojelun murrosvaiheessa, jossa teollisuusympäristöjä oltiin vasta vähitellen hyväksymässä rakennussuojelun piiriin, teollisuusympäristöjen arvojen vakiintumattomuus aiheutti siis konkreettisia suojeluongelmia. Laura Tuomisen mukaan uudet arvomääritelmät ovat rakennussuojeluaжатelun muutosvaiheissa toimineet uudistusvaiheiden iskulauseina, mutta ovat samalla heijastelleet rakennussuojelun historiallisia muutoksia. Maisemallisten perusteiden erottaminen omaksi ryhmäkseen 1970-luvulla kertoo siitä, että ympäristöarvot löydettiin Suomessakin osaksi rakennussuojelun arvoapparaattia.²²⁰

Taloudellinen, rahallinen arvo on usein ratkaisevassa roolissa käytännön rakennussuojelutyössä. Taloudellisen arvon määrittely on kuitenkin yleensä muiden kuin rakennussuojeluviranomaisten tehtävä. Museoviraston rakennushistorian osaston käynnistämässä pohjoismaisessa projektissa on pyritty selvittämään kulttuurihistoriallisten arvojen taloudellisia arvoja. Tavoitteen taustalla on ajatus siitä, että kulttuurihistorialliselle arvolle voidaan määritellä rahallinen hinta, joka määräytyy

²¹⁸ O’Keeffe 2007, 10.

²¹⁹ Nikula 1984, 8.

²²⁰ Tuominen 1992, 39,

joko yksityisillä markkinoilla tai kansallisvarallisuutena.²²¹ Kaija Santaholma puolestaan toteaa, että suojeltujen tai suojeltaviksi sopivien rakennusten osuus Suomen rakennuskannasta on niin pieni, että suojelulla on olematon merkitys kuntien ja valtion taloudelle. Santaholma perustelee rakennussuojelun tarpeellisuutta sillä, että vanhalla rakennuskannalla on marginaalisuudestaan huolimatta merkittävä vaikutus rakennetun ympäristön laatuun. Rakennusperinnön säilyminen auttaa tulevia sukupolvia ymmärtämään Suomen kehitystä ja toisaalta omaa asemansa historian kuluessa.²²²

4.5 Rakennussuojelun keinot 2000-luvun Suomessa

Rakennussuojelun potentiaalinen keinovalikoima on laaja. Suojelusta säädetään Suomen lainsäädännössä useassa laissa, mutta tärkein rakennussuojelun väline on maankäyttö- ja rakennuslaki, jolla suojellaan kaavoitetuilla alueilla sijaitsevat rakennukset. Vuonna 2000 voimaan tullut uusi maankäyttö- ja rakennuslaki merkitsi lainsäädännöllistä käännettä, jossa rakennussuojelu edellytettiin toteutettavaksi osana muuta maankäytön suunnittelua.²²³

Rakennussuojelulailta suojellaan valtakunnallisesti erityisen merkittäviä ja arvokkaita rakennuksia. Esimerkiksi Pirkanmaalla on kolmetoista rakennussuojelulailta suojeltua kohdetta ja viisi rakennussuojeluasetuksella suojeltua valtion käyttöönsä rakennuttamaa tai hankkimaa rakennusta.²²⁴ Vain silloin, kun suojelua ei voida turvata kaavoituksella, käytetään rakennussuojelulakia.²²⁵ Lainsäädäntöä kevyempi rakennussuojelun keino on niin sanottu *suojelusopimus*, joka tehdään kiinteistön omistajan ja suojeluviranomaisen välillä. Toinen kevyempi suojelumenetelmä ovat rakentamistapa- ja korjausohjeet. Kunnat voivat laatia tällaisia ohjeita tiettyntyyppisiä, paikallisia rakennuksia varten. Esimerkiksi Vanhaa Raumaa varten 1980 laadittuun suojelukaavaan liittyy korjaus-, muutos-, ja rakentamisohjeita. Myös Raahessa ja Kristiinankaupungissa suojelukaavaan liittyy sitä palveleva ohjeistus. Ohjeistuksen toimivuuden edellytyksenä on kuitenkin se, että alueella on tarjolla korjausneuvontaa ja asiantuntemusta. Kaikkein voimakkain suojelutoimenpide on rakennuksen *museoiminen*. Tällöin rakennuksen

²²¹ Economics and Built Heritage –projekti. Mattinen 2005, 131.

²²² Santaholma 1993, 139.

²²³ Ohjeita rakennussuojeluesityksen tekijöille. [<http://www.rakennustaiteenseura.fi/ohje.htm>] Luettu 10.4.2009.

²²⁴ Rakennussuojelu [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=19125&lan=fi>] Luettu 29.4.2011.

²²⁵ Ohjeita rakennussuojeluesityksen tekijöille [<http://www.rakennustaiteenseura.fi/ohje.htm>] Luettu 10.4.2009.

historia pysäytetään johonkin ajankohtaan, ja rakennusta hoidetaan ainoastaan konservoivasti.²²⁶ Rakennussuojelulle ja sen kehittämiseksi suuntaviivoja antavat kansainväliset sopimukset, jotka edellyttävät valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuurihistoriallisten ympäristöjen inventointia ja näiden kohteiden suojelua.²²⁷

Suomessa rakennussuojelu on pääasiassa toteutettu lainsäädännöllisesti kaikkea maankäyttöä ja rakentamista ohjaavan rakennuslain, myöhemmin maankäyttö- ja rakennuslain nojalla. Vanha rakennuslaki keskittyi erityisen voimakkaasti uudisrakentamiseen. Vuoden 2000 lakiuudistuksen yhteydessä tapahtui periaatteellinen käänne. Asemakaavoituksen tehtävät ovat nykyisin ensisijaisesti vanhaa rakennuskantaa täydentäviä ja ”eheyttäviä”. Vanhan rakennuskannan säilyttäminen käytössä alettiin lainsäätäjän taholta nähdä kansantaloudellisesti edullisena ja kestävä kehityksen mukaisena. Uusi laki korostaa useissa kohdin rakennetun ympäristön säilyttämistä ja hoitoa.²²⁸ Vuoden 2000 maankäyttö- ja rakennuslaki myös velvoittaa ottamaan asukkaat mukaan maankäytön suunnitteluun. Asemakaavoituksen käytössä niin rakennussuojelussa kuin lähiympäristön suunnittelussakin on haasteensa. Valtakunnan tasolla laadittuihin strategioihin kirjatut tavoitteet löytävät tiensä asemakaavoitukseen puutteellisesti, sillä asemakaava nähdään edelleen ensisijaisesti uudisrakentamisen välineenä.²²⁹

Vuonna 2000 hyväksytyssä maankäyttö- ja rakennuslaissa pyrittiin maankäytön suunnittelusta kokonaisuudessaan tekemään vuorovaikutteisempaa. Ympäristöministeriön vuonna 2005 teettämässä tutkimuksessa selvitettiin, miten eri yhteistyökumppanit kokivat yhteistyön alueellisten ympäristökeskusten kanssa sujuvan. Mielenkiintoista on, että rakennusperintöön ja kulttuuriympäristöjen säilyttämiseen liittyvät kysymykset olivat useimmin erimielisyyttä aiheuttaneiden aiheiden joukossa.²³⁰

Käytännössä yksityiskohtaiset päätökset maankäytöstä ja rakentamisen ja purkamisen valvonnasta tehdään kunnissa. Perusopetuksen ja kuntalaisten kulttuuripalvelujen kautta kunnat myös välillisesti vaikuttavat ratkaisevasti kuntalaisten kulttuuriperintötietoisuuteen. Maankäyttö- ja

---

²²⁶ Sisätilojen suojelu 2003, 27.

²²⁷ Putkonen 1993, 12.

²²⁸ Asemakaavamerkinnot ja -määräykset 2003, 110-111.

²²⁹ Horelli & Staffans 1995, 172.

²³⁰ Määttänen 2005, 44.

rakennuslain, siis kaavamääräysten, avulla suojeltujen rakennusten kaavamääräysten toteutumista lupamenettelyn yhteydessä valvoo kunnallinen rakennusvalvonta. Vielä vuonna 1979 Suomessa oli yli 300 kuntaa, joilla ei ollut omaa kaavoitusasioita hoitavaa virkamiestä, vaan kaavoitus teetettiin kunnanhallituksen tilaamana konsulttityönä, usein kaavoitettavaa aluetta tuntemattomalla, halvimman tarjouksen tehneellä kaavoittajalla. Rakennuslupahakemukset, myös silloin kun kyseessä on täydennysrakentaminen vanhalle alueelle, puolestaan käsittelee kunnan rakennuslautakunta. Usein kaavan antamat ohjeet uudisrakentamisesta eivät ole yksiselitteisiä. Lainsäädäntökin edellyttää, että uusi rakennus on sopusointuinen ja sopeutuu ympäristöön.²³¹ Kyseessä on haastava, esteettistä hahmottamista ja arvottamista vaativa tehtävä, johon harvalla luottamushenkilöllä on edellytyksiä vastata. Rakennustarkastaja Pertti Kangaskolkan mukaan 1960-luvulla katsottiin yleisesti, että ajan muodin mukainen rakennus sopi aina paikalleen. Myös rakennustarkastajien koulutuksessa painotetaan erityisesti rakentamisen tekniikkaa, lujuutta ja terveydellisyyttä.²³² Jos alueen kaavamääräykset ovat väljiä, tapahtuu käytännön rakentamisen ohjaus rakennuslupien käsittelyn yhteydessä. Rakennusluvan osalta muiden kuin lähinaapureiden vaikutusmahdollisuudet ovat pienet, toisin kuin kaavoituksessa. Niinpä löysä kaava käytännössä siirtää päätösvaltaa viranomaisille muilta osallisilta.²³³ Rakennusvalvonnan päätehtävä ei ole rakennusten suojeleminen vaan rakennusmääräysten noudattamisen valvominen. Ympäristöministeriö antaa valtakunnallisessa rakennusmääräyskokoelmassa määräyksiä rakentamisen tavoista. Määräykset ovat velvoittavia ja määrittelevät sen, millaisia menetelmiä, materiaaleja ja rakennustapoja rakentamisessa voi käyttää. Määräykset koskevat täysimääräisinä vain uusia rakennuksia.²³⁴ Kokoelman määräyksiä on mahdollista soveltaa väljemmin, kun kyseessä on kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen korjaushankkeesta. Silti rakentamismääräykset ohjaavat myös korjausrakentamista voimakkaasti.

4.6 Siuronkallio kohtaa kaavoitus- ja suojelujärjestelmän

Siuron kylän alue kehittyi osittain itsenäisesti, osittain yhteydessä Pirkkalan kunnan keskuspaikkakunta Nokiaan. Pirkkala jakautui kahdeksi kunnaksi vuonna 1922. Tuolloin Pohjois-Pirkkala oli edelleen maalaiskunta, eikä alueelle siten ollut mahdollista laatia asemakaavaa tai

²³¹ Tarjanne 1979, 12.

²³² Kangaskolka 1979, 18.

²³³ Leskinen 1998, 111.

²³⁴ Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999, 13 §.

rakennussuunnitelmaa.²³⁵ Kun maanomistajat myivät ja vuokrasivat tontteja mieluiten vaikeasti rakennettavilta, maatalouteen kelpaamattomilta alueilta, muodostui asutus entistä sekalaisemmiksi. Ensimmäinen asemakaava kuntaan laadittiin Nokia-yhtiön aloitteesta 1921. Yhtiö oli valmis tukemaan taloudellisesti vain sitä hyödyttävän Nokian keskustaajaman kaavan laatimista, joka teetettiin arkkitehti Harald Andersinilla. Yhtiö osti maata ja rakennutti kaavan mukaisia teitä sekä tarjosi maksutta rakentajien käyttöön mallipiirustuksia.²³⁶ Varsinkin työväestö vastusti asemakaavan mukanaan tuomia rajoituksia. Pispalan suunniteltu asemakaavoitus jäi tällä erää toteuttamatta: Pohjois-Pirkkalasta ei löytynyt halua panostaa alueen kehittämiseen.²³⁷ Ensimmäinen koko Nokian, Pispalan, Hyhkyn, Raholan ja Kaarilan asemakaava teetettiin kokemattomalla insinööri Paavo Ahomaalla. Ahomaan kaavalle leimaa-antavaa oli suuri kasvuoptimismi ja siitä seurannut mammuttitauti sekä yleinen kömpelyys. Kaavan mukaan alueen tuleva asukasmäärä olisi ollut 1,5 miljoonaa ihmistä.²³⁸ Kaavaa ei voitu virallisesti vahvistaa ennen kunnan muuttumista kauppalaksi, mutta valtuusto hyväksyi sen Nokian rakentamisen epäviralliseksi ohjenuoraksi, jota toteutettiin 1930-luvulla. Ahomaan jälkeen Otto-I Meurmanin toimisto huolehti asemakaavoituksesta vuosina 1937–1955, jolloin perustettiin kauppalanarkkitehdin virka. Meurmanin metsäkaupunki-ihanteeseen ja aiempaa realistisempaan kasvuun perustuva kaava oli vielä 1990-luvulla voimassa osassa kaupunkia, vaikka suurin osa siitä olikin uusittu vanhentuneena vuosina 1957–61. Ensimmäinen yleiskaava hyväksyttiin Nokialla vuonna 1979. Nokiasta tuli kaupunki vuonna 1977 yhdessä muiden kauppaloiden kanssa. Samalla vuosikymmenellä Nokiaan liitettiin Suoniemi ja Tottijärvi. Suoniemen liitoksen myötä Siuronkosken vuosisatainen merkitys rajapaikkana poistui, kun myös kosken länsipuoli kuului nyt Nokiaan. Vapaasti rakennettu Siuro sai ensimmäisen, Otto-I. Meurmanin laatiman asemakaavan vuonna 1954. Kaava ei kuitenkaan ulottunut Siuronkallion alueelle vaan koski vanhan työväenasutuksen ympärille rakentuvia pientaloalueita.²³⁹

Siuronkallion sukulaisalueelle, Pispalalle, vahvistettiin ensimmäinen asemakaava vuonna 1945. Ensimmäisestä kaavasta alkaen alueen vapaasti rakentuneeseen alkuperäisasutukseen on kohdistunut ajan kuluessa erityisen voimakkaita muutospaineita. Kaavan seurauksena kaupunki

---

²³⁵ Koivuniemi 1994, 220, 222.

²³⁶ Ekman 1930, 193.

²³⁷ Koivuniemi 1994, 270.

²³⁸ Vilppo 1983, 11.

²³⁹ Koivuniemi 1994, 377, 379, 393.

ryhtyi pakkolunastamaan alueen kiinteistöjä. 1967 kaava nähtiin jo niin vanhentuneena, että osa Pispalan alueesta saatettiin rakennuskieltoon. Seuraava, 1978 vahvistettu kaava painotti myös voimakkaasti saneerausta ja uudisrakentamista.²⁴⁰ Erityisesti kunnallistekniikan puuttuminen alueelta loi paineita myös Siuronkallion alueen kaavoittamisen aloittamiseksi. Sysäyksen kaavoitukselle antoi myös valtion taholta tullut esitys Siuronkallion ottamisesta perusparannuskokeilualueeksi. Tampereen teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin osaston opiskelijat laativat harjoitustyönään selvityksen alueen perusparantamisen edellytyksistä. Opiskelijoiden haastattelema Nokian kaupungin rakennustarkastaja arvioi, että *”noin kolmasosa vanhan Siuron taloista on ’kypsää’* ja näin ollen alueen saneerauksen yhteydessä vanhoja taloja joudutaan korvaamaan uusilla rakennuksilla. Opiskelijoiden johtopäätös oli, että erityistä huomiota olisi kiinnitettävä uusien rakennusten kodalla perinteisen rakentamistavan ja näin alueen miljöörarvojen säilymiseen.²⁴¹ Koko rakennuskannan säilyttämistä ei siis nähty realistisena tavoitteena. Alueen katsottiin kuitenkin hyvin soveltuvan perusparannuksen kohteeksi, ja Valtioneuvosto päättikin Siuronkallion määräämisestä asuntojen perusparannuskokeilualueeksi vuonna 1984. Tampereen teknillisen korkeakoulun opiskelija Taru Hurme laati diplomityönään alueelle perusparannussuunnitelman sekä asemakaavaehdotuksen. Hurme päätyi työssään toteamaan, että Siuronkallion kaltaisella monimuotoisella mutta herkällä alueella asemakaava-suunnittelu on *”tonttikohtaista mittatilaustyötä”*.²⁴² Myös Tampereen Pispala päätyi perusparannuskohteeksi, joskin kaavoittajan eli Tampereen kaupungin vastustuksesta huolimatta. Perusparannushanke tähtäsi rakennuskannan sekä asukasrakenteen säilyttämiseen ja erityisesti vähävaraisen väestön asunto-olojen parantamiseen – se oli siis vahvasti ristiriidassa kaupungin laajamittaisten saneeraussuunnitelmien kanssa. Tampereen kaupunki joutui taipumaan asukkaiden ja valtion painostuksen alla, mutta hanke jäi vain kokeiluksi. Perusparannuskokeilun ansioksi voidaan lukea se, että merkittävä osa alueen rakennuksista vältti purkutuomion. Hankkeen yhteydessä toteutetut rakennusten ”parannukset” olivat kuitenkin lähes aina ristiriidassa rakennusten alkuperäisen asun sekä alueen sosiaalisen rakenteen säilyttämisen

---

²⁴⁰ Pispalan kaavoitus. [<http://www.pispala.fi/pispafaorumi/punainenkirja/asemakaava/asemakaava.html>] Luettu 17.10.2012.

²⁴¹ Jokela, Ojalampi & Virkki 1979, TTKK.

²⁴² Hurme 1986, johdanto, TTKK.

kanssa.²⁴³ Myös Siuronkallion rakennusten ulkoista olemusta ovat osaltaan muuttaneet perusparannustuen ehtona ollut lisäeristäminen ja muut rakennustekniset ”uudistukset”.

Vuonna 1982 valmistuneessa Siuro–Linnavuori–Kulju-osayleiskaavassa Siuronkallion alue osoitettiin pientaloalueeksi, alueen läntinen ja pohjoinen rantavyöhyke puistoalueeksi sekä kaakkoisnurkkaus liiketilojen alueeksi. Viimeksi mainittua osaa lukuun ottamatta alue merkittiin yleiskaavassa suojelua edellyttäväksi alueeksi.²⁴⁴ Siuronkallion alueen ensimmäisen asemakaavan laati kaupungin kaavoitusarkkitehti Raija Köppä. Kaavoituksessa ensisijaisia olivat kunnallistekniikkaan ja tielinjauksiin liittyneet kysymykset, ei niinkään alueen yksittäisten rakennusten säilyttäminen. Ensimmäisen asemakaavan suunnittelu kesti kauan. Alueen maanomistusolot sekä asukkaiden ristiriitaiset toiveet aiheuttivat erityisesti hankaluuksia. Keskeisiä olivat kulkureitteihin ja -oikeuksiin liittyneet kysymykset. Alun perin ilman asemakaavaa rakentuneella alueella tontteja oli lohkottu maastonmuotojen mukaan, ilman suunnitelmallisuutta. Niinpä usealle tontille kulku oli tapahtunut naapuritonttien kautta. Asemakaavassa kaikille tonteille tuli vahvistaa autolla kuljettavissa oleva reitti. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että reunimmaisten tonttien omistajien täytyi luovuttaa maata kulkureittejä varten tai sallia kulku tonttinsa läpi. Osa asukkaista ei kuitenkaan ollut valmis hyväksymään tällaisia rasiitteita. Raija Köpän mukaan kaupungin intresseissä ei ollut puuttua yksittäisten asukkaiden kiistoihin. Niinpä ristiriitojen ratkeamista odotellessa koko kaavaprosessi pitkittyi. Asemakaavaa oli alettu valmistella vuonna 1989, ja lopulta kaava vahvistettiin vuonna 1993. Raija Köpän mukaan asemakaavan toteuttaminen muuttaa aluetta aina joiltakin osin. Kalliolla vesi- ja viemäriverkoston rakentamisessa tarvittut työkoneet myllersivät aluetta. Kaavan ja sen toteuttamisen suunnittelussa pyrittiin kuitenkin pienipiirteisyyteen.²⁴⁵ Siuronkallion alueeseen ei kohdistunut Nokian kaupungin suunnalta samanlaisia paineita kuin naapurikaupungissa Pispalaan. Verrattain syrjäinen sijainti ei tehnyt Siurosta houkuttelevaa kohdetta suurisuuntaiselle uudisrakentamiselle. Kuitenkin lähialueiden teollisuuden ja Nokian kaupungin kasvun myötä alue nähtiin siinä määrin elinkelpoisena, että perusparannushankkeeseen ryhtyminen oli perusteltua.

---

²⁴³ Pispalan kulttuuriympäristön arvot – Perusparannuskokeilu.

[<http://www.pispala.fi/pispafoorumi/punainenkirja/arvot/perusparannus.html>] Luettu 22.10.2012.

²⁴⁴ Henttonen 2001, 8, NKA.

²⁴⁵ Köppä 21.8.2008.

Alueen kanssa pitkään työskennelleet asemakaava-arkkitehti Köppä ja rakennustarkastaja Toiminen näkevät, että museoviranomaisilla ei ole ollut merkittävää roolia alueen suojelun suunnittelussa tai totuttamisessa. Museovirasto on ollut alueella viimeksi aktiivinen silloin, kun Siuronkallion aluetta sivuavan Siurontien linjausta suunniteltiin muutettavaksi ja tietä levennettäväksi. Tämä muutos olisi vaikuttanut haitallisesti lähinnä Siuronkosken koskimaisemaan, Siuronkallion alueelle se ei olisi tuonut merkittäviä muutoksia. Paikallisten asukkaiden vastustus ja Museoviraston kannanotto olivat osaltaan vaikuttamassa siihen, että tie säilyi ennallaan. Myöskään Pirkanmaan maakuntamuseo (entinen aluemuseo) ei ole Raija Köpän mukaan aktiivisesti yhteydessä kaupunkiin. Uuden asemakaavan laatimisprosessissa maakuntamuseo ei ole ollut osallisena. Ennen asemakaavoitusta suurin osa alueelta tulleista yhteydenotoista liittyi vesijohdon ja muun infrastruktuurin puuttumiseen. Akuuttia vesiongelmaa ratkaisemaan alueelle oli rakennettu vesiposteja, mutta ne eivät enää 1900-luvun loppupuolella ymmärrettävästi vastanneet asukkaiden tarpeita.

Alueen toisen vaiheen asemakaavoituksessa törmättiin taas ristiriitatilanteisiin. Myös edellä mainittu Siurontien tiesuunnitelma hidastutti kaavoitusta. Keskustelua aiheutti erityisesti alueen pohjoisranta, joka jätettiin lopulta asemakaavan ulkopuolelle, jotta kaava saatiin vahvistettua. Myös varsinaisen Siuronkallion alueen ulkopuolelle rajautuva ratapiha-alue jäi asemakaavan ulkopuolelle maan omistavan VR:n toivomuksesta. Alueen länsipuolen rakentamattomilla alueilla oli havaittu liito-oravia. Liito-oravat sinetöivät alueen viheralueiden säilymisen, sillä niille oli säilytettävä kulkureittinä suhteellisen yhtenäinen viherväylä alueen halki. Alueen olemassa olleet kulkureitit pyrittiin säilyttämään alkuperäisessä asussaan, mutta Majatalontien linjausta muutettiin hieman. Koko alueen kapeille ja mutkikkaille kaduille ja risteyksille on ominaista heikko näkyvyys, joka vaarantaa liikenneturvallisuutta. Uudella tielinjalla voitiin loiventaa sekä tien jyrkkyyttä että risteyksen vaarallisuutta. Lopulta alueen liikenneturvallisuus on kuitenkin täysin alueella autolla liikkuvien varovaisuuden varassa, eikä vaaranpaikkoja ole mahdollista poistaa ilman merkittäviä muutostöitä. Asemakaavan toisen vaiheen vahvistamisen jälkeen voitiin viimein koko alueelle järjestää kunnallistekniikka. Tämä vaikutti myös kaavoituksen suunnitteluun. Ongelmat kiteytyivät kalliolle rakennettuun mökkiin, joka sijaitsi asutuksen keskellä. Viemärin

rakentamien ja kulkemisen järjestäminen tontille nähtiin niin vaikeaksi, että kaupunki osti tontin ja purki sillä sijainneen rakennuksen.²⁴⁶

Taru Hurme päätyi diplomityössään laatimassaan asemakaavaehdotuksessa ryhmittelemään alueen rakennukset kolmeen ryhmään, joista kutakin koskisivat eritasoiset määräykset. Tiukimmin nykytilaa vastanneet määräykset Hurme määritteli suurille sekä äskettäin korjatuille rakennuksille. Toiseen, väljemmin ohjeistettuun luokkaan kuuluivat keskikokoiset ja kunnoltaan keskinkertaiset rakennukset sekä joitakin hyväkuntoisia pieniä rakennuksia. Näihin asemakaava salli kohtuullisesti lisärakennusosoikeutta ja olemassa olevan rakennuksen suhteen edullisesti sijoitetut väljän rakennusalan. Kolmas luokka muodostui huonoista ja korjauskelvottomista rakennuksista sekä heikkokuntoisemmista pienistä rakennuksista. Kolmannen luokan tonteilla rakennusoikeus määräytyisi tonttikoon ja rakennusala maaston mukaan. Hurme päätyi esittämään, että mitään rakennuksia ei varustettaisi suojelumääräyksillä vaan niiden säilymistä suosittaisiin määräyksillä, jotka koskisivat rakennusten sijoittumista, kokoa ja kerrosalojen suhteita. Kaikille rakennuksille, lukuun ottamatta kaikkein suurimpia rakennuksia, olisi sallittu laajentumismahdollisuus.²⁴⁷

Hurmeen asemakaavaehdotus oli tekijänsä aloitteesta valmistunut harjoitustyö. Samalla tavoin syntyi Riitta Henttosen laatima Siuronkallion rakennustapaohjeisto, joka oli Henttosen rakennusrestaurointiopintojen artemomityö. Nokian kaupungin rakennus- ja ympäristölautakunta on hyväksynyt rakennustapaohjeet²⁴⁸, mutta minkäänlaista velvoittavuutta niillä ei ole. Ohjeet sisältävät katsauksen alueen historiaan ja suosituksia korjaus- ja täydennysrakentamista varten sekä tietoa perinnerakentamisesta ja erilaisista korjaamisen tukimuodoista.

Raija Köpän mukaan on itsestään selvää, että kaikki alueen rakennukset eivät tule säilymään. Rakennustapaohjeistosta alueen rakentajat saavat Köpän mukaan vinkkejä rakentamiseensa. Alueen kehittämisen edistämiseksi laaditut ohjelmat ja suositukset, rakennustapaohjeisto ja perusparannussuunnitelmaan sisältynyt asemakaavaehdotus, ovat syntyneet tekijöidensä omasta halusta, eivät viranomaisten tilauksesta. Kulttuuriympäristöohjelma ei ole vaikuttanut kaavoitusyksikön käytännön työhön. Rakennustarkastaja Juhani Toimisen mukaan rakennustapaohjeistosta ei ole merkittävää hyötyä, kun sen noudattaminen on täysin

---

²⁴⁶ Köppä 21.8.2008.

²⁴⁷ Hurme 1978, 14-15, TTKK.

²⁴⁸ Henttonen 2001, 4, NKA.

vapaaehtoista. Asemakaavaan sitomaton ohjeistus on löysällä pohjalla. Käytännössä alue voidaan asemakaavaa noudattaen muuttaa täysin. Vanhat rakennukset voidaan purkaa ja tilalle rakentaa uudet koko alueella, sillä purkuluvan alueelle saa. Toistaiseksi alueen paras turva ovat asukkaat. Rakennustarkastaja Toiminen uskoo, että vanhalla alueella asukkaat ja talojen ostajat ymmärtävät rakennusten arvon. Konfliktitilanteita tulee kuitenkin aina, kun vanhan säilyttämisen ja asumismukavuuden nähdään olevan ristiriidassa. Rakennustarkastajan mukaan alueen asukkaiden tai sinne muuttota harkitsevien yhteydenotoista ei voi päätellä, miten paljon he aluetta tuntevat. Toiminen toivoisi, että alueelle uutta rakentavat päätyisivät tekemään ”edes pienimittakaavaista ja puuverhottua” (esimerkkeinä täysin uusista rakennuksista ks. kuvat 10 ja 11). Toimisen mukaan tämä parantaisi alueen tulevaisuudennäkymiä jo huomattavasti. Ongelmia aiheuttaa kuitenkin talotehtaiden dominoiva asema uudisrakentamisessa. Hyvistä suunnittelijoista on puutetta, eivätkä rakentajat löydä heitä. Toisaalta myöskään vanhoja menetelmiä hallitsevia osajia ei joko ole tai asukkaat eivät löydä heitä. Toimisen mukaan kaupungin virkamiehet eivät voi suosia toisia tekijöitä yli muiden, mikä rajoittaa mahdollisuuksia antaa vinkkejä vaihtoehtoisista tavoista rakentaa. Toimisen käsitys

on, että huolellinen entistäminen vaatii paitsi halua myös rahaa.

Toimisen mukaan alueen asukkaat eivät ole aktiivisesti hakeneet rakennustensa korjaamiseen yhteiskunnan tarjoamia tukia. Kuitenkin muutama on hakenut avustusta TE-keskukselta ja maakuntamuseolta.²⁴⁹

Alueelle nousseet uudet rakennukset ovat tyyliältään vaihtelevia. Osassa rakennuksista tavoitteena on ollut uusvanha menneen jäljittely, mutta vaikutteita on tällöin haettu vaihtelevista lähteistä,

Kuva 10. 1990-luvulla rakennettu uudisrakennus aluetta etelästä rajaavan maantien varressa.

²⁴⁹ Toiminen 22.8.2008.

harvemmin alueen olemassa olevasta rakennuskannasta. Uusissa rakennuksissa tyypillisiä piirteitä ovat huvila- ja kartanoaiheet. Uudisrakentamisen yhteydessä tonttien luonne yleensä menetetään, vaikka varsinainen asuinrakennus toteutettaisiin samalle paikalle vanhan rakennuksen kanssa. Ulkorakennukset ja pihan kasvillisuus joutuvat väistymään lisääntyneen autonsäilytystilan (kuva 10) tarpeen myötä.

Kuva 11. Uudisrakennus alueen pohjoisrinteellä.

Pekka Kärjen mukaan varhaiselle aluesuojelulle oli tyypillistä, että kaupunkien vanhan rakennuskannan ei edes odotettu säilyvän. Vanhan Rauman tai Porvoon kohdalla katsottiin riittäväksi, että *”pittoreski kaupunkikuva, katulinjat ja julkiset rakennukset pääpiirteissään”* säilyisivät kutakuinkin ennallaan.²⁵⁰ Siuronkallion suojelun todellisuudessa on kaikuja tästä yli sadan vuoden takaisen suojelun suurpiirteisyydestä. Museoviraston arkkitehti Tommi Lindhin mukaan nykyinen suojelujärjestelmä, jossa suojelu pääasiassa toteutetaan asemakaavoituksen avulla, periaatteessa *”antaisi erinomaiset mahdollisuudet määritellä reunaehdot arvokkaiden ympäristökokonaisuuksien kehittämiseksi jo olemassa olevan arkkitehtuurin ehdoilla”* tai *”toisessa ääripäässä asemakaavoilla voitaisiin puuttua myös sisustusten ja materiaalien säilymiseen”*.²⁵¹ Lindhin mukaan kaavoituksessa päädytään kuitenkin yleensä ohittamaan tämä

²⁵⁰ Kärki 1978, 92.

²⁵¹ Lindh 2004, 65.

ohjausmahdollisuuksien moninaisuus, ja sen sijaan kaavamaisesti varustetaan joitakin alueen rakennuksista sr-merkinnöillä, pahimmillaan ilman ajantasaista ja kattavaa inventointimateriaalia. Tällainen pisaramainen suojele ei tue aluekokonaisuuksien säilymistä. Siuronkallion asemaakaavoituksessa ei ole päädytty sr-merkintöjen sirotteluun, sillä alueen rakennuksista ainoastaan viisi on varustettu erillisellä suojelumerkinnällä. Sr-merkintöjen vähäisyys kertoo toisaalta siitä, että alueen rakennuksia ei vielä kukaan mielletä arvokkaiksi yksittäisinä suojelukohteina. Toisaalta kaavoituksessa tavoitteena on ollut nimenomaan alueen kokonaisilmeen säilyttäminen. Jos osa rakennuksista olisi yksittäistä rakennusta koskevilla suojelumerkinnöillä kohotettu ympäristöään arvokkaammiksi, olisi kaavaa voinut tulkita siten, että alueen muiden rakennusten ja rakennelmien muutokset, purkaminen tai korvaaminen uudella, eivät olisi yhtä vahingollisia. Museovirasto piti lausunnossaan vuonna 2001 asemakaavaehdotusta suhteellisen onnistuneena. Kaava mahdollistaa alueen vanhan rakennuskannan säilymisen mutta myös alueelle ominaisen ”ilman suunnitelmia syntyneen” rakentamistavan jatkumisen. Museovirasto kuitenkin katsoo, että spesifeillä suojelumerkinnöillä tulisi kirjon lisäksi varustaa ainakin kaikki Nokian kulttuuriympäristöohjelmassa mainitut yksittäiset kohteet. Lisäksi alueelle tulisi laatia kattava rakennustapaohjeisto.²⁵² On kuitenkin kyseenalaista, onko ”ilman suunnitelmia syntyneen” rakentamistavan jatkuminen mahdollista talotehtaiden ja valmisselementtien hallitsemassa pientalorakentamisen nykytodellisuudessa, ainakaan ilman rakentajille tarjottua tukea ja neuvontaa. Siuronkallion kaltaisella vapaasti rakentuneella alueella saattaa herätä myös kysymys siitä, onko rakennettujen ympäristöjen suojele ylipäätään hedelmällinen tapa vaalia alueen ominaisuutta. Mikä toteuttaa alueen henkeä parhaiten, rakennusten säilyttäminen vai vapaan rakentamisen jatkuminen? Alueen ensimmäisten rakentajien valintoja ohjasivat toisaalta tiukka taloudellinen tilanne, toisaalta oma luovuus ja esteettiset arvostukset. Talopakettifirmojen tarjouksia kilpailuttava tämän päivän omakotirakentaja toimii samojen reunaehtojen puitteissa, vaikka olosuhteet ovatkin toiset.

---

²⁵² Museovirasto: Nokian Siuronkallion asemakaavassa useammalle rakennukselle suojelumerkintä. [<http://www.sopuli.fi/2001/09/14/museovirasto-nokian-siuronkallion-aseamakaavassa-useammalle-rakennukselle-suojelumerkinta>]. Luettu 25.4.2011.

Kuva 12. Pihapiiri, jossa ulkorakennukset ovat säilyneet.

Tommi Lindhin näkemykset suojelumenetelmien puutteista koskevat modernia rakennusperintöä, mutta soveltuvat hyvin myös muihin ristiriitaisia mielipiteitä herättäviin suojelukohteisiin. Toisaalta, myös näennäisesti itsestään selvät suojelukohteet tulevat kyseenalaistetuiksi silloin, jos kohteisiin kohdistuu suojelun kanssa ristiriidassa olevia tavoitteita. Lindh näkee, että asemakaava taipuu loppujen lopuksi melko jäykästi suojeluvälineeksi siksi, että se on alun alkaen tarkoitettu uusien alueiden suunnitteluvälineeksi, ei ylläpitämään olemassa olevia ympäristöjä. Niinpä säilyttäminen on toteutettava ”mutkan kautta” tai monimutkaisilla suojelulauseilla. Maankäyttö- ja rakennuslain henki, jonka mukaan suunnittelun lähtökohta on olemassa olevan ympäristön säilyttäminen, kääntyy näin pääläelleen.²⁵³ Nykyisessä suojelujärjestelmässä onnistuneen suojelukaavan tuoksi tarvitaan joukko keinoja, jotka monipuolisemmin huomioivat alueen ominaisluonteen.

Rakennustapaohjeisto on toimivan suojelutyön keskeinen väline omakotivaltaisella alueella. Erityisesti Siuronkallion kaltaisella omatoimisen rakentamisen kautta syntyneellä alueella keskeistä

²⁵³ Lindh 2004, 65.

on asukkaiden oman perinteisen korjausrakentamisperinteen säilyttäminen, jota voidaan tukea kattavalla rakennustapaohjeistuksella. Siuronkalliolla rakennustapaohje on kuitenkin jäänyt irralliseksi dokumentiksi, jota hyödynnetään melko rajallisesti. Suomalainen rakennussuojelujärjestelmä tarjoaa Siuronkallion rakennusten omistajille, alueen käyttäjille ja asukkaille keinoja varjella alueen erityisyyttä. Nämä tukimuodot ja rakenteet löytävät kuitenkin tiensä alueelle heikokosti. Korjaus- tai uudisrakentamista suunnitteleva kokee olevansa pyrkimyksissään yksin. Toisaalta ilman kattavaa, esimerkein varustettua ja kuvitettua rakennushistoriaselvitystä ja rakennustapaohjetta asukkaiden on vaikea tunnistaa pienimuotoisista yksityiskohdista rakentuvia alueelle ominaisia piirteitä, vaikka halua alueen vaalimiseen olisikin. Esimerkin toisenlaisesta mallista tarjoaa Vanha Rauma. Myös Raumalla alueen säilyminen puukaupunkiympäristöille kriittisten 1960- ja 1970-lukujen purku- ja saneerausvimmalta johtuu useista tekijöistä, muun muassa mittavan uudisrakentamisen edellyttämien taloudellisten voimavarojen puutteesta. Merkittävää on, että niin Rauman, Siuronkallion kuin Pispalankin asukkaat ja maanomistajat ovat halunneet varjella asuinalueitaan jo silloin, kun julkinen keskustelu ja maankäytön ohjaus ovat suorastaan kannustaneet niitä hävittämään. Siuronkallion ja Pispalan tavoin myös Vanha Rauma hyväksyttiin valtion perusparannuskokeilualueeksi 1970-luvun lopulla. Raumalla perusparannuskokeilun myötä syntyneet käytännön puitteet muodostuivat pysyviksi ja ovat kokeilun päätyttyä olleet merkittävässä roolissa alueen suojelussa. Kokeilun aikana kehitettiin korjausrakentamisen ohjausta ja neuvontaa, rakentajien koulutusta ja rakennustarvikkeiden saatavuutta. Alueen rakentajia monin tavoin palveleva Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus Tammela sai alkunsa perusparannuskokeilun myötä.

Kuva 13. Voimakkaastikin alkuperäisestä asustaan muutettu rakennus voi istua hyvin ympäristöönsä.

Vanha Rauma ja Siuronkallio eivät ole kohteina täysin vertailukelpoisia. Vanha Rauma on kokonainen historiallinen kaupunki ja nykyisen Rauman kaupungin keskustan merkittävä osa, Siuronkallio taas osa verrattain syrjäistä taajamaa. Vanhalle Raumalle resursseja ja arvostusta tuo myös vuonna 1991 saavutettu asema osana UNESCO:n maailmanperintöluettelo. Kaikki Raumalla omaksutut käytänteet eivät kuitenkaan ole ensisijaisesti kiinni taloudellisista tai alueen kokoon liittyvistä tekijöistä. Raumalla on havaittu, että taloudellisen tuen koostuminen lukuisista pienistä avustuksista suurien kertasummien sijaan on yksi säilyttämisen keino, sillä jatkuva, vähittäinen kunnostaminen tukee säilymistä yleensä paremmin kuin laajamittainen peruskorjaus. Pikkutarkkoihin kaavamerkintöihin perustuva kieltojen kautta operoiva normatiivinen suojelu johtaa monimuotoisella alueella, jolla osallisia on paljon, harvoin toimivaan suojelutilanteeseen. Toisaalta kaavaan ja sitä kautta rakennuslupaprosesseihin sidottu rakennustapaohjeisto ja -ohjaus voivat taata yhtä tiukasti alueen luonnetta suojelevat raamit ilman kaavamääräysten jäykkyyttä, monitulkintaisuutta ja autoritäärisyyttä. Vanhan Rauman asemakaavan muutosta varten laaditussa raportissa Ulla Räihä toteaa, että Raumalla uutta, ajanmukaisempaa asemakaavaa on edellyttänyt erityisesti Museovirasto. Raumalla paikallinen suojelukäytäntö on jo pitkään ollut asemakaavaa ajanmukaisempi.²⁵⁴ On tärkeää, että asemakaava vahvistaa suojelukäytännöt. Kuitenkin tilanne, jossa rakentamisen kurssia on tarkistettu suojelevampaan suuntaan kaavasta riippumatta, kertoo päättäjien ja asukkaiden sitoutumisesta alueen säilyttämiseen.

4.7 Tilakäsitys rakennussuojelun arvostusten pohjana

Edellä olen hahmottanut rakennussuojelun kansainvälistä ja kotimaista kehitystä sekä rakennussuojelun nykypäivän toimijoita ja toimintamuotoja. On selvää, että suojelun arvostukset ovat aikojen kuluessa muuttuneet. Viranomaisten ja asiantuntijoiden toiminta perustuu käsitykselle siitä, että kulttuuriperinnön keskeiset arvot on mahdollista määritellä jollakin tasolla yhteismitallisesti. Museoviraston rakennushistorian osaston erikoistutkija Laura Tuomisen mukaan tätä lähestymistapaa voidaan kutsua konstruktivistiseksi: asiantuntijoiden joukossa yleisesti hyväksytyyn näkemykseen mukaan kohteen arvo syntyy arvoja luovasta toiminnasta mutta on pohjimmiltaan riippuvainen kohteen ominaisuuksista.²⁵⁵ Tällainen näkemys perustuu ajatukselle siitä, että kohde on pysyvä fyysinen objekti, johon kohdistuu muuttuvia arvostuksia. David

²⁵⁴ Räihä 2009, 27-29, 62.

²⁵⁵ Tuominen 2001, 183.

Lowenthal kuvaa kulttuuriperintöä ”uskontunnustukseksi menneisyydelle”.²⁵⁶ Kulttuuriperintöä määriteltäessä hyödynnetään historiantutkimuksen tuloksia, mutta lopulta kyse on objektiivisten totuuksien sijaan siitä, millaisia ympäristöjä nykypäivän toimijat pitävät merkityksellisenä.

Rakennussuojelun arvoista puhuttaessa käydään yhtäaikaaisesti useita rinnakkaisia ja päällekkäisiä keskusteluja. Kysymykset siitä, kuka, millä perusteilla ja millä oikeutuksella rakennussuojelussa päättää, johtavat helposti retoriseen noidankehään. Laura Tuominen pyrkii purkamaan arvottamiseen liittyviä kysymyksiä siirtämällä arvon käsitteen hetkeksi syrjään. Tuominen määrittelee arvon toivotuksi tai toivottavia asioita koskevaksi vakaumukseksi. Yhteiskunnallisten instituutioiden toiminta perustuu yhteisöllisesti jaettujen arvojen tulkintaan.

Rakennusinventointien yhteydessä mainitut kohteiden luokitteluun käytetyt arvot ovat juuri tällaisia abstrakteja ylätasoa arvokäsitteitä. Yhteisön jakamat arvot ja toisaalta tehdyt toiminnalliset päätökset eivät kuitenkaan aina ole keskenään sopusoinnussa. Rakennussuojelun toimijoiden työ on tulkinta siitä, mitä arvokkaalla asialla ja kohteella käytännössä tarkoitetaan. Tuominen ehdottaakin, että arvojen sijasta keskustelua voitaisiin vaihteeksi käydä näistä määritelmistä, arvoa koskevasta väittämistä ja niiden perusteluista. Linkki rakennuksesta esitettyjen historiakirjoituksen tietojen (siis suojelun perusteina käytettyjen todisteiden) ja toisaalta merkitystä koskevan väitteen (siis suojeluesityksen tai -päätöksen) välillä ei Tuomisen mukaan useinkaan ole kansalaisten näkökulmasta erityisen vahva.²⁵⁷ Mitä monimuotoisemmin ja demokraattisemmin merkityksiä, siis suojelun perusteluja, pyritään ja pystytään muodostamaan, sitä voimakkaammaksi tämä linkki muodostuu, ja sitä vahvemmin yhteisön tulkinta jaetuista arvoista vaikuttaa suojelutoiminnan lopputulokseen. Tämä taas lisää suojelutoiminnan legitimitettä ja toisaalta osaltaan vahvistaa suojelun asemaa yhteisön ja yhteiskunnan yhteisenä projektina.

Rakennetun ympäristön historian tutkimusta pidettiin pitkään alueena, jossa kattava lähdeaineisto, asemakaavat, luonnokset, rakennuspiirustukset ja valmistunut rakennus mahdollistivat hyvät lähtökohdat rakennetun ympäristön historian ja todellisuuden objektiiviselle kuvaamiselle. Henri Lefebvren hahmottelemasta kolmesta tilalottuvuudesta tällainen tilantutkimus keskittyy ainoastaan yhteen, *tilallisiin käytäntöihin*, jolla Lefebvre tarkoittaa

²⁵⁶ Lowenthal 1998, 121.

²⁵⁷ Tuominen 2004, 11-12, 16.

materiaalista, empiiristä, sosiaalisten prosessien myötä konkreettisesti syntyneitä tilaa sellaisena kuin sen havaitsemme.²⁵⁸ Taidehistorioitsija Anja Kervanto Nevanlinnan mukaan tällainen käsitys on kuin luonnostaan johtanut siihen, että parhaiten dokumentoidut arvorakennukset ovat olleet tutkimuksen keskiössä. Tutkimuksissa huomiota saaneet kohteet ovat useimmin päätyneet myös rakennussuojelutoimenpiteiden kohteiksi. Tässä ketjussa arvokkaan kohteen määrittely on ollut pienen asiantuntijajoukon hallussa. Rakennussuojelun päätöksenteossa taidehistorian tutkijat tai kaupunkihistorioitsijat eivät toki ole ainoita, eivätkä aina tärkeimpiäkään vaikuttajia. Sama tilakäsitys lienee hallinnut kuitenkin muun muassa poliittisten päätöksentekijöiden ajattelua. Kervanto Nevanlinnan mukaan tällainen valikoiva historiatietoisuus *”saattaa johtaa esteettisesti yhtenäiseen mutta kaupunkikulttuurisesti ohueen kaupunkitilaan”*.²⁵⁹ Aikana, jolloin suojelu kohdistui yksittäisiin arvorakennuksiin, oli mahdollista toteuttaa tavoitteiden mukaista suojelua asiantuntijatyönä ja auktoriteettijohtoisesti. Nykyrakennussuojelun kenttä on kuitenkin paljon monimuotoisempi ja moninaisempi. Laajempien aluekokonaisuuksien ja toisaalta modernin rakennusperinnön suojelu koskettaa konkreettisesti suurten ihmisjoukkojen arki- ja elinympäristön järjestelyjä. Tällaisia kohteita koskevat suojelutoimet ovat onnistuneita vain silloin, kun niiden määrittelyssä otetaan laajasti huomioon kohteen asukkaat ja käyttäjät.

Auktoriteettijohtoisien ajattelun todellinen murtuminen on edellyttänyt ja edelleen edellyttää paitsi ymmärrystä arvokeskustelun neuvottelunomaisesta luonteesta myös uudenlaista tapaa hahmottaa tila dynaamiseksi ja sosiaalisesti rakentuvaksi. Doreen Massey hahmottaa tila-ajan sosiaalisten suhteiden hahmona jonka sisällä erityisesti tilallinen voidaan ymmärtää perustavanlaatuisen dynaamiseksi yhtäaikaaisuudeksi. Koska sosiaaliset suhteet ovat väistämättä ja kaikkialla vallan, merkitysten ja symbolien läpitunkemia, näkemys tilallisuudesta on yhtä lailla jatkuvassa muutoksessa. Tällainen tapa määrittellä tilaa johtaa käsitykseen siitä, että maailmassa on lukemattomasti yhtäaikaaisia tiloja, joista osa leikkaa toisiaan ja on olemassa suhteessa toisiinsa. Tämä johtuu siitä, että tilan kokijat näkevät tilaa luovat sosiaaliset suhteet erilaisina riippuen heidän omasta asemastaan suhteessa niihin.²⁶⁰ Masseyn mukaan paikan identiteettiin liitetään usein käsitys muuttumattomuudesta ja alkuperäisyydestä, ja ne rakennetaan usein menneisyyden pohjalle. ”Paikan suojelijat” (engl. preservationists of place) pyrkivät vakiinnuttamaan yhden tietyn

²⁵⁸ Lefebvre 1991, 38; Soja 1996, 66.

²⁵⁹ Kervanto Nevanlinna 2005, 94-95.

²⁶⁰ Massey 1994, 3.

paikan identiteetin, vaikka kyseinen identiteetti on yleensä syntynyt ristiriitaisen, monimuotoisen ja -äänisen historian myötä. Massey tarkoitus ei ole kiistää kaikelta konservoinnilta ja rakennussuojelulta sen oikeutusta, mutta hän haluaa herättää keskustelua suojelun ja uuden innovoinnin käsitteistä ja luonteesta.²⁶¹ Niamh M. Moore jatkaa Massey'n ajattelua korostamalla muistin merkitystä tietyn paikan ja maiseman identiteetin muodostumisessa. Moore korostaa, että paikka ei ole vain tyhjä paperi, jolle kirjoitetaan uusia merkityksiä ilman yhteyttä paikan menneisyyteen. Maisemat ja paikat voivat kertoa moninaisista merkityksistään vain paikkaan liittyvien ihmisten muistojen ja muistin kautta. Mooren mukaan muisti on keskeinen tekijä myös suojelun, kehityksen ja kulttuuriperinnön määrittelyssä. Moore viittaa David Lowenthaliin joka katsoo, että identiteetin muodostuminen edellyttää kolmea elementtiä, reliikkejä, historiaa ja muistoja. Muisti ja muistot tuovat mukanaan niiden tärkeän vastakohtan, unohtamisen. Unohtaminen on usein tiedostamatonta, mutta sillä on usein keskeinen rooli niin henkilökohtaisen kuin paikkaidentiteetinkin synnyssä. Kun paikkaan liittyvät yksilöt ja ryhmät kaikki hahmottavat, käyttävät ja muokkaavat paikkaa eri tavoin, tulee paikoista ja maisemista usein ristiriitojen täyttämiä huolimatta siitä, että lähtökohtaisesti erilaiset paikalla nähdyt merkitykset eivät ole toisia oikeampia.²⁶²

Suomalaisten historiallisten puukaupunkien suojelua ja sen tulevaisuuden mahdollisuuksia tutkinut Elisa El Harouny on pyrkinyt hahmottamaan mahdollisuuksia rakennussuojelun kestäväälle kehitykselle. El Harouny haluaa selvittää, miten suojelussa voitaisiin paremmin huomioida kaupunkitilan, siis suojeltavien alueiden ja rakennusten, asukkaat ja käyttäjät ja paikkojen moninaiset merkitykset.²⁶³ El Harouny on halunnut lähestyä suojeltavia tiloja Maurice Merleau-Pontyn korostamasta subjektiivisen tilakokemuksen näkökulmasta. Rakennussuojelussa valtaa käyttävät asiantuntijat ovat pätevöityneet viranomaistehtäväänsä useimmiten rakennustaiteen ja -historian tuntemuksellaan. Tällaisen asiantuntijuuden painottaminen jättää helposti huomiotta asukkaan ja hänen ympäristökokemuksensa. El Harouny lähestyy tätä ristiriitaa Arnold Berleantin tilan kokemusta koskevan ajattelun kautta.²⁶⁴ Modernin yhteiskunnan tapa kokea ympäristöä ja erityisesti suunnitella sitä on tämän tulkinnan mukaan ”tarkastelevaa” ja älyllistä, objektiivista otetta tavoittelevaa. El Harouny tulkitsee Berleantin teorian osallistuvasta

²⁶¹ Massey 1994, 8.

²⁶² Moore 2007, 97.

²⁶³ El Harouny 2002, 259.

²⁶⁴ Berleant 1991, 88-94.

ympäristökokemuksesta, joka perustuu ajatukselle ihmisen ja ympäristön ykseydestä, hedelmälliseksi lähtökohdaksi tarkasteltaessa ihmisen ja rakennetun ympäristön suhdetta. Onnistunut rakennussuojelu vaatii ymmärrystä osallisten erilaisista tavoista kokea, hahmottaa ja arvottaa tilaa. Kun ympäristökokemuksiin liittävät erot ja niiden taustalla olevat erilaiset ympäristökäsitykset tulevat näkyviksi, on helpompi ymmärtää myös rakennetun ympäristön muutoksen taustatekijöitä.²⁶⁵

Rakennetun ympäristön tulevaisuudesta päätettäessä ja erityisesti maankäyttö- ja rakennussuojelukiistojen yhteydessä Anja Kervanto Nevanlinnan mukaan ”[s]e intressiryhmä, jonka käsitteet hallitsevat alueen kuvauksia, sen vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja sen kehittämisen strategioita, tulee myös hallitsemaan kaupunkitilan tuottamista paikalla”²⁶⁶.

Kaupunkisuunnittelukeskustelussa viranomaistahot pyrkivät yleensä rajaamaan keskustelun koskemaan ainoastaan tilaa muokkaavien prosessien lainsäädännössä määriteltyyn ulottuvuuteen. Toisaalta arkkitehtikunnan kommentteissa korostuu ympäristöä omista taiteellisista ja käytännöllisistä lähtökohdistaan muokkaavan luovan suunnittelijan näkökulma. Sen sijaan asiantuntijatahojen ulkopuolisten ryhmien kommentit tuovat esille paikan merkityksiä erilaisille käyttäjille. Kervanto Nevanlinna määrittelee onnistuneen rakennussuojelun kulttuuriperinnön moninaisuuden suojeluksi.²⁶⁷ On selvää, että yhteiskunnalliset tilakäsitykset jotka ohjaavat kaupunkisuunnittelua ja tilankäyttöä eivät ole staattisia, vaikka kaupunkisuunnittelijat ja rakennetun ympäristön päätöksentekijät usein toimivat kuin tilan merkitykset olisivat universaaleja ja yksiselitteisiä.²⁶⁸

Henri Lefebvre palaa tilan uudenlaisen käsitteellistämisen yhteiskunnalliseen merkitykseen *The Production of Space* -teoksen loppuluvussa ”*Openings and Conclusions*”. Lefebvren mukaan tilasta on tulossa tärkein tekijä päämäärätietoisissa teoissa ja taisteluissa. Tila on aina ollut resurssien varasto, johon on sovellettu erilaisia strategioita. Kuitenkin tulevaisuudessa tila on enemmän kuin vain näyttämö tapahtumille. Tila on koko ajan vähemmän neutraali ja yhä aktiivisempi, yhtä aikaa väline ja tavoite, keino ja lopputulos.²⁶⁹ Lefebvren tilan kolmesta ulottuvuudesta keskeiseksi on

²⁶⁵ El Harouny 2002, 262-264.

²⁶⁶ Kervanto Nevanlinna 2005, 65.

²⁶⁷ Kervanto Nevanlinna 2005, 66-67.

²⁶⁸ Tunturi & Syrjämaa 2002, 28.

²⁶⁹ Lefebvre 1991, 410-411.

nostettu erityisesti *representaatioiden tilat*, joihin kiteytyvät monet Lefebvren tilakäsityksen radikaaleimmat ja kiinnostavimmat elementit. Representaatioiden tiloihin liittyy mystisyyttä ja salaisuuksia; elettyinä tiloina ne liittyvät ihmiselämän arkisiin mutta myös aistillisiin puoliin. Lefebvren mukaan representaatioiden tilat ovat eläviä. Lefebvren esimerkki *tilan representaatiosta* on klassinen perspektiivi tai vaihtoehtoisesti moderni kaupunkisuunnittelu, jonka tilasuunnittelutapa määrittää kullekin toiminnolle tietyn, ennalta määrätyn paikan.²⁷⁰ Tilan representaatioiden alueelle kuuluu siis suurin osa kaupunkisuunnittelijoiden ja arkkitehtien työstä. Representaatioiden tilat taas ovat tilan käyttäjien ja asukkaiden omaa tilaa. Voidaan nähdä, että suunnittelemattomasti syntynyt asuinalue tai anonyymi rakentaminen asettuvat tälle alueelle. Lefebvren mukaan myös kaikki ”representaatioiden tilojen tutkijat”, (esimerkiksi etnologit, antropologit ja psykoanalyttikot), jotka pyrkivät kuvailemaan, eivätkä aktiivisesti muuttamaan kuvailunsa kohteita, ”asuttavat” näitä tiloja. Rakennustutkija, joka pyrkii kiteyttämään kohteensa etukäteen laaditulle inventointipohjalle, on selkeästi tilan representaatioiden, tilan käsitteellistämisen, alueella. Elisa El Harounyn tutkimuksen kaltainen lähestymistapa on keino laajentaa rakennustutkijan työaluetta ja toisaalta ymmärrystä myös representaation tiloihin, eletyn elämän ympäristöihin. Lefebvren tapa nostaa representaation tilat erityisen huomion kohteeksi on Edward Sojan mukaan tietoinen, selvästi poliittinen valinta. Näin Lefebvre nostaa eletyn tilan strategiseksi sijainniksi, josta käsin kaikkia muitakin tiloja voidaan pyrkiä ymmärtämään ja toisaalta myös muuttamaan, sillä Lefebvrelle eletty tila on radikaalin avoimuuden ja toisaalta sosiaalisen kamppailun tila.²⁷¹ Rakennussuojelu sinällään on vallankäyttöä ja nähdään helposti ristiriitaisena tilan käyttäjien ja tilan monitasoisten merkitysten näkökulmasta. Toimiva rakennussuojelu tarvitsee ymmärrystä tiloista ja rakennuksista elettyinä ja elävinä, mutta myös siitä, että kaikki tilaan kohdistuvat toimenpiteet, olivat ne tilaa fyysisesti muuttavia tai sitä kuvailevia, sisältävät poliittisen ulottuvuuden.

Perinteisesti historiaa ja sen kirjoittamista ovat hallinneet voittajat. David Lowenthal väittää, että kulttuuriperintö puolestaan kuuluu yhä kasvavassa määrin ensisijaisesti häviäjille. Erilaiset ryhmät, kansat, kulttuurit ja alakulttuurit suorastaan tavoittelevat syyttömän uhrin ja uhanalaisen harvinaisuuden asemaa.²⁷² Tämän tutkimuksenkin yhtenä tavoitteena on ollut osoittaa, että

---

²⁷⁰ Lefebvre 1991, 42, 45.

²⁷¹ Soja 1996, 68.

²⁷² Lowenthal 1998, 78.

Siuronkallion kaltaisten alueiden tie tunnustetuiksi valtakunnallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi on ollut pitkä ja mutkikas. Siuronkallio ja muut vapaasti rakentuneet työväen asuinalueet ovat olleet pitkään taidehistorian ja rakennussuojelun marginaalissa. Kuitenkin asukkailleen ja käyttäjilleen ne ovat olleet elinvoimaisia, viihtyisiä ja vaalimisen arvoisia elinympäristöjä jo ennen viranomaisten huomiota. Toisaalta alueiden todellisuus on niiden alkuvuosista saakka ollut moninainen. Vaikka yleisen mielipiteen alueisiin kohdistunut ylenkatse ja arvostelu ovat harvoin perustuneet todelliseen alueisiin perehtymiseen, myös alueiden todellisuudessa negatiivisilla puolilla on ollut osansa. Tadhg O'Keeffen mukaan maantieteessä ja kulttuurintutkimuksessa 1980-luvulla tapahtunut käänne sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneeseen tilakäsitykseen tarjosi vaihtoehtoisia tapoja hahmottaa maisemaa ja tilaa, mutta myös suppeasti ymmärrettynä rajasi tilan yksisuuntaisen vallankäytön välineeksi. O'Keeffe toteaa, että marxilainen tilakäsitys hahmotti maisemat vallan salaliittojen luomina lumemaailmoina, joilla eliitin valtaa pidettiin yllä. Tämä käsitys vahvisti kuitenkin näkemystä alistettujen ja marginaalisten ryhmien osattomuudesta tilan määrittelyssä. Eliittiin kuulumattomat saattoivat osallistua tilan uudelleenmäärittelyyn vain poikkeuksellisesti, voimakkaiden mielenilmausten kuten mielenosoitusten tai graffitien kautta. Tämän hetken kaupunki- ja maisematutkimus näkee, että kaikki toimijat, myös eliittiin kuulumattomat (joiden joukkoon O'Keeffe mainitsee tutkijoidenkin yleensä itsensä asemoivan) sijaitsevat maisemien ja tilojen sisällä, niitä (uudelleen)muovaavina voimina.²⁷³ Eri toimijoiden valta toteuttaa ajatteluaan ja näkemyksiään fyysisesti tilassa vaihtelee, mutta kukaan tilan käyttäjästä ei ole tilan sosiaalisen rakentumisen kannalta "ulkopuolinen". Siuronkallion kaltaisten alueiden näkeminen ainoastaan ylenkatseen tai syrjäyttämisen kohteina vain vahvistaa niiden perifeeristä asemaa.

Rakennetun ympäristön tutkimus ei voi ohittaa tilan käsitteen uudelleenmuotoilua eikä sosiaalisen ja relationaalisen tilan käsitteitä. Kun tilan ymmärretään rakentuvan sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti liittyä tilan käsitteeseen olennaisesti (määrittely)valta, joka taas on rakennussuojelujattelun ja –toiminnan keskiössä. Rakennussuojelutoimenpiteet kiteytyvät kuitenkin lopulta rakennetun ympäristön fyysiseen olemukseen konkreettisesti vaikuttaviin päätöksiin. Jälkistrukturalistinen lähestymistapa, jossa saatetaan etäännyä hyvin kauas fyysisestä ympäristöstä, voi olla hedelmällinen teoreettiselle kaupunkitutkimukselle. Tadhg O'Keeffe

---

²⁷³ O'Keeffe 2007, 4.

kärjistää maisemantutkimuksessa tapahtuneen muutoksen toteamalla ironisesti, että kun aiemmin oli muodikasta tutkia maisemaa testaamalla logaritmien avulla (luonnon)tieteellisiä hypoteeseja, nyttemmin tutkijat 'neuvottelevat identiteettiä sukupuolitetun itseyden muistetuilla rajoilla'. Haasteena onkin löytää löytää merkityksellinen, relativismista vapaa mutta myös poliittisesti käyttökelpoinen tapa ymmärtää maisemaa. O'Keeffe näkee, että nämä haasteet liittyvät elimellisesti myös "maisemanhallintaan" (engl. landscape management)²⁷⁴, joka pitää sisällään myös kulttuurimaisemien määrittelyn ja suojelun. Tilan ominaisuudet, sen historialliset, esteettiset ja sosiaaliset ulottuvuudet, tulee ottaa huomioon kokemuksellisesti erottumattomina ulottuvuuksina. Kun paikka nähdään ajallisesti kerroksellisena, on luonnollista hahmottaa myös rakennus tai rakennettu ympäristö valmiin yksikön sijaan prosessina.²⁷⁵

5. PÄÄTÄNTÖ

Suomen muinaismuistohallinto kehittyi yhtä matkaa teollistumisen kanssa. Voimakkaan yhteiskunnallisen muutoksen aikana yläluokkien hallitseman kulttuurihistoriallisen tutkimuksen ja museotyön keskeiseksi painopisteeksi tuli vanhan, katoamassa olleen sääty-yhteiskunnan, ei niinkään yhteiskunnallisen muutosprosessin, tallentaminen. Ennen toisen maailmansodan jälkeistä aikaa industrialismilla, teknisillä innovaatioilla tai niihin liittyvällä ideologialla ei ollut asiaa museoihin. 1960-luvun osin poliittisen yhteiskuntatutkimuksen myötä työväen elinoloja alettiin tutkia. Viimeisenä tutkimuksen kohteiksi nousivat teollisuuden fyysiset ilmiöt ja miljööt. Tehtaat jätettiin pitkälti ensimmäisten, 1950-luvulla käynnistyneiden rakennusinventointien ulkopuolelle. Taidehistorioitsijoiden ja kulttuurihistorian tutkijoiden asenteet heijastelivat yleistä yhteiskunnallista ja akateemista ennakkoluuloa teollisuuden ympäristöjen edustamaa arvomaailmaa kohtaan. Vähitellen asenteiden muutokset johtivat muutoksiin lainsäädännössä ja sitä kautta rakennussuojelujärjestelmässä. Rakennussuojelun tilanteen voi päällisin puolin tarkasteltuna nähdä vaikuttavan erityisen hyvältä. Yleinen mielipide on usein suojelun tukena, rakennussuojelu on laajentunut käsittämään monimuotoisia ympäristöjä ja vanhojen rakennusten kunnostamiseen kannustetaan. Kuitenkin suomalaisten elinympäristön historiallinen perintö on edelleen uhanalainen. Kasvukeskuksissa tonttimaan nopea arvonnousu johti jo 1980-luvulla siihen,

²⁷⁴ O'Keeffe 2007, 9.

²⁷⁵ Forss 2007, 196.

että yhä nuoremmat rakennukset joutuvat purku-uhan alaisiksi. Toisaalta suojeltaviksi päätyviä rakennuksia uhkasi rakennustekniikan uudistuksista seurannut korjausrakentamisen vieraantuminen perinteisistä rakennusmenetelmistä, kun toisen maailmansodan jälkeen uusi rakennustekniikka hyväksyttiin keinoksi uudelleen rakentaa tuhoutuneet arvorakennukset. Pinnallinen näkemys rakennussuojelusta ulkokuoren rekonstruktiona on väistynyt rakennussuojelun ammattilaisten keskuudessa, mutta silloin, kun alueen säilyminen on jätetty alueen asukkaiden tehtäväksi, on ajan hallitsevilla rakennusteknisillä menetelmillä suuri vaikutus suojelun käytännön todellisuuden. On selvää, että 2000-luvullakin rakennettujen kulttuuriympäristöjen suojelu tulee olemaan yhdyskuntarakentamisen tasolla edelleen kamppailua erilaisten arvojen välillä.

Tämän tutkimuksen keskeinen lähtökysymys oli sen selvittäminen, millaiset keinot parhaiten mahdollistaisivat Siuronkallion kaltaisen alueen säilymisen. Tämänhetkisen suojelujärjestelmän ja -organisaatioiden tunnistaminen on vasta alku. Suojelun keinovalikoiman moninaisuuden hahmottaminen auttaa eteenpäin. Suojelun tulevaisuuden kannalta ratkaisevaa on kuitenkin toimintaa ohjaavien tila- ja arvokäsitysten näkyväksi tekeminen. Tilan ymmärtäminen sosiaalisesti rakentuvaksi, jatkuvassa prosessissa olevaksi todellisuuksien moninaisuudeksi on keskeinen askel monipuolisemman ja demokraattisemmin toteutetun kulttuuriympäristöjen suojelun mahdollistamiseksi. Siuronkallion kohdalla tämä tarkoittaisi maankäytön suunnittelun ja ohjauksen keinovalikoiman monipuolistamista ja alueen erityisluonteen tunnistamista. Niin kauan kun alueisiin kohdistuu ristiriitaisia tavoitteita, ainekset konfliktiin ovat olemassa. Siuronkallion kaltaisia alueita suojeltaessa ollaan kuitenkin tilanteessa, jossa kaikki alueen tärkeimmät osalliset, alueen asukkaat ja muut käyttäjät, kaavoittaja ja muut kunnan, maakunnan ja valtion viranomaiset toivovat alueen säilyttävän ainutlaatuiset ominaispiirteensä. Kun rakennussuojelua ja rakentamista ohjaava järjestelmä omaksuu ajatuksen alueen suojelusta jatkuvana, vuorovaikutteisena prosessina, on pitkäjänteisellä suojelulla parhaat onnistumisen mahdollisuudet.

Tässä tutkimuksessa Siuronkallio on nähty ensi sijassa lajityyppinsä edustajana. Vapaasti rakentuneena työväen asuinalueena se edustaa aluetyyppiä, joka on omaksuttu osaksi suojelun arvoista kulttuuriympäristöä suhteellisen myöhään. Tutkimus kertoo, miten Siuronkallion kaltaisia alueita on kohdeltu, mutta ei vastaa syvällisesti kysymykseen, miksi tämä alue

marginaalisuudestaan huolimatta on kuitenkin säilynyt tähän päivään. Alueen yksilöllisten piirteiden syvämpi analyysi on jäänyt tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Spesifisti tämän alueen syntyä ja säilymistä syvemmin analysoivassa tutkimuksessa olisi mielenkiintoista purkaa erityisesti profaaniin kansanrakentamiseen usein liitettyä käsitystä, jonka mukaan vapaasti rakentuneiden alueiden esteettinen miellyttävyys on syntynyt ja säilynyt asukkaista ja rakentajista riippumatta, ei niinkään heidän ansiostaan. Tutkimustani olisi luontevaa täydentää alueen nykyisten asukkaiden muistitiedolla. Erityisen hedelmällistä olisi jatkaa tutkimusta soveltaen sosiaalisen tilakäsityksen ajatuksia tiukemmin Siuronkallion muuttuviin tilakokemusten verkostoihin. Alueen asukkaiden ja muiden käyttäjien haastattelujen ja havainnoinnin kautta olisi mahdollista tutkia yksityiskohtaisemmin sitä, miten asukkaat aluetta ja sen arvoja hahmottavat.

KUVALUETTELO

Kuva 1. Kulttuuriympäristön osatekijät. Teivas & Tulonen 2001, 7.

Kuva 2. Siuronkallion tonttijako. Piirtänyt Sirpa Salmi. Teoksessa Henttonen 2001, 9, NKA.

Kuvat 3.-6. Siuronkallion rakennuskantaa kuvattuna vuosina 2006-2007. Kuvaaja Anni Wallenius.

Kuvaajan arkisto.

Kuva 7. Siuronkallion tonttityypit. Hurme, Taru 1986, 8, TTKK. Julkaistu myös teoksessa Henttonen 2001, TKA.

Kuva 8. Porvoon keskiaikaisen vanhan kaupungin reguloimaton asemakaava sekä uudemman empire-keskustan säännönmukainen asemakaava. Riipinen, Olli-Pekka 1995, s. 25. Kaavoitus ja rakennussuojelu. Teoksessa Suomalaisia puukaupunkeja. Porvoo. Selvitys 5a 1995.

Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto 1996.

Teoksessa Lilius, Henrik 1985. Suomalainen puukaupunki. Anders Nyborg A/S 1985.

Kuva 9. Siuronkallion alueen kiinteistökartta. Nokian kaupungin karttapalvelu [<http://192.89.47.210/nokia/main.jsp>]. Nokian kaupunki Kartta ja Tontti 2011.

Kuvat 10.-13. Siuronkallion rakennuskantaa kuvattuna vuosina 2006-2007. Kuvaaja Anni Wallenius.

Kuvaajan arkisto.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Nokian kaupungin kulttuuritoimi, Nokia (NKUL)

Henttonen, Riitta 2001. Kohdeinventointilomakkeet Siuron alueelta. Nokian kaupungin kulttuuritoimi.

Nokian kaupungin kaavoitusyksikkö, Nokia (NCAA)

Henttonen, Riitta 2001. Siuronkallion rakennustapaohjeisto. Rakennusrestauroinnin artenomityö 2001.

Tampereen teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtuurin osasto, Tampere (TTKK)

Hurme, Taru 1986. Siuronkallio, Nokia. Alueellinen perusparannussuunnitelma. Diplomityö TTKK:n arkkitehtuurin osastolla 1986.

Jokela, Raimo, Ojalampi, Pekka & Virkki, Jalo K. 1979. Perusparantamisen edellytykset Siuro, Kulju, Linnavuori (Nokia). TTKK Arkkitehtuurin osasto, Yhdyskuntasuunnittelu AK 2. Harjoitustyö syksy 1979.

Turun yliopisto, Kansatiede, Turku (TY)

Vilppo, Marja-Liisa 1977. Nokian Siuronmäki, rakennukset ja asuminen. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen proseminaariesitelmä 21.4.1977. Turun yliopisto 1977.

SUULLISIA TIETOJA ANTANEET

Kirkko-Jaakkola, Kaisa 18.5.2009. Kulttuuritoimenjohtaja, Nokian kaupunki. Nokiolla 18.5.2009

Köppä, Raija 21.8.2008. Kaavoitusarkkitehti, Kaavoitusyksikkö, Nokian kaupunki. Nokiolla 21.8.2008.

Toiminen, Juhani 22.8.2008. Rakennustarkastaja, Rakennusvalvonta, Nokian kaupunki. Nokiolla 22.8.2008.

PAINETUT LÄHTEET

Abrahams, Roger D. Narratives of Location and Dislocation. Teoksessa *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum 2000:1.

Asemakaavamerkinnät ja -määräykset 2003. Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000. Opas 12. Ympäristöministeriö.

Bal, Mieke 2002. Travelling Concepts in the Humanities. Green College lecture series. Toronto: University of Toronto Press.

Bendix, Regina 2000. Heredity, hybridity and heritage from one Fin de Siècle to the next. Teoksessa *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity*. Botkyrka: Multicultural Centre 2000:1.

Berleant, Arnold 1991. Art and Engagement. Philadelphia: Temple University Press.

Böök, Einar 1912. Asuntokysymys Suomessa. Nykyaikainen yhteiskuntapolitiikka XII. Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistyksen julkaisuja II. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Claval, Paul 2007. Changing Conceptions of Heritage and Landscape. Teoksessa Moore, Niamh & Whelan, Yvonne (toim.). *Heritage, Memory and the Politics of Indentity. New Perspectives on the Cultural Landscape*. Heritage, Culture and Identity Series. Aldershot: Ashgate.

Delafons, John 1997. Politics and Preservation. A policy history of the built heritage 1882–1996. *Studies in History, Planning and the Environment* 22. London: E & FN Spon.

Docomomo Suomi Finland. Docomomo Suomi Finland Ry:n internetsivut. [<http://www.docomomo-fi.com/index.html>]. 2003–2006. Luettu 29.4.2011.

Drake, Knut 1995. Menneisyys nykyisyys tulevaisuus. Turun kaupungin historiallinen museo – Turun maakuntamuseo 1881–1981. Turku: Turun maakuntamuseo.

Eenilä, Jukka 1969. Suomalainen työväenkulttuurin tutkimus ja sen merkitys. Teoksessa Hako, Matti (toim.) *Työväenliike kulttuuritekijänä*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Ekman, Karl 1930. Nokian tehdas 1868–1928. Helsinki: Nokia Aktiebolag.

El Harouny, Elisa 2002. Historiallinen puukaupunki – tulevaisuuden elävää kaupunkiympäristöä? Teoksessa Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Historiallinen arkisto 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Eriksson, Eva 1991. Identitet i svensk stad – nostalgi eller framtidstro? Teoksessa *Rakennettu ympäristö – Identiteetti – Yhdentyvä Eurooppa*. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja n:o 58. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunta.

- Forss, Anne-Mari 2007.** Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Från restaurering till byggnadsskydd 1984.** Byggnadsvård under hundra år. Helsingfors: Museiverkets byggnadshistoriska avdelning.
- Gardberg, C.J. 1977.** Keskusjohtoisuuden merkitys puurakennusarkkitehtuurissa. Teoksessa Puurakennukset. Historia, tutkimus ja suojelu. Seurasäätiön toimitteita 3. Helsinki: Rakennustietosäätiö.
- Gardberg, C.J. 1980.** Skyddet av den bebyggda miljön. Teoksessa Genius loci – Otto-I. Meurmanin 90-vuotisjuhlakirja. Helsinki: Rakennuskirja.
- Gardberg, C.J. 1993.** Byggnadsskydd i Åbo på 1950-talet. Teoksessa Rakennettu aika. Icomosin Suomen osasto 25 vuotta. Helsinki: ICOMOS Suomen osasto.
- Hako, Matti 1969.** Teoksessa Hako, Matti (toim.) Työväenliike kulttuuritekijänä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Heikkilä, Tapio 2000.** Suomalainen kulttuurimaisema. Helsinki: Tammi.
- Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 1998.** Museologian perusteet. Suomen museoliiton julkaisuja 34. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Helander, Vilhelm 1980.** Suomalainen kaupunkiympäristö – perinne vailla turvaa. Teoksessa Genius loci – Otto-I. Meurmanin 90-vuotisjuhlakirja. Helsinki: Rakennuskirja.
- Hiekkänen, Markus 2001.** Keskiaika ja kirkkojen rakentaminen. Teoksessa Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Ympäristöministeriö & Museovirasto. Helsinki: Rakennustieto.
- Horelli, Liisa & Staffans, Aija 1995.** Kysymyksiä kaupunkipolitiikasta. Teoksessa Katse kaupunkiin. Kirjoituksia kaupungista. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Painatuskeskus.
- Härö, Elias 1979.** Teollisen ympäristömme kulttuurimerkitys. Julkaisussa Teollisuusperinne Tiili 2/1979. Helsinki: Suomen tiiliteollisuusliitto.
- Härö, Elias 1991.** Högfors teollisuushistoriallisena muistomerkkinä. Teoksessa Schulman, Harry (toim.) Teollisen yhdiskunnan murros. Tapaus Högfors: Vanha perinne ja uudet visiot. Helsinki: Otava.
- Härö, Elias 1994.** Rakennustutkija teollisuusympäristössä. Teoksessa Metsänkylä, Antti & Carpelan, Anna (toim.) Museot ja työväenkulttuuri. Museoviraston työväenkulttuurijulkaisuja 8. Helsinki: Museovirasto.

- Härö, Erkki & Koskinen, Helinä 1999.** Tehdassalista teolliseen maisemaan. Teollisuusperinnön tutkimusta ja suojelua. Teoksessa Muistomerkki. Rakennetun historian ulottuvuuksia. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Härö, Merja (toim.) 1981.** Työväenasunnot. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
- Härö, Mikko 1984.** Suomen muinaismuistohallinto 1884–1917. Helsinki: Museovirasto.
- Häyrynen Maunu 1997.** Isänmaan äidinkasvot. Teoksessa Luostarinen, Matti ja Yli-Viikari, Anja (toim.) Maaseudun kulttuurimaisemat. Suomen ympäristö 87. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Ivars, Marja 2005.** Leiviskän hoitajat – fragmentteja Museoviraston rakennuttamistoiminnan varhaisvaiheilta. Teoksessa Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 1. Helsinki: Museovirasto, Rakennushistorian osasto.
- Jaakkola, Jyrki 2008.** Itsenäisen Suoniemen alkuvaiheet 1867–1918. Teoksessa Suoniemen historia. Nokia: Nokian kaupunki & Nokian seurakunta.
- Jokinen, Kaarlo 1963.** Ratarakennuksilla Itä- ja Länsi-Suomessa v. 1901–1905. Teoksessa Talve, Ilmar (toim.) Radoilta ja ratojen varsilta. Rautatieläisten elämää entisaikaan heidän itsensä kuvaamana. Kansanelämän kuvauksia I. Rautatiemuseon ystävät. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Järvelä-Hynynen, Raija 1997.** Seurasaaren ulkomuseo. Opas. Helsinki: Museovirasto.
- Järventausta, Eero 1987.** Siuronkosken teollisuus. Julkaisussa Siuron sillankorvasta. Siuro-seuran 10-vuotisjuhlajulkaisu. Nokia: Siuro-seura ry.
- Järventausta, Eero 1988.** Laivurin lastuja. Kuloveden laivuri Frans Helenius-Tasson sekä Siuro-keskeisen liikenteen kuvaa 19:nneen vuosisadan kynnyksillä ja alussa asiakirjatietojen ja muisteluksien valossa. Vammala: Tyrvään Sanomat.
- Kaavoitus ja suojelu.** Rakennusperintö-portaali.
[http://www.rakennusperinto.fi/Sailyttaminen/fi_FI/kaavoitusjasuojelu/] Luettu 13.2.2011.
- Kairamo, Maija 1980.** Kaupunki- ja rakennussuojelun tilanne. Teoksessa Genius loci – Otto-I. Meurmanin 90-vuotisjuhlakirja. Helsinki: Rakennuskirja.
- Kangaskolkka, Pertti 1979.** Ympäristöönsä sopiva? Rakennetun ympäristön ongelmista rakennusvalvonnan kannalta. Julkaisussa Tiili 3/79. Helsinki: Suomen tiiliteollisuusliitto.
- Kankkonen, Satu 2008.** Kunta itsenäisessä Suomessa 1919–1945. Teoksessa Suoniemen historia. Nokia: Nokian kaupunki & Nokian seurakunta.
- Kansallismaisemat 2008.** Ympäristöministeriön ympäristö.fi -sivusto.
[<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=686&lan=fi>] Luettu 25.11.2012.

- Kantonen, Timo 1996.** Satakunta sahaa Suomessa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja -ympäristöjä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 18. Helsinki: Museovirasto.
- Kauste, Juulia 2002.** Kaupunkitila monikulttuurisen yhteiskunnan strategiana: identiteetti, etnisyys ja kansalaisuus Pariisissa ja New Yorkissa. Teoksessa Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne (toim.) Eletty ja muistettu tila. Historiallinen arkisto 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Kervanto Nevanlinna, Anja 2005.** Näköaloja kadunkulmalta. Kaupunkihistorian kirjoituksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1038. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Kervanto Nevanlinna, Anja 1999.** Kaupunki taidehistoriassa. Tilan käsitteistä. Teoksessa Saarikangas, Kirsi (toim.) Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään. Tampere: Vastapaino.
- Keskisuomalaisen kulttuuriympäristön hoitaminen 1984.** Keskisuomalaisia rakennustutkimuksia III. Jyväskylä: Keski-Suomen museo.
- Klein, Barbro 2000.** "Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity": Thinking About the Past and the Future. Teoksessa Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. Botkyrka: Multicultural Centre 2000:1.
- Knapas, Marja-Terttu & Lounatvuori, Irma 2001.** Kirkonmäestä keskustataajamaksi. Teoksessa Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Ympäristöministeriö & Museovirasto. Helsinki: Rakennustieto.
- Koivuniemi, Jussi 1994.** Nokian ja Pirkkalan historia 1865–1993. Nokia: Nokian kaupunki ja Pirkkalan kunta.
- Komonen, Markku 1981.** Esipuhe. Teoksessa Härö, Merja (toim.) Työväenasunnot. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
- Korhonen, Teppo 1977.** Kuinka Uudenmaan puurakennuskanta olisi tutkittava – 5-vuotissuunnitelma. Teoksessa Puurakennukset. Historia, tutkimus ja suojelu. Seurasaarisäätiön toimitteita 3. Helsinki: Rakennustietosäätiö.
- Korpivaara, Aila 1997.** Jokaisella on oikeus hyvään ympäristöön. Teoksessa Asumisen ekokirjo. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Koskinen, Helinä 2001.** Teollisuus luo kulttuuriympäristöjä. Teoksessa Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Ympäristöministeriö & Museovirasto. Helsinki: Rakennustieto.
- Kulttuuriympäristön hoidon hallinto.** Ympäristöministeriön ymparisto.fi –sivusto. [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=142686&lan=fi>] Luettu 10.4.2009.

Kulttuuriympäristöohjelman laatiminen Ympäristöministeriön ymparisto.fi –svusto.

[<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=9849&lan=fi>] Luettu 29.4.2011.

Kymäläinen, Päivi 2009. Kaupunkitaide ja julkisen tilan hetkittäiset käytöt. Teoksessa Julkisen tilan poetiikkaa ja politiikkaa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kärki, Pekka 1978. Monumenteista miljöösuojeluun. Rakennusmuistomerkkien suojelun kehityspiirteitä 150 vuoden aikana. Teoksessa Taidehistoriallisia tutkimuksia 4. Helsinki: Taidehistorian seura.

Kärki, Pekka 1993. Puukaupunkien suojelu. Teoksessa Rakennettu aika. Icomosin Suomen osasto 25 vuotta. Helsinki: ICOMOS Suomen osasto.

Kärki, Pekka 1996. Esipuhe. Teoksessa Kantonen, Timo. Satakunta sahaa Suomessa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja -ympäristöjä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 18. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.

Kärki, Pekka 2001. Puukaupungista kivikaupungiksi. Teoksessa Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Ympäristöministeriö & Museovirasto. Helsinki: Rakennustieto.

Lahtinen, Esa 1994. Aatteelliset arkistot ja työväenkulttuurin tallennus. Teoksessa Metsänkylä, Antti & Carpelan, Anna (toim.) Museot ja työväenkulttuuri. Museoviraston työväenkulttuurijulkaisuja 8. Helsinki: Museovirasto.

Lainsäädäntö 2009. Museoviraston internetsivut. [http://www.nba.fi/fi/rak_lainsaadanto] Luettu 10.4.2009.

Lefebvre, Henri 1991. The Production of Space. Oxford & Cambridge: Blackwell.

Lehtimäki, Marianne 2005. Itämerifoorumi keskittyi kaupunkien kulttuuriperintöön. Teoksessa Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 1. Helsinki: Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Lehto, Juhani 1995. Hyvinvointivaltion murros ja kaupunki. Teoksessa Katse kaupunkiin. Kirjoituksia kaupungista. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Painatuskeskus.

Lehtonen, Mikko, Ratanen, Pekka & Valkonen, Jarno 2008. Toimittajien saatesanat. Teoksessa Massey, Doreen 2008. Samanaikainen tila. Tampere: Vastapaino.

Leskinen, Antti 1998. Kun haluat vaikuttaa. Osallistu elinympäristösi suunnitteluun. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Lilius, Henrik 1985. Suomalainen puukaupunki. Helsingfors: Anders Nyborg A/S.

- Lilius, Henrik 1994.** Teollisen ajan suomalainen identiteetti. Teoksessa Metsänkylä, Antti & Carpelan, Anna (toim.) *Museot ja työväenkulttuuri*. Museoviraston työväenkulttuurijulkaisuja 8. Helsinki: Museovirasto.
- Lindh, Tommi 2004.** Moderni rakennusperintömme uhattuna. Teoksessa *Rakennusperinnön tulevaisuus*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Lowenthal, David 1998.** *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lönnvist, Bo 1984.** Arbetarkulturen som museal kategori. Julkaisussa *Museopoliitikka* 2/84. Helsinki: Museopoliittinen yhdistys.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000.**
- Massey, Doreen 1994.** *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Massey, Doreen 1992.** Politics and space/time. *New Left Review* no. 1/196. 1992. Saatavissa: [<http://www.newleftreview.org.ezproxy.jyu.fi/?view=1693>]
- Mattinen, Maire 1984.** Teollisuusympäristöt. Teollisuusympäristöjen dokumentointi, tutkimus ja suojele Suomessa. Helsinki: Työväenperinne – Arbetartradition.
- Mattinen, Maire 1993.** Teollisuushallin nousu rakennusmuistomeriksi. Teoksessa *Pehmeä tiili*. Vanhojen tehdasrakennusten ja teollisuusympäristöjen säilytys ja uusikäyttö. Jyväskylä: Keski-Suomen läänin taidetoimikunnan julkaisuja 1.
- Mattinen, Maire 2000.** Puusta taloksi – kokemuksella luonnollisesti. Teoksessa *Muistomerkki*. Puusta perinnöksi. Helsinki: Museovirasto.
- Mattinen, Maire 2005.** Rakennussuojelun arvoja etsimässä. Teoksessa *Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja* 1. Helsinki: Museovirasto, Rakennushistorian osasto.
- Mattinen, Maire 2010.** Esipuhe. Teoksessa *Linnoista lähiöihin*. Rakennetut kulttuuriympäristöt Suomessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Merrifield, Andy 2000.** Henri Lefebvre. A socialist in space. Teoksessa Crang, Mike & Thrift, Nigel (toim.) *Thinking Space*. *Critical Geographies* 9. London: Routledge.
- Metsänkylä, Antti & Yliaho, Timo 1982.** Työväenkulttuurin tutkimus ja tallennus. Selvitys projektin tehtävistä ja lähiajan tavoitteista. Työväenkulttuuriprojektin julkaisu n:o 1. Helsinki: Museovirasto, Historian ja kansatieteen toimistot.
- Metsänkylä, Antti 1994.** Teollisen työelämän dokumentointi. Teoksessa Metsänkylä, Antti & Carpelan, Anna (toim.) *Museot ja työväenkulttuuri*. Museoviraston työväenkulttuurijulkaisuja 8. Helsinki: Museovirasto.

Metsäranta, Pirkko 1987. Yhteistoimintaan rakennussuojelussa. Teoksessa Rautsi, J & Santaholma, K. (toim.) Rakennussuojelu. Ympäristöministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston tiedotus 1/1987. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Mistä tietoa rakennusten historiasta? Lähdeopas ammattilaisille ja asianharrastajille 2003. 2. laajennettu painos. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.

Mitä ovat valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Miten lausuntokierrokselle lähetetty esitys eroaa voimassa olevasta vuoden 1993 valikoimasta.

Museoviraston internetsivut. [<http://www.nba.fi/fi/kohteita>]. Luettu 22.11.2010.

Moore, Niamh M. 2007. Valorizing Urban Heritage? Redevelopment in a Changing City. Teoksessa Moore, Niamh & Whelan, Yvonne (toim.). Heritage, Memory and the Politics of Identity. New Perspectives on the Cultural Landscape. Heritage, Culture and Identity Series. Aldershot: Ashgate.

Museolaitos 2009. Museoviraston internetsivut [<http://www.nba.fi/fi/museolaitos>]. Luettu 10.4.2009.

Museovirasto: Nokian Siuronkallion asemakaavassa useammalle rakennukselle suojelumerkintä. [<http://www.sopuli.fi/2001/09/14/museovirasto-nokian-siuronkallion-aseamakaavassa-useammalle-rakennukselle-suojelumerkinta>]. Luettu 25.4.2011.

Mäkiö, Erkki 2005. Miksi talot näyttävät joltakin. Teoksessa Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja 1. Helsinki: Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Määttänen, Tuuli 2005. Alueellinen ympäristökeskus yhteistyökumppanina. Sidosryhmien kokemuksia alueidenkäytön ja rakentamisen ohjauksesta. Suomen ympäristö 784. Helsinki: Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto.

Nevanlinna, Arne 1996. Illuusio arkkitehtuurista. Porvoo: WSOY.

Nikula, Riitta 1978. Lainanantajan tyylioppi 1920-26. Teoksessa Taidehistoriallisia tutkimuksia 4. Helsinki: Taidehistorian seura.

Nikula, Riitta 1984. Arvot ja päätöksenteko rakennussuojelussa –esimerkkinä Kirjatalon tapaus. Julkaisussa Museopoliitikka 1/84. Helsinki: Museopoliittinen yhdistys.

Nikula, Riitta 2005. Suomen arkkitehtuurin ääriviivat. Helsinki: Otava.

Niukkanen, Marianna 2001. Uusia kaupunkeja kauppaa varten. Teoksessa Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Helsinki: Ympäristöministeriö & Museovirasto.

Nuto, Tiina 1993. Huojuvat talot. Pirkanmaan perinnepoliittinen yhdistys ry 20 vuotta. Tampere: Pirkanmaan perinnepoliittinen yhdistys ry.

Nyysönen, Timo 2009. Graffitit – kamppailua julkisen tilan ilmiöstä? Teoksessa Julkisen tilan poetiikka ja politiikka. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Ohjeita rakennussuojeluesityksen tekijöille. Rakennustaiteen seuran internetsivut.

[<http://www.rakennustaiteenseura.fi/ohje.htm>] Luettu 10.4.2009.

O’Keefe, Tadhg 2007. Landscape and Memory: Historiography, Theory, Methodology. Teoksessa Moore, Niamh & Whelan, Yvonne (toim.). Heritage, Memory and the Politics of Identity. New Perspectives on the Cultural Landscape. Heritage, Culture and Identity Series. Aldershot: Ashgate.

Perustuslaki 2000.

Pennanen, Jukka 1977. Maakuntamuseoiden puurakennustutkimuksista. Teoksessa Puurakennukset. Historia, tutkimus ja suojelu. Seurasaarisäätiön toimitteita 3. Helsinki: Rakennustietosäätiö.

Pettersson, Lars 1962. Rakennusmuistomerkkien säilyttämisestä. Teoksessa Rakennettu aika. ICOMOSin Suomen osasto 25 vuotta. Helsinki: ICOMOS Suomen osasto.

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990. Pirkanmaan seutukaavoitus Julkaisu B 174. 3. painos. Tampere: Tampereen Seutukaavaliitto.

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1981. Pirkanmaan seutukaavoitus Julkaisu B 107. 1. painos. Tampere: Tampereen Seutukaavaliitto.

Pispalan kaavoitus. Pieni punainen kirja – Pispalan kulttuuriympäristöohjelma -sivusto. [<http://www.pispala.fi/pispafoorumi/punainenkirja/asemakaava/asemakaava.html>]. Luettu 17.10.2012.

Pispalan kulttuuriympäristön arvot – Perusparannuskokeilu.

[<http://www.pispala.fi/pispafoorumi/punainenkirja/arvot/perusparannus.html>] Luettu 22.10.2012.

Putkonen, Lauri 1988. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt. Tutkimus 4/1988. Helsinki: Ympäristöministeriö Kaavoitus- ja rakennusosasto.

Putkonen, Lauri 1989. Teollisuuden arkkitehtuuri 1809–1880. Teoksessa Ars Suomen taide 3. Helsinki: Otava.

Putkonen, Lauri 1993. Rakennettu Kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki: Museovirasto.

Rahikainen, Marjatta 2008. Mistä työväki tuli tutkimukseen ja missä se nyt on? Teoksessa Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Väki voimakas no 21. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Rajanti, Taina 1993. Kulttuurin postmoderni tila. Teoksessa Tuomikoski, Paula (toim.) Miljöörakentaminen. Opetusministeriö. Helsinki: Rakennustieto.

Rakennettu aika 1993. Icomosin Suomen osasto 25 vuotta. Helsinki: ICOMOS Suomen osasto.

Rakennusperintö. Itä-Uudenmaan maakuntaportaali. [<http://www.ita-uusimaa.fi/rakennusperinto/rakennusperinto.jsp>] Luettu 10.4.2009.

Rakennusperintö ja kulttuurimaisema. Ympäristöministeriön ympäristö.fi -sivusto. [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=19112&lan=FI>] Luettu 10.4.2009.

Rakennusperintö ja kulttuuriympäristö. Ympäristöministeriön ympäristö.fi -sivusto. [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=117121&lan=fi>] Luettu 9.4.2009.

Rakennussuojelu. Ympäristöministeriön ympäristö.fi -sivusto. [<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=19125&lan=fi>] Luettu 29.4.2011.

Rakennussuojelulaki 1985.

Ridell, Seija, Kymäläinen, Päivi & Nyssönen, Timo 2009. Julkinen tila tänään – kuhinaa lomittuvilla pinnoilla. Teoksessa Julkisen tilan poetiikkaa ja politiikkaa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Riipinen, Olli-Pekka 1995. Kaavoitus ja rakennussuojelu. Teoksessa Suomalaisia puukaupunkeja. Porvoo. Selvitys 5a 1995. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Painatuskeskus.

Ritamäki, Otto 1987. Julkaisussa Siuron sillankorvasta. Siuro-seuran 10-vuotisjuhlajulkaisu. Nokia: Siuro-seura ry.

Rutanen, Hertta & Virtala, Satu-Kaarina 2007. Rakennussuojelulain käyttämisestä. Julkaisussa ICOMOSin juhlavuosi. Viranomaiset ja suojelu. ICOMOS Suomen osaston jäsentiedote 1/2007. Helsinki: ICOMOS Suomen osasto.

Räihä, Ulla 2009. Vanhan Rauman asemakaavan muutoksen tavoitteet -raportti 14.9.2009. Helsinki: FCG Planeko Oy. Luettavissa [<http://www.rauma.fi/tevi/kaavoitus>].

Saarikangas, Kirsi 1999. Johdanto. Teoksessa Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään. Tampere: Vastapaino.

Saarikangas, Kirsi 1999. Tila, konteksti ja käyttäjä. Teoksessa Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään. Tampere: Vastapaino.

- Salmela, Ulla 2004.** Urban space and social welfare, Otto-livari Meurman as a planner of Finnish towns 1914–1937. Taidehistoriallisia tutkimuksia 30. Helsinki: Taidehistorian seura.
- Santaholma, Kaija 1993.** Rakennussuojelu ja miljöövastuu. Teoksessa Tuomikoski, Paula (toim.) Miljöörakentaminen. Opetusministeriö. Helsinki: Rakennustieto.
- Santaholma, Kaija 1995.** Esipuhe. Teoksessa El Harony, Elisa, Riipinen, Olli-Pekka, Santaholma, Kaija ja Tuomi, Timo (toim.) Suomalaisia puukaupunkeja. Hoito, kaavoitus ja suojelu. Selvitys 5/1995. Helsinki: Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto.
- Schulman, Harry 1995.** Kaupunkipolitiikan aika. Teoksessa Katse kaupunkiin. Kirjoituksia kaupungista. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Painatuskeskus.
- Sinisalo, Antero 1966.** Rakennussuojelun ajankohtaisia kysymyksiä. Julkaisussa ICOMOSin juhlavuosi. Viranomaiset ja suojelu. ICOMOS Suomen osaston jäsentiedote 1/2007. Helsinki: ICOMOS Suomen osasto.
- Sisätilojen suojelu 2003.** Opetusministeriö, Kulttuuri- liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:18. Helsinki: Opetusministeriö, kulttuuri- liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto.
- Snellman, Hanna 2008.** Båtskärsnäsin kuume. Teoksessa Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Väki voimakas no 21. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Soja, Edward 1996.** Thirdspace – Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places. Oxford: Blackwell Publishing.
- Standertskjöld, Elina 2006.** Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1900–1920. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo & Rakennustietosäätiö RTS.
- Suomen arkkitehtuuripolitiikka 1998.** Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 17.12.1998. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta ja opetusministeriö. Saatavissa [http://www.apoli.fi/kansallinen_taso/suomen_arkkitehtuuripolitiikka].
- Sundman, Mikael 1995.** Kerrostumat kaupunkiympäristön laatuna. Teoksessa Katse kaupunkiin. Kirjoituksia kaupungista. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Painatuskeskus.
- Tallqvist, Tore 1986.** Pientaloarkkitehtuuri ja perinne. Teoksessa Suomalainen pientalo. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
- Talve, Ilmar 1963.** Suomen radanrakentajain ja rautatieläisten työ ja olot muistitiedon valossa. Teoksessa Talve, Ilmar (toim.) Radoilta ja ratojen varsilta. Rautatieläisten elämää entisaikaan heidän itsensä kuvaamana. Kansanelämän kuvauksia I. Rautatiemuseon ystävät. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

- Talve, Ilmar 1969.** Teollisuustyöväen työ- ja elämänoloista ennen I maailmansotaa. Teoksessa Hako, Matti (toim.) Työväenliike kulttuuritekijänä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Tarjanne, Liisa 1979.** Rakennuskaavoitus ja ympäristön laadun valvonta. Julkaisussa Tiili 3/1979. Suomen tiiliteollisuusliiton julkaisu. Helsinki: Suomen Tiiliteollisuusliitto ry.
- Tehdyt ohjelmat.** Ympäristöministeriön ympäristö.fi –sivusto.
[<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=9850&lan=fi#a3>]. Luettu 29.4.2011.
- Teivas, Eija ja Tulonen, Annu 2001.** Nokian kulttuuriympäristöohjelma. Alueelliset ympäristöjulkaisut 225. Tampere: Pirkanmaan ympäristökeskus.
- Tenkanen, Marjaana 2005.** Kellokosken ruukki Mariefors bruk. Teollisuusalue rakennusmuistomerkkinä. Helsinki: Like.
- Tunturi, Janne & Syrjämaa, Taina 2002.** Johdanto. Teoksessa Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne (toim.) Eletty ja muistettu tila. Historiallinen arkisto 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Tuomi, Timo 2005.** Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Toimituksia 1046. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Tuominen, Laura 1992.** 1900-luvun rakennusperintö. Luettelointi- ja suojelukysymyksiä. Selvitys 8/1992. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Tuominen, Laura 2001.** Arvot ja arvottaminen. Teoksessa Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Ympäristöministeriö & Museovirasto. Helsinki: Rakennustieto.
- Tuominen, Laura 2004.** Rakennusperintö – arvoja, merkityksiä ja argumentteja. Teoksessa Rakennusperinnön tulevaisuus. Ympäristöministeriö. Helsinki: Rakennustieto.
- Tuovinen, Soili 1991.** Kävelyllä Karkkilan keskustassa. Teoksessa Schulman, Harry (toim.) Teollisen yhdyskunnan murros. Tapaus Högfors: Vanha perinne ja uudet visiot. Helsinki: Otava.
- Työväenkulttuurityöryhmän muistio 1994.** Työväen keskusmuseon julkaisuja 1994:1. Tampere: Työväen keskusmuseo.
- Valpola, Tiina 1991.** Valun jäljet kaupunkikuvassa. Högforsin tehdas Karkkilan rakentajana 1820–1991. Teoksessa Schulman, Harry (toim.) Teollisen yhdyskunnan murros. Tapaus Högfors: Vanha perinne ja uudet visiot. Helsinki: Otava.
- Vilppo, Marja-Liisa 1983.** Nokian Työväenasutus 1868–1939. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 9. Turku: Turun yliopisto.

Vilkuna, Janne 2008. Uusi museologia ja kulttuuriperinnön tulkinnat. Teoksessa Venäläinen, Päivi (toim.) Kulttuuriperintö ja oppiminen. Suomen museoliiton julkaisuja 58. Helsinki: Suomen museoliitto.

Willner-Rönholm, Margareta 1984. Om arbetarklassens musealisering. Julkaisussa Museopolitiikka 1/84. Turku: Museopoliittinen yhdistys.

Wainio, Terttu-Elina 1987. Rakentaminen ja kaavoitus vanhoilla pientaloalueilla. Tiedotus 8/1987. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, Suomen Kaupunkiliitto & Suomen Kunnallisiitto. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Wartiainen, Kai 1991. Identiteetti Högforsin uudistumisen lähtökohtana. Teoksessa Schulman, Harry (toim.) Teollisen yhdiskunnan murros. Tapaus Högfors: Vanha perinne ja uudet visiot. Helsinki: Otava.